

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

תכנית לימודים לחטיבה העליונה במגזר הדרוזי

ירושלים, אלול ה'תש"ע, אוגוסט 2010

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

צוות הכותבים :

ד"ר מיכאל גרינצוויג – מפמ"ר לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה
דרורה ועדיה – האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
תמיר יעקבוביץ – חבר ועדת ההיגוי
מיכל כהנא – חברת ועדת ההיגוי

חברי ועדת התכנית :

פרופ' יהושע שוורץ - יו"ר

פרופ' גדעון ביגר

פרופ' ישראל לוין

פרופ' זוהר עמר

ד"ר גד קרויזר

ד"ר עופר שיאון

ייעוץ בתהליך פיתוח : ד"ר צופיה יועד

העיר ואישור ד"ר צבי צמרת יו"ר המזה"פ

עריכת הלשון : דרורה ועדיה

התאמת תכנית הלימודים למגזר הדרוזי :

ועדת משנה להתאמת תכנית הלימודים

פרופ' יהושע שוורץ, יו"ר וועדת המקצוע

ד"ר אפרת זילבר, מפמ"ר לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה
נינה בן אהרון, ממונה על תכנית לימודים באגף רוח וחברה
תמיר יעקובוביץ, מדריך ארצי בלימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה וחבר וועדת המקצוע
ד"ר רג'א פרג', מנהל בית ספר ינוח ג'ת מפמ"ר היסטוריה של המגזר הדרוזי לשעבר.
ד"ר ג'אבר אבו-רוקון, מדריך בידיעת הארץ ובמורשת דרוזית.

תוכן העניינים

מבוא לתכנית כולה

שיקולים וקווים מנחים להתאמת תכנית הלימודים למגזר הדרוזי / 5

יחידות חובה ויחידות בחירה / 5

ייחודו של המקצוע – מקצוע בין תחומי / 6

מטרות / 7

שיקולי דעת בארגון התכנים / 9

עקרונות ההוראה של המקצוע / 10

למידה בגישת החקר / 11

א"יטופ / 14

שילוב לימוד בכיתה עם לימוד בשטח / 15

השתתפות בחפירות ארכאולוגיות / 16

התאמה בין דרכי הוראה-למידה-הערכה (ה.ל.ה) / 17

דרכי הערכה בלימודי ארץ ישראל והתאמתם לדרכי הלמידה / 18

יחידות ההוראה

ירושלים לדורותיה 20

צפון הארץ והכרמל 103

ההר המרכזי והבקעה 104

נגב 214

מישור החוף 215

מבוא

תכנית הלימודים הראשונה בלימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה לחטיבה העליונה יצאה לאור בשנת תשנ"א. במהלך השנים השתנו הגישות והתפיסות הקוריקולריות וכמו כן חלו חידושים רבים בתחום הדיסציפלינרי - כל אלה העלו את הצורך לכתוב תכנית לימודים חדשה לתחום זה. אמנם התכנית היא חדשה, אך היא מבוססת במידה זו או אחרת על תכנית הלימודים הקודמת. התוכנית למגזר הדרוזי מתבססת ברובה המכריע על התוכניות הקיימות עם הוספת /צמצום או הורדת נושאים בהתאמה לרקע הסוציו-היסטורי של התלמיד הדרוזי.

שיקולים וקווים מנחים להתאמת תכנית הלימודים

התכנית למגזר הדרוזי המותאמת מתבססת ברובה המכריע על התכנית הקיימת עם הרחבה של מטרות ונושאים הרלבנטיים לרקע הסוציו היסטורי של התלמיד הדרוזי וצמצום מתבקש בנושאים אחרים מבחינת היקף החומר או מבחינת התאמתם לתלמיד/ה הדרוזי/ת. הנושאים הרלבנטיים למגזר הדרוזי התווספו או צומצמו לתכנית תוך התייחסות לתכניות הלימודים האחרות הקיימות במגזר הדרוזי כמו: תכנית לימוד בהיסטוריה של המגזר הדרוזי, מורשת דרוזית וכו'. התכנית המותאמת שמרה על התפיסה החינוכית, דידקטית, ערכית של התכנית הקיימת. ההדגשים והעקרונות הפדגוגיים המרכזיים של הוראת המקצוע לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה כמו לימוד שטח ופיתוח חשיבה נשמרו. הפניה **ללמידה בשטח** משולבת בכל נושא ונושא בתכנית, שילוב זה הוא ממהותו של המקצוע. בתכנית המותאמת הושם דגש מיוחד לאתרים בעלי זיקה למורשת הדרוזית. לעיתים הנושאים אורגנו באופן שונה מהתכנית המקורית כדי שיהיה נושא בעל ציר מעובה ומעמיק יותר בהתאם לרלבנטיות של הנושאים הנלמדים. בתכנית המותאמת נשמר האיזון בין הנושאים שצומצמו או ירדו לבין הנושאים שנוספו. כמו כן נשמרה החלוקה ליחידות לימוד והקצאת הזמן לכל יחידה. שלוש יחידות בהם נערכו התאמות למגזר הדרוזי הן: ירושלים- יחידה 1 ו- 2, ויחידת צפון הארץ לו נוסף אזור הכרמל. שאר היחידות נשארו כפי שהן ולא נערכו בהן שינויים.

ביחידות על ירושלים נשמר הלימוד על רצף התקופות ללא השמטה של אף תקופה. אולם רמת הפירוט של התקופות שונתה בהתאם למידת

הרלבנטיות של הנושאים והתקופות למגזר הדרוזי.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

ביחידות על ירושלים נשמר העיקרון בו לומדים על הזיקה לעיר בין שלוש הדתות המונותואיסטיות: יהדות, נצרות ואסלאם. גם כאן ניתן יהיה לשנות את רמת הפירוט.

מבנה התכנית המותאמת-

יחידות חובה- 3 יחידות

- יחידה אחת על ירושלים- חובה
- יחידת צפון הארץ והכרמל- חובה
- א"יטופ- עבודת חקר- חובה

לבחירה- 2 יחידות נוספות:

- יחידה מתחום הארכיאולוגיה לתקופותיה
- ויחידה אזורית מלבד הצפון מהיחידות הקיימות: ההר המרכזי והבקעה, מישור החוף, נגב

ייחודו של המקצוע – מקצוע בין-תחומי¹

לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה הוא **מקצוע בין-תחומי**, צעיר יחסית במערכת החינוך (עשרים שנה בקירוב). ייחודו של מקצוע זה במפגש הערכי והבלתי אמצעי של התלמידים עם נופי ארץ ישראל, אתריה ומורשתה. המקצוע עוסק בתולדות הארץ ובתרבות החומרית בה, בנופיה הטבעיים והאנושיים וביחסי הגומלין ביניהם.

חשיבותו של המקצוע היא בהבנה מעמיקה של הידע ובפיתוח אסטרטגיות חשיבה, ובייחוד כאלו הייחודיים למקצוע, לדוגמה: שחזור, הסקת מסקנות מממצאים בשטח, וביצירת זיקה חיובית בין הלומדים לבין הארץ, נופיה ותולדותיה. ללימוד בשטח יש תפקיד מרכזי בטיפוח זיקה זו שתחזק את האהבה לארץ (ללימוד בשטח מטרות נוספות שיפורטו בהמשך).

¹ על נושא הבין-תחומיות ראו **מיכאל גרינצויג, ישראלית רובינשטיין (עורכים), על רב-תחומיות ובין-תחומיות ומה שביניהם, משרד החינוך, האגף לת"ל ירושלים, תשס"ג**

ידע מוקדם, הנרכש במקצועות לימוד שונים, חיוני לפיתוח החשיבה הבין-תחומית העומדת ביסודו של מקצוע זה. במקצוע בין-תחומי המורכב ממקצועות שונים, כמו לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אין המקצועות עומדים זה בצד זה (מקצוע רב-תחומי) אלא **ארוגים זה בזה**.

לימוד מקצוע בין-תחומי מקנה ללומד יכולות וכישורים ייחודיים, כיוון שהנושאים נלמדים תוך כדי ניתוח וזיהוי הקשרים בין רכיבי הידע של המקצועות השונים – בדרך זאת מוקנית לתלמיד ראייה רב-מערכתית. ראייה זאת נרכשת בכמה שלבים: פירוק השלם לחלקיו, לימוד כל מרכיב כשלעצמו, ניתוח הקשרים השונים בין המרכיבים, ולבסוף הרכבתם לשלם "חדש". לתמונת השלם החדשה יש ערך מוסף על פני תמונת השלם הראשונה טרם פירוקה. ערך מוסף זה צריך להיות נר לרגלי המתכננים, כותבי חומרי הלמידה, המלמדים והלומדים מקצוע בין-תחומי. נדגים זאת באחד מהנושאים בתכנית הלימודים: כדי להכיר ולהבין את מראה ירושלים ואופיה בשלהי ימי הבית השני אין די רק בתיאור מראה העיר על חלקיה, אלא יש להכיר היבטים שונים: **תולדות העיר** עד לאותה תקופה, **הרקע ההיסטורי** של התקופה, ההשפעות הסגנוניות על **הארכיטקטורה** בתקופה, **הממצאים הארכיאולוגיים**, **המבנה הטופוגרפי** של חלקי העיר. כדי לבסס את הידע מופנים הלומדים למקורות כתובים יהודיים, כמו **המשנה**, **מדרשים** ו**התלמוד וכן לשות"ים** וכן למקורות שאינם יהודיים. כמו כן יש לבחון את מארג הקשרים בין היבטים אלו כך שבסופו של התהליך תתקבל תמונה מקיפה ומשמעותית של העיר כפי שהייתה בזמנו.

להכרת מאפייני הגליל והכרמל בתקופתו של השליט הדרוזי פח'ראלדין אלמעני השני במאות ה-16-17 לספירה יש להבין את הרובד הפיזי, הביוטי והאנושי באותה תקופה ואת הממצאים והאתרים מאותה תקופה ולהשתמש במקורות ערביים, עותמאנים, אירופאיים, יהודים ודרוזים. פעולה זו של לימוד המרכיבים, ניתוח קשרי הגומלין ביניהם וקיבוצם לכדי שלמות אחת היא אחד הדגמים לפיתוח כישורי החשיבה מסדר גבוה.

מטרות

מטרת-העל של לימוד המקצוע היא לטפח אצל הלומדים את הזיקה לאחד מחבלי ארץ המרכזיים בתהליך צמיחתה של הדת הדרוזית ומעוז המשך קיומם והישרדותם של הדרוזים בעולם, כמו כן, לטפח את הזיקה לכלל ארץ ישראל, לנופיה, לאתריה ולתולדותיה באמצעות לימוד בשטח ולימוד עיוני. ממטרה זו נגזרות המטרות הכלליות:

הלומדים:

1. **יכירו את תולדות הארץ**, בדגש על צפון הארץ, הר הכרמל וירושלים נופיה ואתריה.

2. **יגלו** סקרנות ועניין להבנת התהליכים שעיצבו את הסביבה הטבעית והאנושית של ארץ ישראל בתקופות השונות.
 3. **יגלו** אחריות אישית, אכפתיות ומעורבות פעילה לשימור אתרי מורשת ומערכות נוף טבעי בארץ ישראל ובעיקר בגליל ובכרמל למען הדורות הבאים.
 4. **יפתחו יחס** של סובלנות ומתן כבוד לדתות ולתרבויות אתניות בארץ.
 5. **יפתחו** יחס של כבוד והערכה למקורות הכתובים העוסקים בתולדות הארץ.
 6. **ירכשו ויפעילו** אסטרטגיות חשיבה מסדר גבוה וכישורים מטה-קוגניטיביים שתוכני הלימוד מזמנים.
- **ינתחו ניתוח ביקורתי** את דרכי התמודדות האדם בעבר ובהווה עם תופעות ותהליכים בארץ ישראל, עם דגש על ניסיונם של האבות הדרוזים והצלחתם בהשרדות למרות היותם מיעוט נרדף.
 - **ישוו** תופעות, **יסבירו** את התמורות שחלו בהן ואת השלכותיהן על הארץ בתקופות השונות.
 - **יבצעו** תהליכי חקר.
 - **יעריכו הערכה ביקורתית** תהליכי מחקר ומסקנות של חוקרים שונים.
 - **ישחזרו** מבנים וממצאים על פי מגוון מקורות.
 - **יבינו** את מכלול ההשפעות של תרבויות שחדרו לארץ על מראה הארץ ועל צביונה בתקופות השונות, עם דגש על אלף השנים האחרונות מאז הופעת הדרוזים על במת ההיסטוריה.
 - **יבינו את התפישה הטוענת שמחזיקי האמת האלוהית קיימים מאז בריאת העולם, והדרוזים מהמאה ה-11 הם ממשיכי דרכם של קודמיהם.**
 - **ייחשפו** לעקרון אי-הוודאות במדע – גילויים חדשים משנים תפיסות קודמות (למשל: הטיפולוגיה והתיארוך של בתי כנסת עתיקים).
 - **יקשרו** בין גורמים גיאוגרפיים ופוליטיים ובין השלכותיהם על המרחש בארץ בעבר ובהווה.
 - **ינתחו** את המרכיבים המאפיינים את הגליל, הכרמל והרי יהודה ושומרון וירושלים ביניהם, **יסבירו** את ייחודו של החבל ו**יבינו** את הקשרים השונים בין המרכיבים המאפיינים כל חבל.

- **יסבירו** תופעות בשטח על בסיס עקרונות שנלמדו.
 - **יבינו** יחסים בין תופעות במרחב על סמך יכולת התמצאות בשטח.
 - **ינתחו** תופעה למרכיביה ולאחר מכן **יצרפו** את החלקים לכלל תמונה שלמה.
7. ירכשו ויפעילו מיומנויות מידענות באמצעות ממצאים בשטח ומקורות היסטוריים להסברת תופעות ותהליכים בסביבות הפיזית והאנושית בדגש על הגליל, בכרמל ובירושלים בהווה ובעבר.
- **יפיקו מידע** מממצאים ארכיאולוגיים ומחפירות ארכיאולוגיות ועיבודו.
 - **יעריכו** את תקיפותם ואת מהימנותם של ממצאים ארכיאולוגיים כמקור מידע לעברה של ארץ ישראל (הערכה ביקורתית של מקורות מידע).
 - **יפיקו מידע** ממקורות כתובים וחזותיים (מפות, תרשימים, תצלומים, דגמים) וממקורות שמע ועיבודו.
 - **יעריכו** את תקיפותם ואת מהימנותם של מקורות כתובים וחזותיים כמקור מידע לעברה של ארץ ישראל.
8. ינתחו את הגורמים והמאפיינים הייחודיים שסייעו לדרוזים כדת, כעדה וכמיעוט להישרד בעולם האיסלאמי ויפתחו מודלים מחשבתיים – רציונאליים לדרכים המסייעות להמשך הישרדותם של הדרוזים בעולם הפוסטמודרני ברמה הקיומית ההתחלתית וברמה התרבותית והגלובאלית.. ניתן להוריד זאת. יותר מתאים לתכנית על מורשת הדרוזים

שיקולי דעת בארגון התכנים

שני יסודות מארגנים את תוכני הלימוד :

האחד – **חבלים** : ירושלים, צפון הארץ, הכרמל וחיפה

השני – **נושאי חתך** : הגליל, הכרמל וירושלים בדת ובמקורות הדרוזים, נופי החי והצומח של ארץ ישראל, ארכיאולוגיה של התקופות השונות, תרבות חומרית.

בלימוד של חבל ארץ בא לידי ביטוי בצורה הטובה ביותר ההיבט הבין-תחומי של המקצוע, ואילו בנושא חתך הלימוד הוא ממוקד ומעמיק בנושא מסוים ובקשרים שלו עם תחומים אחרים. יחידות לימוד בנושא : **ירושלים (1 י"ל) והגליל והכרמל (1 י"ל)** מהוות בסיס חשוב ללימוד המקצוע כולו, מאחר שהן מזמנות לימוד מעמיק ודיון מקיף בתולדותיה של ארץ ישראל ובקדושתה, על כן יחידות אלו הן בגדר לימודי חובה. הפניה ל**למידה בשטח** משולבת בכל נושא ונושא בתכנית, שילוב זה הוא ממהותו של המקצוע, כי השטח באופיו הוא מארג של כמה תחומים (הרחבה בנושא בעמ'...).

עקרונות ההוראה של המקצוע

א. לימוד המבוסס על פיתוח החשיבה וההבנה

בתכנית זו ניתן דגש על פיתוח אסטרטגיות חשיבה והבנה תוך כדי תהליך הלמידה. לדרך למידה-הוראה זאת נדרש זמן רב יותר מאשר למידה בדרך של חזרה ושינון. לפיכך צומצמו מספר הנושאים בתכנית הלימודים בהשוואה לתכנית הקודמת.

ב. דרך הצגת מפרט התכנים

בתכנית הוכנסו כמה חידושים הנגזרים מהתפיסות החינוכיות והקוריקולאריות החדשות : שילוב מקורות מידע מגוונים בתהליך הלמידה : בתחילת כל נושא ו/או תת-נושא מוצגים המקורות שמהם ניתן להפיק מידע רלוונטי ללימוד הנושא. מקורות אלה אמורים ללוות את המורים והתלמידים במהלך ההוראה והלימוד, הם אמורים לשמש מוקד לפעילויות לימודיות שונות ואמצעי לפיתוח כישורי מידענות.

בטבלה המפרטת את תוכני הלימוד מופעים ארבעה טורים לפי הנושאים שלהלן :

1. נושאי הלימוד והצעה להקצאת שעות הוראה.

2. רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח :

א. סוגיית-על מופיעה במסגרת והיא מהווה יסוד מארגן לתכנים ולפעילויות שמתחתיה,

ב. כמה מהסוגיות הנגזרות מנושאי הלימוד הן סוגיות לדיון, הן ממוסגרות במסגרת כפולה

וכותרתן "פנים לכאן או לכאן". סוגיות אלו מאפשרות העלאת טיעונים וההשערות על בסיס הידע

שנלמד.

במקומות הרלוונטיים בחרנו להציג מחלוקות בין חוקרים בדבר פירוש ממצאים או הערכה שונה של נושא מסוים על סמך תגליות חדשות, ולהדיין עליהן כדי לעמוד על טיבו של המקצוע וללמד את נושא המחלוקת ודרכי התמודדות אתה תוך שימוש באסטרטגיות חשיבה של טיעון והערכה. המחלוקת בין החוקרים והדינמיקה של הפרשנויות הן מההיבטים המייחדים את עולם המדע. כמו כן ילמדו התלמידים כיצד עשויה להיפתר מחלוקת (לדוגמה: מציאת החומה הרחבה), וכמו כן שכל תאוריה עשויה להשתנות בעקבות גילויים חדשים (לדוגמה: פיר וורן). מדע הוא עניין דינמי וכן גם לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה.² התמודדות עם תאוריות שונות ומחלוקות מדעיות עשויה להוביל את הלומדים לחשיבה מדעית ולהבנת עקרונותיה.

ג. מושגים חשובים במיוחד שעל התלמיד לדעת ולהבין הודגשו בטקסט בגופן שונה.

3. דוגמאות לאסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים. הדוגמאות מציגות אפשרות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה מסדר גבוה באמצעות תוכני הלימוד והן ניתנות כרעיונות להפעלת התלמידים במהלך לימוד הנושא. מובן שהמורה יכול להוסיף עוד אסטרטגיות רלוונטיות הנגזרות מהנושא הנלמד. כישורי החשיבה השונים מופיעים לאורך התכנית כולה כך שבמהלך הלימוד יעסוק התלמיד במיומנויות הלמידה והחשיבה מספר פעמים, ובכך יהפכו כישורים אלה לחלק בלתי נפרד מתהליכי החשיבה של הלומד. יתר על כן.

4. המלצות דידקטיות: בטור זה צוינו הערות שעשויות לעזור למורה בעת הוראת הנושא או הסוגיה. למשל: לימוד הנושא **מתבסס** על ידע מוקדם שנלמד בתחומי דעת אחרים, אם חסר ללומדים ידע זה יש ללמדו; הנושא הנלמד **מתקשר** גם לנושאי הלימוד ביחידה אחרת, או בהוראת נושא מסוים רצוי להשתמש ב...; יש לשים לב ל... וכיוצא באלה.

למידה בגישת החקר³

השגת מטרות התכנית המפורטות להלן מותנית במידה רבה בדרכי ההוראה-למידה-הערכה שייבחרו וייושמו במהלך ההוראה. כותבי מסמך זה ממליצים לאמץ אסטרטגיות הוראה ברוח הגישה הקונסטרוקטיביסטית בבואם לתכנן את תכנית ההוראה, שכן "למידה אינה משהו שקורה ללומדים, אלא משהו שקורה על ידי הלומדים" (Zimmerman, 1986). על פי גישה זו, נקודת המוצא בתכנון עבודת המורה אינה ההתייחסות

² על נושא המחלוקת בהוראת לימודי ארץ ישראל ראה: מ' גרינצויג, **מחלוקות בישראל ובעמים**, ת"ל, תש"ס עמ' 103 - 117

³ סעיף זה נכתב על ידי ד"ר צופיה יועד.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

ליכולות הלמידה ולרקע הסביבתי של הלומדים כנתונים קבועים ובלתי משתנים, אלא מתן אֶמון ביכולותיהם של הלומדים. ההשתמעות המעשית של גישה זו היא שתכנית ההוראה צריכה לכלול אירועי למידה שיעודדו את הלומדים לקחת חלק פעיל בתהליך הלמידה וההערכה. מעורבות הלומדים בתהליך זה עשויה לשפר את הישגיהם. אחת מאסטרטגיות ההוראה-למידה-הערכה הנובעת מהגישה הקונסטרוקטיביסטית היא הלמידה בגישת החקר (המוצגת להלן). מומלץ לשלב גישה זאת בלימוד סוגיות הן במסגרת יחידות החובה והן במסגרת יחידות ההתמחות.⁴

"הילד צריך להיות מסוגל לארגן בעצמו את הידע שלו, לא המורה ולא החברה צריכים לעשות זאת עבורו"
(ג'ון דיואי).

הנחות יסוד ללמידה לפי גישת החקר

- תהליך הלמידה בגישת החקר כולל ארבעה שלבים מרכזיים: זיהוי מצב המעורר בעיה או תופעות בעייתיות במצבים שונים, הגדרת הבעיה, חיפוש פתרונות לבעיה, מציאת הפתרון.⁵
- הלמידה מתמקדת בחיפוש תשובה לשאלה בעלת משמעות ללומדים ומפעילה חשיבה עצמאית מסדר גבוה.
- חלק אינטגרלי מהלמידה בגישה החקר הוא תהליך מידעני. במסגרת תהליך זה מתפתחת באופן הדרגתי ומבוקר היכולת להשתמש שימוש מושכל במגוון משאבי מידע להבניית ידע חדש. התהליך המידעני משולב בתכנית לימודי ארץ ישראל מקורות המידע הם מגוונים: טקסטים, מפות, תרשימים, תצלומים, השטח, חפירות וממצאים ארכאולוגיים ותצוגות מוזאליים.
- הידע נבנה בתהליך פעיל שבו הלומדים מעמיקים את הבנתם בתכנים ונעזרים בנתונים רלוונטיים לעבודת החקר.

תנאים המעודדים למידת חקר

4 דוגמה נוספת ראו בהמשך: א"יטופ (עמ' 11),
⁵ ע' זהר, (תשס"ז), **למידה בדרך החקר: אתגר מתמשך**, הוצאת מגנס.
© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

- מצבי הוראה-למידה המאפשרים בחירה של נושאים שהלומדים מעוניינים לחקור אותם.
- סביבה עשירה במקורות מידע. מומלץ שתוקם בבית הספר ספרייה קטנה בנושא ארץ ישראל וארכיאולוגיה.
- הכוונת הלומדים לשימוש מושכל במקורות מידע מגוונים והפקת משמעות מהם. פעולות אלו אמורות להתבצע במהלך הלימוד על פי התכנית כולה, בעיקר בתהליך החקירה וכתובת הא"יטופ.
- אקלים לימודי המעודד שאילת שאלות, ספקנות, תהיות וזמות.⁶
- לגיטימציה להעלאת פתרונות שונים לבעיה נתונה ולבחירתם מנקודות מבט שונות. בתוכנית מוצגות שאלות ומחלוקות בין חוקרים לחלקן אין פתרונות חד-משמעיים והתלמידים נדרשים להעלות השערות ולהציג פתרונות שונים (לדוגמה: בנושא פיר וורן ומערכת המים לירושלים בתקופת בית ראשון).
- מתן הזדמנויות לפעילות מידענית.⁷
- תכנון וייזום של אירועי למידה המעודדים שיח לימודי: השיח הלימודי סביב סוגיות, תהליכים או אירועים אקטואליים מזמן בין השאר דיון בשאלות ערכיות וכן טיפוח של מיומנויות למידה וחשיבה. במהלך השיח מפתחים הלומדים מיומנויות כמו שאילת שאלות, מביאים ראיות ודוגמאות מנומקות, מנסחים טיעונים, מעריכים ומבקרים עמדות ורעיונות של עמיתים. נוסף לכך מפתחים המשתתפים גם מיומנויות תקשורת ומיומנויות בין-אישיות, כמו שיתוף פעולה, ניהול משא ומתן, גילויי סבלנות וסובלנות לדברי אחרים.⁸ ייזום שיח לימודי יהיה בהלימה למה שמזמן הנושא הנלמד, לבשלותם של התלמידים ולידע שלהם בתחום.
- מתן אפשרויות למידה במסגרת עבודת צוות שמאפייניה הם אלה:
 - השתתפות פעילה בדיון תוך ניסיון לשכנע בצדקת טענה נבחרת
 - קבלת החלטות בצוות
 - קבלת משוב וביקורת והיכולת ליישם
 - מתן משוב וביקורת בונה מנומקת ומבוססת

⁶ר' מסמך אסטרטגיות חשיבה.....

⁷ר' מסמך מידענות.....

⁸מי בירנבוים, צ' יועד, ש' כ"ץ, ה' קימרון (2004), בהבניה מתמדת, משרד החינוך, ירושלים.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

- יכולת להעריך את עבודת הצוות ואת תרומתו הייחודית של כל אחד מחבריה.

הא"יטופ

התלמידים הנבחרים ב-5 יח"ל במקצוע חייבים בכתיבת א"יטופ – עבודה אישית בהיקף של יחידה אחת בתחום לימודי ארץ ישראל. עיקרה של יחידת לימוד זו - עבודת מחקר בנושא בין-תחומי בארץ ישראל בזיקה ישירה לשטח בדרכים אלו: ראיונות, איסוף נתונים באתרים, סיורים במוזיאונים חיפוש בארכיונים, עיון במסמכים. הלומדים יעבדו את הממצאים השונים שנאספו בשטח, וישלבו בעבודה מידע ממקורות טקסטואליים רלוונטיים.

מטרות עבודת הא"יטופ

- * להוציא מן הכוח אל הפועל את הידע שהתלמיד רוכש בלימודיו בכיתה ובסיורים הלימודיים.
- * למצוא את ההקשרים בין התחומים השונים של לימודי ארץ ישראל, וליישם את שיטות הלימוד והמחקר שנלמדו במסגרת ה"לימוד בשטח" בהנחיית המורה.
- * לאפשר לתלמיד להתנסות בכתיבה אקדמית תוך שימוש בכלים מדעיים ושילוב תחומי ידע שונים.
- * לפתח מעורבות ועניין במושא המחקר.

הצעת נושא הא"יטופ ותכנון דרך העבודה צריכים למלא דרישות אלו:

- **נושא בין-תחומי** - לדוגמה: ארכיאולוגיה והיסטוריה, תולדות היישוב הדרוזי ביחידת נוף מסוימת, דמות היסטורית דרוזית שפעלה אזור מסוים ובתקופה מסוימת.
- **זיקה ישירה אל השטח** - העבודה חייבת להיעשות בקשר ישיר אל אתר, יחידת נוף, אדם, מסלול סיור, יישוב.
- **הנושא חייב להיות מוגדר** - לא רחב מדי אלא תחום במדויק, לדוגמה: אזורי פעילותם של מפיצי הדת הדרוזית במאה ה-11 בגליל, קרב יאנוח באוקטובר 1948, מושבות הטמפלרים בחיפה, הקשרים בין תושבי עוספיה ודאליה לבין תושבי יגור וקריית טבעון בתקופת המנדט,.

• יש להציג שאלת מחקר מרכזית .

מומלץ ששיעור אחד לפחות במערכת שעות המקצוע יוקדש בקביעות לא"יטופ. בשיעורים אלה יתקיימו פגישות אישיות של המורה עם התלמידים, דיונים משותפים עם התלמידים בנושאים הקשורים לכתיבת העבודה. היקף העבודה – כ-20-25 עמודים מודפסים. מספר זה אינו כולל עמודי תצלומים, תרשימים, מפות וכו'. יש לציין שהעבודה יכולה גם להיות במדיה שונה מאשר כתיבה בלבד, למשל: מצגת, סרט, בניית מודל או יצירת אמנות. כתיבת הא"יטופ מזמנת פיתוח כישורים שונים אצל הלומדים: כיצד להציג נושא מממוקד, דרך לנסח שאלות מחקר, לערוך ראשי הפרקים, להסיק מסקנות מחומר כתוב ומן הממצאים בשטח, להציג עבודה בדרך בהירה ונכונה ולכתוב הערות שוליים והפניות ביבליוגרפיות. בכתיבת הא"יטופ לא פחות חשוב מהתוכן הוא תהליך העבודה עצמו, ולכן המורה ינחה את התלמידים בשלבים שונים במהלך כתיבת העבודה. (הנחיות מפורטות למבנה העבודה ולדרך הצגתה והערכתה מופיעות באתר המפמ"ר).

שילוב לימוד בכיתה עם לימוד בשטח

הלימוד בשטח הוא חלק מהותי בהוראה המקצוע, דבר זה בא לידי ביטוי בתכנית. ההצעות ללימוד בשטח **משולבות** עניינית בסוגיות הלימוד. הלימוד העיוני בכיתה קודם, בדרך כלל, ללימוד בשטח. בכיתה ניתן הרקע לעבודה בשטח באמצעים טקסטואליים וויזואליים (מפות, תרשימים, תמונות וכד'). בשלב הבא מתבצעת העבודה בשטח בה מיישמים התלמידים את מה שלמדו בכיתה וכן לומדים נושאים נוספים חדשים שהשטח מַזְמֵן. ניתן גם ללמוד בסדר שונה, להתחיל מהלמיה בשטח ולהפיק מידע מהממצאים והתופעות בשטח, להעלות שאלות והשערות וללבן אותן לאחר מכן בכיתה.

ללמידה בשטח נדרשות מיומנויות ייחודיות, כגון: התמצאות, זיהוי בשטח של תופעה שנלמדה בדרך עיונית, לימוד תופעה חדשה בשטח, ניתוח פנורמה, ניתוח תרשים ארכאולוגי והפקת מידע מהממצאים ארכאולוגיים בשטח ובתצוגה ארכאולוגית. חשוב לציין שבעת הלימוד בשטח על הלומדים להיות **פעילים**, כאשר המטרה היא למידה בדרך החקר והגילוי.

הלימוד בשטח מפגיש את הלומדים בדרך בלתי אמצעית עם תופעות למיניהן (לדוגמה: חי, צומח, צורות נוף), עם ממצאים ארכאולוגיים. בשלב הבא משלימים בכיתה פרטי מידע שלא ניתן היה לראותם בשטח, מנסים לתת תשובות לשאלות שעלו בעת הלמידה בשטח, ומקשרים את החומר שנלמד עם הנושא שבא אחריו.

במפרט התכנים צוינו הנושאים שרצוי ללמד בשטח תוך מתן דגש על שילוב אסטרטגיות החשיבה עם התכנים הנלמדים. כמו כן צוינו האתרים שבהם ניתן לראות את התופעות בשטח (לדוגמה: חורבן ירושלים בימי בית שני – הרובע ההרודיני). הביקור באתרים המצוינים בתכנית והלמידה בהם הם חלק בלתי נפרד מחובת לימוד המקצוע ומהדרישות להכרת הארץ.

השתתפות בחפירות ארכאולוגיות

כיוון שאחד ממוקדי התכנית הוא הארכאולוגיה של ארץ ישראל, מומלץ שהלומדים ישתתפו בחפירות ארכאולוגיות. בנוסף לחוויה ולהנאה מעצם החפירה (והגילוי?) לומדים התלמידים להכיר מקרוב את עבודתו המדעית של הארכאולוג, מהי חפירה, כיצד היא מתנהלת, כיצד מטפלים בממצאים וכיצד קובעים את גילם, כיצד משחזרים וכיצד משמרים⁹. יש בעבודה זו משום אתגר ומתח של סיפור בלשי. החפירה המעבדה הייחודית של המקצוע. כמו כן, ההשתתפות בחפירה מקנה לתלמידים יחס של כבוד לעתיקות ולחשיבות שימורן ומפתחת את אסטרטגיות החשיבה שלהם בהקשר לתכנים הנדונים (השערה, פתרון בעיה, העלאת נקודות מבט מגוונות ועוד)

מהשתתפות בחפירות ניתן גם לגזור נושאים לעבודות הא"יטופ, ההשתתפות בחפירה מהווה את הארכאולוגיה היא החלק של עבודת השטח הנדרשת בכל עבודת א"יטופ.

ממולץ שתוקם בבית הספר תצוגה ארכאולוגית קטנה וכן שבי"ס ותלמידי המגמה "יאמצו" אתר ארכאולוגי או אתר הקשור לתולדות ארץ ישראל ישמרו עליו ויטפחו אותו.

9 קיומן של החפירות אינו בפיקוחה של מערכת החינוך, לפיכך השתתפות הלומדים בחפירות אינה בגדר חובה.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

התאמה בין דרכי הוראה-למידה-הערכה (ה.ל.ה)

בתהליך יישומה של התכנית מומלץ לאמץ את הגישה האיכותית בהערכה כדי לשפר את ההוראה ולקדם את הלומדים. על פי גישה זו ההערכה היא חלק בלתי נפרד מתהליך הלמידה וההוראה. יסודה של גישה זו הוא בתפיסה הקונסטרוקטיביסטית של הלמידה, המדגישה את יצירת הידע והבנייתו על ידי הלומדים בתהליך בנייה פרשני. תהליך כזה יש בו כדי להגביר את ההיענות של המורה לצורכיהם השונים של הלומדים, ליכולותיהם, לאינטליגנציות השונות שבורכו בהן ולסגנונות השונים של למידתם.

ההערכה על פי גישה זו (הערכה לשם למידה) אינה אירוע חד-פעמי המתרחש בנקודת זמן נתונה שנקבעה מראש, אלא מתבצעת לאורך כל תהליך הלמידה. ההערכה אינה מתייחסת אך ורק להישגים ולתוצרי למידה וגם אינה נתונה בלעדית בידי המורים או המומחים למדידה. הלומדים והמורים גם יחד מעריכים את הלמידה בעת התרחשותה: הם בוחנים באיזו מידה הושגו היעדים, מאתרים נקודות חוזק, נקודות לשיפור, קשיים וכשלים. במהלך הלימוד אוספים הלומדים והמורים ראיות מצטברות על עשייתם, מפיקים לקחים ומיישמים אותם.

בתהליך ההערכה לשם למידה (הל"ל) יתקיימו התנאים הבאים:

- יישמר הקשר בין תהליכי ההערכה, הלמידה וההוראה.
- ההערכה תתייחס לביצועי ההבנה של הלומדים הן בתחום התוכן והן בתחום כישורי החשיבה והלמידה שההוראה אמורה לפתח אצלם.
- ההערכה תתרחש במסגרת דיאלוג מתמשך בין המורים ללומדים.
- הלומדים ייקחו חלק פעיל בתהליכי ההערכה להוכחת מסוגלותם ללמידה משמעותית והבנתם את הנלמד (דוגמאות לתהליכים: הערכה עצמית, הערכת עמיתים, שותפות בהצבת היעדים ובהגדרת סוג הראיות הנדרשות).
- ההערכה תכלול מטלות משמעותיות ומאתגרות שתתבצענה בסביבות למידה מגוונות.

מן הראוי ליצור הלימה בין דרכי ההוראה בכיתה לבין דרכי הלמידה וההערכה שיונהגו בה. סביבת הלמידה צריכה לאפשר ללומדים התנסויות בסוגים שונים של עבודה, כאלה היוצרים את תרבות החשיבה בכיתה.

דרכי הערכה בלימודי ארץ ישראל והתאמתם לדרכי הלמידה

בלימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה נהוגות כמה דרכי הערכה:

- א. מבחנים (פנימיים וחיצוניים)
- ב. דוחות סיור והדרכת עמיתים בשטח
- ג. עבודות חקר וא"יטופ

בסיום לימוד כל יחידה (חוץ מהא"יטופ) ייבחנו התלמידים במבחן לפי אחת מהאפשרויות הבאות:

יחידת ירושלים- מבחן מפמ"ר עם אפשרות לשילוב **מבחן שטח**. - שאלון שיוכן על ידי הפיקוח וייבדק על ידי ביה"ס.

בשאר היחידות- **מבחן בית ספרי** באישור מפמ"ר. - שאלון שיוכן על ידי ביה"ס (על פי הכללים שקבע הפיקוח על לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה), יאושר על ידי הפיקוח וייבדק על ידי ביה"ס עצמו.

בכל אחת מהיחידות ניתן להוסיף גם מבחן בעל פה בשטח שציונו מהווה 30% מציון הבחינה.

עבודת חקר- בהערכה על פי המסלולים השונים:

- במסלול עבודת חקר
- במסלול עבודת חקר עם נושא על- כיתתי
- חפירות ארכיאולוגיות, שימור ושחזור אתרים
- מסלול הדרכה

ירושלים לדורותיה

1 יחידת לימוד

ירושלים לדורותיה

מבוא

מטרות כלליות

יחידת ההוראה/ הקצאת שעות הוראה

התקופות

א. בית ראשון

ב. שיבת ציון

ג. ההלניסטית ומרד החשמונאים

ד. החשמונאים בירושלים

ה. בית הורדוס

ו. רומית-ביזנטית

ז. מוסלמית קדומה

ח. צלבנית (איובית)

ט. ממלוכית

י. עות'מאנית

יא. המאה ה-19

יב. המנדט הבריטי

יג. עצמאות

יד. עיר חצויה

טו. העיר המאוחדת

להלן שיקולי ועדת התכנית לקביעת נושא ירושלים כנושא חובה במסגרת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה : ירושלים מהווה את המקום הקדוש ביותר לעם היהודי ואחת מהמקומות הקדושים לנוצרים ולמוסלמים וחשוב מאד שהתלמיד הדרוזי יבין את מידת חשיבתה בין העמים ובדתות המונותאיסטיות. בנוסף, לירושלים מעמד מיוחד בתפישה הדתית הדרוזית וקבורים בה אישים מורמים מהעם בעיני הדרוזים כמו המלך דוד, המלך שלמה ואתרים המשוייכים לדמויות נערצות על הדרוזים כמו סלמאן אלפארסי וראבעה אלעדויה והשומרני הטוב. בנוסף, במשך אלפי שנים ירושלים היא משאת נפשו של כל יהודי באשר הוא. כאן עמד המקדש, מרכז הפולחן של עם ישראל, וכדברי ישעיהו "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". ירושלים נבחרה בימיו של דוד ושימשה בירת העם היהודי בכמה תקופות: בתקופת מלכות יהודה, בימי הבית השני (החל מתקופת החשמונאים ועד חורבן הבית) ולאחר הקמתה של מדינת ישראל. ירושלים שימשה כבירת ארץ ישראל גם בתקופה הצלבנית וכן בתקופת המנדט הבריטי.

ירושלים קדושה לשלוש הדתות המונותאיסטיות :

קדושתה של העיר ליהדות נובעת מזיהוי מקום עקדת יצחק בהר הבית ומהקמת בית המקדש הראשון והשני. בעקבות קדושתה של העיר ליהדות קודשה העיר גם על ידי הנוצרים, לפי המסורת הנוצרית ישו נצלב ונקבר בירושלים. ירושלים קדושה גם לאיסלם, על פי המסורת המקובלת היום עלה מוחמד לשמיים מהר הבית, והיא העיר השלישית בקדושתה באיסלאם.

לימוד נושא ירושלים מזמן אפשרויות לפיתוח יחס של סובלנות כלפי בני כל הדתות, על כן נלמדים ביחידה זו גם עיקרי האסלאם והנצרות ויחסן של דתות אלו לארץ ולירושלים.

הדרך הטובה ביותר ללמוד את תולדות ארץ ישראל היא דרך לימוד תולדותיה של ירושלים, שכן תולדותיה של ארץ ישראל חקוקים באתריה של העיר. מכאן שהיכרות בלתי אמצעית עם אתריה של ירושלים מהווה תשתית חיונית ללימוד תולדות ארץ ישראל.

נושא ירושלים נלמד בהיקף של יחידה אחת (71 שעות) יחידה 1 – מיבוס עד ימינו. סדר הלימוד בתכנית הוא על פי הרצף הכרונולוגי בהתפתחותה של העיר החל מימי יבוס ועד ימינו אלו. בכל אחת מהתקופות צוינו המקורות ההיסטוריים שמהם יפיקו הלומדים מידע. בראשית לימודה של כל

תקופה יינתן רקע כללי על אירועים ותהליכים בארץ ישראל¹⁰, לאחר מכן יתמקד הלימוד באירועים המרכזיים שהתרחשו בירושלים, עיקרו של הלימוד הוא הכרת דמותה וחזותה של העיר כפי שעולה מהממצאים בשטח. שלב זה בתהליך ההוראה-למידה מתבסס על סיורים באתריה של העיר ובלימוד בשטח.

כפי שנכתב במבוא הכללי, בתכנית זו מודגש הפיתוח של אסטרטגיות חשיבה והבנה בתהליך ההוראה-למידה, דרך זאת דורשת זמן רב יותר מאשר למידה בדרך של חזרה ושינון. לפיכך הוחלט שחלק מהנושאים בתכנית הלימודים יהיו נושאי רשות. בכל שנה ייקבעו נושאי הרשות שיילמדו לצד נושאי החובה. כדי לשמור על רצף התקופות מומלץ להקדיש זמן לגישור בין התקופות.

ירושלים לדורותיה

מבוא / 17

מטרות כלליות / 20

יחידת ההוראה/ הקצאת שעות הוראה

התקופות

א. בית ראשון / 22

ב. שיבת ציון / 33

ג. ההלניסטית ומרד החשמונאים / 35

ד. החשמונאים בירושלים / 37

ה. בית הורדוס / 38

ו. רומית-ביזנטית / 45

ז. מוסלמית קדומה / 50

¹⁰ בחלק מהתקופות הרקע הכללי הוא בחזקת ידע מוקדם הנלמד על פי תכנית הלימודים בהיסטוריה.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

ח. צלבנית (איובית) / 53

ט. ממלוכית / 58

י. עות'מאנית / 62

יא. המאה ה-19 / 64

יב. המנדט הבריטי / 71

יג. עצמאות / 76

יד. עיר חצויה / 79

טו. העיר המאוחדת / 82

יחידת ירושלים: 70 שעות הוראה לפי הפירוט הבא:

מספר שעות	התקופה
8	בית ראשון
2	שיבת ציון
2	הלניסטית
1	חשמונאית
5	הורדוס
2	רומית
2	ביזנטית
4	מוסלמית קדומה
4	צלבנית (+אויבית)
2	ממלוכית
5	עות'מאנית
5	המאה ה-19
7	המנדט הבריטי
7	מלחמת העצמאות
7	עיר חצויה
7	העיר המאוחדת

מטרות כלליות להוראת ירושלים לדורותיה

א. טיפוח וחיזוק הזיקה לירושלים.

1. הכרת תולדות העיר ואתריה.
2. הכרה בקדושתה של העיר ביהדות, בנצרות ובאיסלאם; ובמעמדה בעיני הדרוזים.
3. **טיפוח** מעורבות פעילה לשימור אתריה ההיסטוריים של העיר.
4. **פיתוח וטיפוח** יחס של כבוד והערכה למקורות הכתובים העוסקים בתולדות ירושלים.
5. **חינוך** לסובלנות ומתן כבוד לבני דתות שונות בירושלים.

ב. פיתוח אסטרטגיות חשיבה מסדר גבוה וכישורים מטה-קוגניטיביים שתכני הלימוד מזמנים.

1. **ניתוח השוואתי** של העיר בתקופות השונות על פי קריטריונים שונים (למשל: מעמד העיר, שטחה, האוכלוסייה, השלטון).
2. גיבוש **דעה מנומקת** בעקבות חשיפה לנקודות מבט שונות ולדעות שונות (לדוגמה: מיקומה של החקרא בירושלים).
3. חשיפת הלומדים **לעקרון אי-הוודאות במדע** – גילויים חדשים משנים תפיסות קודמות (לדוגמה: תפקידה של קשת רובינסון).
4. **העלאת השערות** בסוגיות בלתי פתורות (למשל: בניית מפעל המים של העיר בימי בית ראשון).
5. **פיתוח כושר הדמיון** וההפשטה **בשחזור** מבנים וממצאים.
6. **קישור** בין גורמים גיאוגרפיים ופוליטיים ובין ההשלכות על מראה העיר ותולדותיה.

ג. פיתוח כישורי מידענות באמצעות ממצאים בשטח ומקורות היסטוריים להסברת תופעות ותהליכים בסביבות הפיזית והאנושית

בירושלים בעבר, בהווה ובעתיד.

1. **הפקת מידע** מממצאים ארכיאולוגיים ומחפירות ארכיאולוגיות ועיבודו.

2. **הערכת** תקיפותם ומהימנותם של ממצאים ארכיאולוגיים כמקור מידע לעברה של ירושלים (**הערכה ביקורתית** של מקורות מידע).
3. **הפקת מידע** ממקורות כתובים וחזותיים (מפות, תרשימים, תצלומים, דגמים) וממקורות שמע ועיבודו.
4. **הערכת** תקיפותם ומהימנותם של מקורות כתובים וחזותיים כמקור מידע על ירושלים.

א. מיבוס ועד חורבן בית ראשון (2,000 לפנה"ס לערך עד 586 לפנה"ס)

וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד (שמואל ב' ה)
(8 שעות)

מטרות:

- יסיקו מסקנות באשר לגורמי המיקום והאיתור של עיר כלשהיא בעת העתיקה ויבחנו בשטח את גורמי המיקום והאיתור של ירושלים ויעריכו ואת תכונותיהם.
- יכירו את מאפייני השלטון והמינהל בארץ ישראל בתקופת הברונזה התיכונה והברונזה המאוחרת.
- יכירו את המקורות המקראיים הדנים בשאלת הזיקה של עם ישראל לירושלים, יזהו את הרעיונות המרכזיים בכל מקור ויגלו את ההנחות הסמויות בהם.
- יסבירו את תהליך כיבושה של יבוס בידי דוד, כפי שעולה ממקורות טקסטואליים וממצאים בשטח וידונו בהשקפות שונות בנושא זה.
- יכירו את הממצאים בשטח מתקופת עיר יבוס ואת מראה העיר ותחומיה.
- יסיקו מסקנות מהמצאים בשטח G תוך שימוש במושגים מתחום הארכיאולוגיה.
- יכירו את מאפייני הממלכה המאוחדת.
- יסבירו את הסיבות לבחירתה של יבוס (ירושלים) לבירה ויסיקו על הפעולות לחיזוק מעמדה.
- יסבירו את הסיבות למיקומו של בית המקדש, יצינו את מקורות ההשפעה על תכנית המקדש ויציגו את הייחודיות של בית המקדש ביחס למקדשים אחרים באותה תקופה.
- יסבירו את תפקידו ואת מעמדו של בית המקדש ואת השפעתו על חיי העיר והעם.
- יסבירו את האירועים שעיצבו את תקופת ממלכת יהודה, סיבותיהם ותוצאותיהם.
- יסבירו את המאפיינים החברתיים והדתיים של ירושלים בתקופה זו.

- יכירו את הטיעונים השונים במחלוקת בדבר תחומי העיר ויסבירו את הדרך שבה נוצר ידע חדש המתפתח מהמחקר המדעי תוך כדי אישוש של תפיסות מקובלות או ערעורן בעקבות תגליות חדשות.
- יכירו את הממצאים בשטח מימי בית ראשון ויסבירו את משמעותם.
- יכירו את השלבים בהתפתחות תחומי העיר ואת הממצאים והמקורות המקראיים המעידים על כך.
- יסבירו את הפרשנויות השונות באשר למפעלי המים הקדומים של ירושלים.
- יכירו את מהלכי כיבושה של ירושלים על ידי הבבלים.
- יכירו את משנתם של הקבוצות שהאמינו בייחוד האל .
- יכירו את משנתם ופועלם של הנביאים יתרו עליו השלום ומשה רבנו.
- יכירו את משנתם ופועלם של נביאי ישראל בבית הראשון.
- יכירו את מעמדה של ירושלים בתפישה הדרוזית .
- יעריכו את פועלם של המלכים דוד ושלמה.
- יכירו את פועלו ומשנתו של אליהו הנביא בתקופתו של אחאב המלך במאה ה-9 לפנה"ס.

מקורות מידע למיקומה ולאיתורה של ירושלים : מפות טופוגרפיות, תרשים תלת-ממדי של הרי יהודה וירושלים (שדרת ההר המרכזית) ותצלומים פנורמיים.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
א. מיקומה ואיתורה של ירושלים בעת העתיקה (2 שעות)			
	- גורמי מיקום ואיתור של עיר בעת העתיקה (זמינות מקורות מים מספיקים, אפשרויות לגדל גידולים חקלאיים, ביטחון, קרבה לדרכים ראשיות, שטח ראוי לבנייה, זמינות חומרי גלם לבנייה, מסורת של קדושה) - תכונות המיקום והאיתור של ירושלים □ המיקום של ירושלים על במת ההר המרכזית □ האיתור של ירושלים בחלקה הדרומי של הגבעה המזרחית, ממזרח לפרשת המים, בְּסֶפֶר הַמִּדְבָּר לימוד בשטח להכרת מאפייני האיתור והמיקום של ירושלים: טופוגרפיה – הגנה משלושה עָבְרִים, מקורות מים (מעין הגיחון-מעין קארסטי, עין דוגל), מידת	העלאת השערות: יעלו השערות באשר לתנאים הנדרשים למיקומה ולאיתורה של עיר בעת העתיקה ויעריכו את מידת הסבירות של השערותיהם בהתבסס על ראיות תומכות, לדוגמה: נחיצות מקורות מים באיתורה של עיר בעת העתיקה. הסקה: על סמך בחינת גורמי המיקום והאיתור של ירושלים בשטח יסיקו לגבי היתרונות והחסרונות שלהם, לדוגמה: העיר מוקפת גאיות מכל עבריה.	אנו מציעים לפתור הוראת היחידה ב- המאפיינים של ה- לדורותיה: העמי- בה, הרכב האוכל- מעמד העיר ותפק- ותחומי השתרעו- במהלך הדורות. - שהלומדים יקבלו- כוללת (מעין מבט- העיר בטרם ייכנס- הקורה. מומלץ להשתמש בתצלומים פנורמיים

הקרבה לדרכים ראשיות דרך הים, דרך האבות, דרך המלך), זמינות חומרי גלם לבנייה (טורון, מלכה), ייחודיות מסורות קדושת המקום אתרים לביקור : תצפיות : מארמון הנציב על עיר דוד, מימין משה על גיא בן הינום, מהר ציון על גיא בן הינום, מהר הזיתים על נחל קדרון	
---	--

מקורות מידע לתקופת הברונזה : התנ"ך, מקורות אפיגרפיים מצריים – **מכתבי אל-עמרנא**, **כתבי המארות** וממצאים בשטח.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות ד
ב. ארץ ישראל וירושלים בתקופת הברונזה (2 שעות)	- מאפייני ערי ממלכה כנעניות - מאפייני השלטון המצרי על ארץ ישראל - שאלת הזיקה של עם ישראל לירושלים לפני כיבוש דוד ומקומה בנחלות השבטים - כיבוש העיר (ויגע בצינור, העיוורים והפיסחים, מצודת ציון)	ניתוח: יזהו את הרעיונות המרכזיים במקורות המקראיים ויגלו הנחות סמויות בהם, לדוגמה : בפרשת אברם ומלכיצדק ניתן לזהות את הרעיון של הזיקה בין אבי האומה לבין ירושלים וניתן לגלות את ההנחה בדבר אמונה מונותיאיסטית בעיר כבר בתקופת האבות. השוואה בין מידע ממקורות שונים והצלבתו והעלאת השערות: ישוו בין המידע הנאסף ממקורות אפיגרפיים ומהממצאים בשטח ויעלו השערות לגבי הסיבות להבדלים ביניהם, לדוגמה : פרשת כיבוש העיר על ידי דוד כפי שמתוארת במקרא ופירושה על פי הממצאים בעיר דוד.	בנושאים אלו ללומדים רקע

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות די
		העלאת מגוון נקודות מבט: יתארו ויסבירו מגוון נקודות מבט, כפי שמשתקפים במקורות אודות כיבוש העיר ע"י דוד ("מצודת ציון היא עיר דוד", "העיוורים והפיסחים", "ויגע בצינור", "ויעל... יואב"), יצדיקו נקודות מבט מועדפות בעזרת הסברים וראיות.	ניתן להצדיק י מבט אחת בכל שאינ כל דרך נקודות המבט
	לימוד בשטח להכרת מראה עיר ותחומיה אתרים לביקור: חומת קניון (בנייה קיקלופית), שטח G, המבנה המדורג (חלקלקה?), מערכת פיר וורן, מגדלי המעיין והבריכה	העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יציעו מגוון רחב של אפשרויות לשחזר את מראה העיר ותחומיה. ינמקו את הצעותיהם בהסתמך על מקורות המידע הקיימים. לדוגמה: שחזור תוואי חומת העיר על פי המקטעים שנחשפו. הסקה: יסבירו מושגים הקשורים לחפירה ארכאולוגית (לדוגמה: סטרטיגרפיה) ואת עקרונות החפירה (לדוגמה: חפירה בבורות), ידגימו זאת בעזרת הממצאים ויסיקו מכך לגבי שלבי הבנייה באתר, לדוגמה: מכך שהמבנה המדורג מצוי מתחת לבית אחיאל ניתן להסיק כי הוא קדום יותר.	התמונה העולה ומהממצאים ה לנו על ירושלים היא מעורפלת, מקור וממצא לפרשנויות המ גילויים חדשים רעיונות חדשים מזמנת חשיפה התלמידים לד השאלות על ה שטח G הוא א תקופתי, לכן ה בתכנית בכל ת המיוצגת בו, מ לאחד את הלמ לסיור אחד. הערה זאת מת לאתרים נוספי בתכנית.

מקורות המידע לתקופת הברזל : התנ"ך ומממצאים בשטח מהארץ ומהמזרח הקדום

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
ג. ארץ ישראל וירושלים בתקופת הברזל – ימי בית ראשון: הממלכה המאוחדת 2 שעות	- ארץ ישראל בתקופת הברזל: ייסוד הממלכה המאוחדת (ימי שאול ודוד) וביסוסה בימי שלמה □ מדיניות פנים: בניית ערי הממלכה, פיתוח ובנייה, חלוקה למחוזות □ מדיניות חוץ: קשרים עם מצרים וצידון - הסיבות לקביעת יבוס כבירת הממלכה - פעולות לחיזוק מעמדה של ירושלים כבירה: □ קניית גורן אֶרְנָה היבوسی □ הקמת המזבח □ העלאת הארון לירושלים □ חיזוק מסורות קדושה של העיר, עיר בחירה □ בניית ארמון המלך בעיר (דוד ולאחריו שלמה) □ בניית מקדש שלמה	טיעון: יטענו טענות ויצדיקו אותן לגבי הסיבות לקביעת יבוס כבירת הממלכה. לדוגמה: סיבה פוליטית, יבוס לא נפלה בנחלתו של אף לא אחד מהשבטים. טיעון: יטענו טענות ויצדיקו אותן לגבי הפעולות השונות שנעשו לחיזוק מעמדה של ירושלים, לדוגמה: סיבה דתית – העלאת ארון הברית לירושלים וריכוז הפולחן בה.	במהלך לימוד ירושלים בו יש להציג את הטקסט המממצאים

		□ בניית הקריה השלטונית בימי שלמה - העופל	
	השוואה: יציעו קריטריונים להשוואה וישוו לפיהם בין מקדשים בעולם העתיק לבין תכנית מקדש שלמה, לדוגמה: מבנה כנעני אופייני למקדש – היכל ודביר.	בית המקדש - מקורות ההשפעה על תכנית המקדש (אולם, היכל, דביר, יכין ובוועז)	
נושאי הלימוד	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	
לימוד נושא ידע כללי מ למעמדו של השני.	הסקה: יסיקו מתפקידי המקדש ומעמדו לגבי השפעתו על חיי העיר והעם, לדוגמה: מכך שהמקדש היה מקדש המלך ניתן להסיק שמעמדו בחיי העם היה נמוך ממעמדו של בית המקדש השני.	- תפקידו ומעמדו של המקדש והשפעתו על חיי העיר והעם	
	העלאת טיעונים: יעלו טיעונים המציגים את מעמדו של דוד המלך בעיני הדרוזים.	סוגיה לדיון: מעמדו של דוד המלך בעיני הדרוזים	

מקורות מידע לתקופת הממלכה המאוחדת: התנ"ך, מקורות אשוריים ובבליים וממצאים בשטח (חפירות אביגד בגבעה המערבית)

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעה
ד. בירת ממלכת יהודה – ימי בית ראשון: הממלכה המפולגת (2 שעות)	- האירועים שעיצבו את תקופת ממלכת יהודה, סיבותיהם ותוצאותיהם: - פילוג הממלכה - הכיבוש האשורי: הגליית עשרת השבטים ויישוב הכותים במקומם, מסע סנחריב - הכיבוש הבבלי את יהודה וחורבן הבית הראשון בשנת 586 לפנה"ס - מאפיינים חברתיים ודתיים בירושלים בימי הבית הראשון - כהנים, נביאים ונושאי משרות (מלכים ב', כ"ב, יב-יד; כ"ג, א-ה) - עבודה זרה (מלכים ב', י"ח, ג-ד; כ"ג, ה-יא)	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הקשר בין הסיבות לאירועים לבין תוצאותיהם, לדוגמה: יסבירו את הקשר בין המדיניות הכלכלית של שלמה ובנו רחבעם לבין פילוג הממלכה. יארגנו בשיטות שונות את המידע באשר לאירועים שעיצבו את תקופת הממלכה המאוחדת. הפקת מידע ממקורות	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיק
		הצדקת הידע והערכתו, אישוש תפיסה מקובלת או ערעורה בעקבות גילוי חדש : יכירו תפיסות שהיו מקובלות ויסבירו את השתנותן בעקבות גילוי ממצאים חדשים או חשיבה מחודשת, יסבירו איך ניתן לקבוע מה נכון ומה לא נכון או מי צודק ומי טועה ויטייחסו לשאלה האם בכלל ניתן לקבוע זאת. לדוגמה: הכרת דעת המצמצמים וערעורה בעקבות מציאת "החומה הרחבה".	אף שסוגיית תחומי בימי בית ראשון הוכרעה, מצאנו בה כדוגמה למחס ארכיאולוגים שנסמך הודות למציאת מחדשים. בסוגיה זו להציג את העיקר - כל מידע חדש מלאישוש או להפך מסקנות קודמות לראות כל פסול בשינוי של תאוריה ותפיסות כל עוד מבוססים על ממצא בשטח. לעומת זאת יש וגם ממצאים חדשים תפיסה מסוימת, שאלות חדשות ש על פתרון, למשל החדשות בנושא המים בעיר (פיר הברכה המבוצרת בנוסף לכך יש מצ שנשארים בגדר חלא פתרון, למשל ירושלים – בירת כפר שולי.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקט
	לימוד בשטח להכרת חומות וביצורים מימי בית ראשון אתרים לביקור: החומה הרחבה, המגדל הישראלי, החומות במדרון המזרחי (חומה מעל חומת קניון והחומה בשטח J) לימוד בשטח להכרת המבנים במדרון המזרחי וחיי היומיום בירושלים אתרים לביקור: בית אחיאל – בית ארבעת המרחבים, החדר השרוף, בית הבולות לימוד בשטח להכרת מפעלי המים בירושלים אתרים לביקור: מערכת פיר וורן על שלביה, תעלת השילוח, נְקִיבַת חזקיהו וכתובת השילוח, בריכת השילוח	מיזוג ושחזור: ישחזרו את השלבים בהתפתחות תחומי העיר על סמך הממצאים והמקורות המקראיים ומיזוג המידע מהמקורות השונים, לדוגמה: א. החומה במדרון המזרחי היא הכי מוקדמת בתקופה ב. החומה בשטח J ג. החומה הרחבה ד. המגדל הישראלי הסקה: יסיקו על משמעותם של הממצאים בשטח מבחינות שונות, לדוגמה: הבנייה אל תוך המבנה המדורג מעידה על מצוקה של שטחים זמינים לבנייה, ממצא הבולות מלמד על קיומו של ארכיון יפיקו מידע על חיי היום-יום בירושלים מתצוגות ומחפירות ארכיאולוגיות, יארגנו אותו בשיטה המתאימה וינמקו את בחירתם. הצדקת הידע והערכתו: יתארו ויסבירו דעות שונות באשר להבנת מפעלי המים הקדומים של ירושלים ויעריכו את המהימנות של כל דעה, דוגמה: האם פיר וורן שימש לשאיבת מים או שהוא לא שימש מעולם לצורך זה.	רצוי להבחין בין מים טבעיים: מי ומעיינות לבין מפ שהם פרי מעשה ה כמו בורות, מקווי בריכות ותעלות ה את המים. יש להסב את תש

התלמידים לקשר
מפעלי מים ובין ב
העיר.

|

|

|

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיק
	□ תעלומת מיקום קברי בית דוד בהיבט היסטורי וארכיאולוגי		

ב. תקופת שיבת ציון (מ-586 לפנה"ס עד 332 לפנה"ס)
(2 שעות)

בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושא "גורמים לשיבת ציון ומאפייניה" כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחט"ע.
מטרות:

- יכירו את ירושלים – מעמדה ותחומיה – בתקופת שיבת ציון.
- יסבירו את תהליך חיזוק מעמדה של ירושלים בתקופת שיבת ציון
- יזהו ויתארו את המאפיינים של בית המקדש של שבי ציון אל מול בית המקדש של שלמה.

מקורות מידע לתקופה: התנ"ך (ספרי עזרא ונחמיה) וממצאים בשטח

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
			בתקופת בית שני מבחינים בשלוש תקופות: שיבת ציון התקופה ההלניסטית והחשמונאית ותקופת הורדוס (שלהי ימי בית שני). יש לציין שלא כל התגלות גלה לבבל, ושלא כל שגלה עלה חזרה לארץ. נושא זה יכול להילמד בעזרת לוח כרונולוגי. נושא השומרונים ייבחר בהרחבה במסגרת ייחודה והבקעה.
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
א. ירושלים בימי			

אין מידע מבוסס עי מראה העיר בתקופ	הסקה: יסיקו מהפעולות שנעשו כיצד הביאו לחיזוק מעמדה של העיר, לדוגמה: העברת עשירית מתושבי הפחוה לירושלים הפכה אותה ליישוב הגדול ביותר ביהד. השוואה: ישו בין המקדש של שבי ציון למקדש שלמה על פי תבחינים נתונים (תכנית, מעמד, חזות חיצונית) ויסיקו מסקנות מהשוואה זו, לדוגמה: חזות חיצונית – מקדש שלמה היה מפואר יותר ממקדש זרובבל כי האמצעים בימי שיבת ציון היו מצומצמים.	- פעולות לחיזוק העיר ומעמדה: שיקום החומה על ידי נחמיה, העברת חלק מתושבי פחוה יהד לעיר - דניאל וזרובבל - בית המקדש של שבי ציון אל מול מקדש שלמה – " וְכָאֲשֵׁי הָאֲבוֹת הָזְקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ ... בְּעֵינֵיהֶם בָּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל "	שיבת ציון – מעמדה, תחומיה ובית המקדש (2 שעות)
--	--	---	---

ג. התקופה ההלניסטית והמרד החשמונאי (מ-332 לפנה"ס עד 141 לפנה"ס)

(2 שעות)

מטרות:

- יכירו את ביטויי התרבות ההלניסטית ויסבירו את השפעתה על אופייה של העיר.
- יעריכו את הדעות השונות בשאלת היותה של הדת הדרוזית ניאו-אפלטונית.
- יבינו את תהליך השתנות הידע בעקבות הצטברותו של מידע חדש. יסבירו את תהליך הצטברות הידע על איתורה של החקרא ואת תרומתם של ממצאים חדשים לעדכון הידע.

בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: השלטון ההלניסטי בארץ ישראל, תופעת ההתייוונות, כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחט"ע.

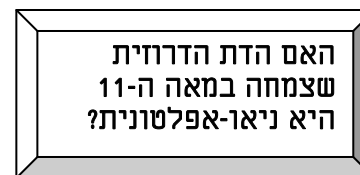
מקורות מידע לתקופה: ספר דניאל, ספרים חיצוניים: ספרי המכבים, בן סירא, **אגרת אריסטיאס, יוסף בן מתתיהו - יוספוס**

פלביוס (קדמוניות ומלחמות) וממצאים בשטח

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
ירושלים בתקופה ההלניסטית 2 שעות	- השפעת המפגש של התרבות היהודית עם התרבות ההלניסטית על אופייה של העיר: □ תכנון העיר, סגנון הבנייה ועיטורים □ אורח החיים (בניית גימנסיון) □ הפילוסופים היוונים בעיני הדרוזים □ משנתו ותפקידו הקוסמופוליטי של אלכסנדר הגדול. □ משנתו ותפקידו של פלוטינוס במצרים.	השוואה: ינתחו, ישוו ויסבירו את השפעת התרבות ההלניסטית והתרבות היהודית על אופייה של העיר, לדוגמה: בניית בתים בסגנון הלניסטי, אך ללא שימוש בדמויות אדם או חיה.	ההשפעה של התרבות ההלניסטית שהחל בתקופה זו לא הייתה גורפת בכל תחומי החיים ועם זאת היא לא תופעת שולית. העיסוק בנושא היה התרבותיות עשוי לספק הזדמנות לקשר את הממצאים שהתלמיד

יפגשו בסיורים בתי
בית שני.

טיעון והערכה:
יעלו טענות וטענות נגד, מבוססות ומנומקות, בשאלת
היותה של הדת הדרוזית ניאו-אפלטונית.

ד. התקופה החשמונאית בירושלים (מ-141 לפנה"ס עד 63 לפנה"ס)

(1 שעות)

מטרות:

- יכירו את ממצאי התקופה ההלניסטית והחשמונאית וישחזרו את מראה העיר בהתבסס על הממצאים.
- בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: השלטון בארץ ישראל בימי בית חשמונאי, הכיתות בעם היהודי, המרד החשמונאי כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחט"ע.

מקורות מידע לתקופה: ספרי המכבים, *המגילות הגנוזות*, *אגרת אריסטיאס*, *יוספוס* מלחמת היהודים וקדמוניות היהודים

וממצאים בשטח

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיקטי
ירושלים – בירת הממלכה החשמונאית (1 שעות)			בתקופה זו גוברת ההשפעה ההלניסטית בד בבד הייתה גם של התרבות היהודית ביטוי לקיומן של שתרבויות זו בצד זו ישראל הוא המטבח שטבע אלכסנדר ינא בצדו האחד של הממופיעה כתובת בעבר עתיקה, ובצדו השני כתובת ביוונית. מן הראוי לציין שהתרבות ההלניסטית נמשכת מעבר לתקופה עצמה.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקט
	לימוד בשטח לשחזור מראה העיר ותחומיה על בסיס הממצאים בשטח בשילוב מקורות טקסטואלים (מקורות מידע לתקופה): אתרים לביקור: □ שרידי חומות ומגדלים (המגדל החשמונאי)	מיזוג ושחזור: ימזגו את המידע ממקורות טקסטואליים עם המידע מהשטח וישחזרו את מראה העיר בתקופה, לדוגמה: שחזור העיר והיקפה על סמך אגרת אריסטיאס והמגדל החשמונאי.	

ה. ירושלים בתפארתה (מ-63 לפנה"ס עד 70 לספירה)

מי שלא ראה בניין הורדוס – לא ראה בניין זאב מימיו (בבא בתרא)

(5 שעות)

מטרות:

- יכירו את השלבים בהתרחבות תחומי העיר בימי בית השני וישחזרו את התוואי של כל אחת מהחומות על פי מקורות מידע שונים.
- יכירו את מפעלי הבנייה בעיר בתקופת בית הורדוס ואת הדומה והשונה בין מבני השעשועים.
- יזהו את הקשר בין המעמד החברתי-כלכלי של התושבים ובין מיקום השכונות בעיר ואופיין.
- יזהו פרטים שונים בדגם ירושלים בימי בית שני על פי מקורות שונים ויסבירו את שיקולי הדעת של בונה הדגם ירושלים.
- ישוו בין צורתו ותפקידו של בית המקדש של הורדוס לבין צורתו ותפקידו של בית המקדש בימי בית הראשון ויסיקו מכאן על ההבדל במעמדם של שני בתי המקדש.
- יכירו את השרידים של מפעל הבנייה של הורדוס בהר הבית ואת מאפייני הבנייה ההרודיאנית ויסבירו את טכניקת הבנייה.
- יכירו את חלקיה השונים של רחבת הר הבית.
- יזהו ויסבירו את ההשפעות של התרבות ההלניסטית-רומית על עיצוב מתחם הר הבית.
- יסבירו את היתרונות והחסרונות של פלגנות לעומת אחדות.
- יסיקו ממצאים בשטח על אופי הכיבוש הרומי.
- יכירו את משנתו ואת כר פעילותו של ישו ותלמידיו עם דגש על יוחנן הקדוש.
- יכירו את הכתות היהודיות השונות עם דגש על כת האסיים והמגילות הגנוזות בקומראן.

בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: הרקע הפוליטי (חיצוני ופנימי) שהביא לעליית בית הורדוס לשלטון ביודיאה, אישיותו רבת הפנים של הורדוס, חלוקת השלטון בין בניו של הורדוס, ימיהם של אגריפס הראשון ואגריפס השני, הגורמים למגמת הפלגנות של אוכלוסיית היהודית והשלכותיה, בנושא המרד הגדול – סיבותיו, מהלכו ותוצאותיו; כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחט"ע.

מקורות מידע לתקופה: כתבי יוסף בן מתתיהו (יוסף בן מתתיהו פלאביוס), המשנה - **מסכת מידות**, מדרשי הלכה וממצאים ארכאולוגיים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיקטי
--------------	--	--	---------------

התקופה הרומית ב מתחילה עם הכיבוש בשנת 63 לפנה"ס ומסתיימת (לאחר החורבן) במאה הרביעית. עם המעבר לתקופה הביזנטית. בתקופה שלבים עיקריים: שימי בית שני – תקופה הורדוס; התקופה המאוחרת – לאחר בית שני. החומה הראשונה ו שלה כבר נלמדו בתחשמונאית, כאן משמשת חומה זו כ לבנייתו של הורדוס	שחזור: ישחזרו תוואי של חומה על בסיס ממצאים ומקורות טקסטואליים מועטים, לדוגמה: שחזור מהלכה של החומה השנייה על בסיס הדעות השונות על איתורו של שער גינת. השוואה: ישו בין מאפייניהם של מבני שעשועים על פי תבחינים שיוצגו על ידי הלומדים, לדוגמה: מבנה התאטרון לעומת מבנה ההיפודרום על פי גודל, צורת ישיבה ותפקוד.	א. ירושלים - תהליכי שינוי והתפתחות (2 שעות) לימוד בשטח להכרת שלבים בהתרחבות תחומי העיר בימי הבית השני ומפעלי הבנייה בה. - ירושלים חומות סביב לה – גורמים לבניית חומות ירושלים ושחזור התוואי של כל אחת מהן לקביעת תחומי העיר: □ החומה הראשונה – חומת העיר ששופצה בתקופת החשמונאים □ החומה השנייה – חידת מהלכה □ החומה השלישית ובונה - מפעלי הבנייה הממלכתיים של הורדוס להאדרת שלטונו, לחיזוק מעמד העיר ולביצורה: □ בניית ארמונות: ארמון הורדוס □ בניית מבני שעשועים – תאטרון, היפודרום, אמפיתאטרון □ בניית מבצרים – מבצר אנטוניה, הביצור במערב העיר (המצודה)	
--	--	---	--

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקט
	אתרים לביקור: דגם בית שני במוזאון ישראל	ישקלו ויעריכו באופן ביקורתי מידע ממגוון מקורות המייצגים את נקודת מבטו של יוצר הדגם.	
ב. הר הבית, המקדש, קדושת העיר וחיי היום-יום (2 שעות)			
	- מעמדו ותפקידו של בית המקדש של הורדוס לעומת מעמדו ותפקידו בימי בית הראשון	השוואה והסקה: ישו בין צורתו ותפקידו של בית המקדש של הורדוס לבין צורתו ותפקידו בימי בית הראשון וסיקו מכאן על ההבדל במעמדם של שני בתי המקדש לדוגמה: פאר – בית המקדש של הורדוס היה מפואר יותר מבית ראשון.	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
לימוד בשטח להכרת מפעל הבנייה של הורדוס ברחבת הר הבית: - מאפייני הבנייה ההרודיאנית. - רחבת הר הבית וחלקיה - טכניקת הבנייה של רחבת הר הבית - השפעת הרחבתו של מתחם הר הבית על המארג העירוני בקרבתו (מערך הרחובות ודרכי הגישה אל הר הבית, השערים המובילים אל הרחבה, מיקום המקוואות והחנויות) אתרים לביקור: חפירות הכותל הדרומי והמערבי	זיהוי קשרים – סיבה ותוצאה: יקשרו בין התפתחות ובנייה באתר מסוים לבין שינויים שחלים בסביבתו הקרובה, לדוגמה: הרחבת תחומי הר הבית והוספת שערים הביאה לבניית מקוואות וחנויות בסמוך למתחם.	הדיון בשחזור מראה רחבת הר הבית מזו אפשרות להציג ללומים את הדרך שבה ניתן לשחזר מראה אתר בסיס מקורות היסטוריים, מקורות הלכתיים וממצאים בשטח. כדאי להדגיש שבתחילת רחבת הר הבית עצמה נערכו מעולם חפירות ארכיאולוגיות מסוג	הצעות דידקטיות
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות

	העלאת מגוון נקודות מבט: יסבירו את הנימוקים התומכים בדעות השונות באשר לקשר בין האיסיים לבין יוחנן הקדוש.	פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון: האיסיים ויוחנן הקדוש	
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיקטי
ג. המרד הגדול וחורבן הבית (1 שעות)	פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדיון: פלגנות מול אחדות	העלאת מגוון נקודות מבט: יצגו מגוון נקודות מבט באשר לפלגנות ולאחדות ויסבירו את הפלגנות ואת האחדות על פי נקודות המבט השונות, לדוגמה: פלגנות מאפשרת פיתוח סובלנות לשונה, אחדות – ליכוד כוחות.	

ו. התקופה הרומית-ביזנטית – מאלילות לנצרות (מ- 70 עד 632)

(רומית - 2 שעות)

(ביזנטית - 2 שעות)

מטרות:

- יכירו את מראה העיר, תחומיה ואופייה בתקופה הרומית ובתקופה הביזנטית ואת ממצאי תקופות אלו.
- יציגו עמדות מנומקות בסוגיית תחומי העיר בתקופה הרומית ואת מידת היישום של עקרונות התכנון של האליה קפיטולינה.
- יסבירו את התמורות שחלו בארץ ישראל בתקופה הביזנטית בעקבות הפיכת הנצרות לדת המדינה.
- יכירו את השינויים הפוליטיים בביזנטיון ויסבירו את השלכותיהם על ארץ ישראל.

בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: היקפו של החורבן, המניעים למרד בר-כוכבא ותוצאותיו, כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחט"ע.

מקורות המידע לתקופה הרומית: ד"ר קסיוס, מכתבי בר כוכבא (בר כוזיבא), מקורות תלמודיים, הנוסע מבורדו וממצאים ארכיאולוגיים
מקורות המידע לתקופה הביזנטית: כתבי פרוקופיוס, אוסביוס, הירונימוס, מפת מידבא וממצאים ארכיאולוגיים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות ד"ר
ב. ירושלים – איליה קפטולינה – עיר אלילית (2 שעות)	- השפעה רומית על אופייה וחזותה של העיר – תכנית היפודמית ומידת יישומה בירושלים	הסקה: יבדקו את יישום עקרונות התכנון ההיפודמי בתכנית של איליה קפיטולינה , לדוגמה: התוואי של הרחובות הראשיים שונה מהתכנית ההיפודמית הקלסית.	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דיון
	לימוד בשטח: להבנת תרומתם של ממצאים ארכאולוגיים לשחזור מראה העיר: □ הקרדו והדקומנוס □ שער שכם אתרים לביקור: • שער שכם •	שחזור: ישחזרו את מראה העיר על סמך ממצאים ארכאולוגיים, דוגמה: על פי הממצאים בשער שכם הלומדים ישחזרו את צורתו כשער ניצחון.	ניתן לפתח דיון בנייתו של הקרדו כדוגמה למחלוקת
ג. ארץ ישראל בתקופה הביזנטית – שגשוג ופריחה (1 שעות)	- ההשלכות של הפיכת הנצרות לדת המדינה וקביעת ארץ ישראל כארץ קדושה (טרה סנטה) □ פיתוח אתרים הקדושים לנצרות □ בניית כנסיות ומנזרים □ עליית לרגל של צליינים - השינויים הפוליטיים בביזנטיון והשלכותיהם על ארץ ישראל (קונסטנטינוס, יוליאנוס, אודוקיה, יוסטיניאנוס)	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה והסקה: יסבירו את הקשר בין הפיכת הנצרות לדת מדינה לבין התמורות שחלו בארץ ישראל, לדוגמה: בניית מבני דת נוצריים בארץ. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של השינויים הפוליטיים בביזנטיון על ארץ ישראל, לדוגמה: בניית כנסיית הניאה בירושלים על ידי הקיסר יוסטינינוס.	לגבי הדרוזים ה יוליאנוס ומש
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דיון
ד. ירושלים הביזנטית - עיר נוצרית			

כדאי להסביר ל את מבנה הכנס ולהדגים אפס אטריום, בסילי נארתיקס. הסיוור בתוך הכ מיועד לתלמיד הספר הממלכת תלמידי הממ"ד המקפידים שלא לכנסיות יכירו מבחוץ וילמדו מהכתובים.	שחזור: ישחזרו מראה של אתר ארכיאולוגי על בסיס ממצאים חלקיים, לדוגמה: שחזור מראה הקרדו על פי הריצוף והעמודים.	לימוד בשטח: - תרומתם של ממצאים ארכאולוגיים לשחזור מראה העיר אתרים לביקור: כנסיית הקבר, הקארדו, כנסיית הנאה, הקארדו המשני, מבנים בגן העופל, הכנסיות על הר הזיתים, מנזר המצלבה	(1 שעות)
---	--	---	-----------------

ז. התקופה המוסלמית הקדומה (התקופה הערבית) – עיר הקודש בין אומאים, עבאסים ופאטמים (מ- 632 עד 1,099) (4 שעות)

מטרות:

- יסבירו את הסיבות לתמורות בארץ ישראל בעקבות הכיבוש המוסלמי ואת השלכותיהן.
- יסבירו את הסיבות לתמורות המדיניות במעמדה של ארץ ישראל בתקופות המשנה.
- יכירו את יחס השלטון המוסלמי לאתרים מקודשים לדתות אחרות.
- יכירו את התוכן של חוזה עמר ויסבירו את המסקנות העולות ממנו על אופי מעברה של ירושלים לשלטון המוסלמי.
- יסבירו את מידת מהימנותו של חוזה עמר כמקור היסטורי על בסיס קריאה ביקורתית שלו.
- יכירו את הממצאים ואת אופייה של ירושלים בתקופה המוסלמית הקדומה ויסבירו את השלכותיו על מראה העיר, על אוכלוסייתה ועל תחומיה.
- יסבירו את הסיבות לקדושתה של ירושלים לאסלאם ואת השפעתה על מראה העיר.
- יזהו את הסגנון ואת המרכיבים האדריכליים האופייניים לתקופה וינקבו בשמם.
- יכירו שהדת הדרוזית כפרדיגמה מחשבתית- רציונאלית- ניאו-אפלטונית הינה רפורמה ומהפכה בעולם האסלאמי והסיבות בתחומים הפוליטי, מדיני, הרעיוני, הכלכלי והחברתי.
- יכירו את מקורות הרפורמה של הדת הדרוזית.
- יכירו את המאחד והמבדל בין הדרוזים למוסלמים.
- יכירו את חשיבות ארץ ישראל (הגליל, טבריה ואזור רמלה) בהתהוותה של הדת הדרוזית.
- יכירו את המקומות הקדושים לדרוזים בארץ ישראל.

מקורות המידע לתקופה: הגניזה הקהירית, שבחי ירושלים, אל-מוקדסי וממצאים בשטח

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דיד
א. ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הקדומה (1 שעות)	- תמורות בארץ ישראל בעקבות הכיבוש המוסלמי סיבותיהן והשלכותיהן:	השוואה וזיהוי קשרים – סיבה ותוצאה: יזהו את התמורות שחלו בא"י בעקבות הכיבוש המוסלמי ואת השלכותיהם, לדוגמה: בעקבות שינוי השלטון – תהליך	מן הראוי לתת שמתקופה זו וא התרבות המזר

על ארץ ישראל הצלבנית.	התאסלמות האוכלוסייה – המוסלמים הופכים לרוב באוכלוסיית ארץ ישראל לתקופה ארוכה. השוואה וזיהוי קשרים – סיבה ותוצאה: ישו את מעמדה של הארץ בין תקופות המשנה של השלטון הערבי (אומאית, עבאסית ופאטימית) ויסבירו את הסיבות להבדלים, לדוגמה: בתקופה האומאית לארץ ישראל מעמד מרכזי בגלל קרבתה למרכז השלטון האימפריאלי בדמשק.	□ בניית רמלה כעיר בירה לג'ונד פלסטין □ איסלאמיזציה של ארץ ישראל ואוכלוסייתה □ שינוי הזיקה התרבותית מהמערב למזרח □ - תמורות מדיניות במעמדה של ארץ ישראל בתקופות הבאות: אומאית, עבאסית ופאטימית וסיבותיהן - יחס השלטון המוסלמי לאתרים מקודשים לדתות אחרות	
	הסקה: יסיקו מתוכנו של חוזה עמר על אופי מעברה של ירושלים לשלטון המוסלמי, לדוגמה: ניתן להסיק שהעיר לא נכבשה בקרב. הצדקת הידע והערכתו: יקראו קריאה ביקורתית את חוזה עומאר, יעמדו על סבירותו ואיכותו של המידע וינמקו את מסקנתם לגבי מידת מהימנותו. זיהוי קשרים בין גורמים לתוצאות יקשרו בין הגורם – השלטון המוסלמי – ובין התוצאות – אופייה של העיר והשתנות מעמדם של בני הדתות האחרות, לדוגמה: הופעת מבנים מוסלמים בולטים בירושלים בגלל קדושת העיר לאסלאם, שיבת היהודים לירושלים כתוצאה מהסובלנות הדתית המוסלמית.	- אופיו של השלטון בירושלים בתקופה המוסלמית הקדומה והשלכותיו על מראה העיר, על אוכלוסייתה ועל תחומיה	ב. ירושלים בתקופה המוסלמית הקדומה (3 שעות)

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דיי
	- הסיבות לקדושתה של ירושלים לאסלאם והשפעתה על מראה העיר: ▫ בניית מסגדים – השתנות קו הרקיע ▫ שינויים במראה הר הבית ואופיו – כיפת הסלע ומסגד אל-אקצה לימוד בשטח להכרת אתרי התקופה כמבטאים את התמורות בעיר ואת ייחודה של האדריכלות והאמנות המוסלמית אתרים לביקור: • תצפית על הר הבית מהר הזיתים או מהרובע היהודי • ראבעה אלעדויה וסלמאן אלפארסי בירושלים • ביקור במוזאון מגדל דוד • מבנים אומאיים בחפירות דרום הר הבית	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות לקדושתה של ירושלים לאסלאם ואת השפעתה על מראה העיר, לדוגמה: המסורת המוסלמית על המסע הלילי של מוחמד. בעקבות קדושתה של העיר נבנים בה מבנים מוסלמים מפוארים. זיהוי ושיום: יזהו סגנון ומרכיבים אדריכליים האופייניים לתקופה וישיימו אותם, לדוגמה: מחראב, קיבלה, מנבר, ערבסקה, פיאנס	בדיון על בניית בירושלים יוצגו האופייניים של מסגד. מומלץ להשוות הנוצריים למבני המוסלמיים ול הסיבות לדמיון

ח. התקופה הצלבנית (מ-1099 עד 1187) והתקופה האיובית (1187-1250) האבירים מאירופה כובשים את ירושלים (4 שעות)

מטרות:

- יתארו את מהלך כיבוש ירושלים על ידי הצלבנים ויסבירו את השפעת מכלול התנאים על מהלך כיבושה של העיר.
- יסבירו את הקשיים של הצלבנים בממלכת ירושלים הראשונה ואת דרכי פתרונם.
- יסבירו את הרקע לקרב קרני חיטין ואת תוצאותיו.
- יכירו את עמדתם ופועלם של הדרוזים כלפי הממלכה הלאטינית הראשונה והשנייה בירושלים.
- יכירו את תפקידם של הדרוזים בקרב חיטין 1187
- יסבירו את הדומה והשונה בין הכיבוש האיובי ובין הכיבוש הצלבני.
- יכירו את הממצאים מהתקופה הצלבנית ואת המרכיבים האדריכליים האופייניים לתקופה וינקבו בשמם.
- יתארו את השתנות פני העיר בתקופה האיובית ויסבירו את הגורמים לכך.
- יצינו את הדומה והשונה בין מבני דת מוסלמיים ומבני דת נוצריים.

מקורות המידע לתקופה: **מפות T-O, מפת קאמברי**, מתיאורי מסעות – **ויליאם מצור**, **בנימין מטודלה** וממצאים ארכאולוגיים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצע
א. הכיבוש הצלבני את ארץ ישראל וירושלים (1 שעות)			יש להציג מסעות הצלב רצף טריטור

	- מהלך כיבוש ירושלים הגורמים שהשפיעו עליו	הסקה: יסיקו ממכלול התנאים של ירושלים (הטופוגרפיים, מדיניים, צבאיים, כלכליים תרבותיים, דתיים) על מהלך הכיבוש העיר על ידי הצלבנים, לדוגמה: הטופוגרפיה – הבקעת העיר מהצפון ומהר ציון.
	- הקשיים של ממלכת ירושלים הראשונה בתחומים אלו: אופי המשטר, דמוגרפיה, ביטחון, כלכלה ודרכי פתרוןם	העלאת השערות: יעלו השערות באשר לקשיים של הצלבנים עם הקמת ממלכת ירושלים הראשונה ודרכי פתרוןם לדוגמה: קשיים דמוגרפיים – רוב תושבי ממלכת ירושלים היו עוינים לכוח הכובש, ולכן – היסגרות במבצרים.

	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
			ב. ירושלים עוברת מיד ליד (1 שעות)
		- תוצאות תבוסת הצלבנים בקרב קרני חיטין (1187)	
	השוואה: ישו את הכיבוש האיובי של ירושלים לכיבוש הצלבני, לדוגמה: נקודת הפריצה לעיר זהה, אך הטכניקה של הפריצה שונה.	- הכיבוש האיובי של ירושלים ותוצאותיו לעומת הכיבוש הצלבני	
			ג. ירושלים בתקופות הצלבנית והאיובית (2 שעות)
האסטרטגיה הרוכה"י"י די הממלכה	השערה: יעלו הסברים באשר לסיבות להרס הביצורים זמן קצר לאחר הקמתם, לדוגמה: אל-מועט'ם הרס את הביצורים כדי למנוע מהצלבנים לכבוש עיר מבוצרת. זיהוי קשרים – סיבה ותוצאה: יתארו את השתנות פני העיר ויסבירו את הגורם לכך, לדוגמה: שינוי בתפקוד של מבנה – מכנייה למדרסה – כנסיית סנטה אנה. השוואה: ישו בין מבני דת נוצריים למוסלמיים על פי תבחינים שיעלו התלמידים ויסיקו מכך על ההבדלים, לדוגמה: מיקום המחראב לעומת מיקום האפסיס. זיהוי ושיום: יזהו סגנון בנייה ומרכיבים אדריכליים האופייניים לתקופה ושיימו אותם,	- ביצורה של ירושלים על ידי אל-מועט'ם והסיבות להריסת הביצורים זמן קצר לאחר מכן - השפעת הכיבוש המוסלמי על מראה העיר: - הפיכת מבני דת נוצריים למבני דת מוסלמיים (סנטה אנה) - החזרת מבנים מוסלמים שהפכו לנוצרים ליעודם המקורי (מסגד אל-אקצא) - תנופת בנייה של מבני דת מוסלמים בהר הבית לימוד בשטח להכרת אתרי התקופה המבטאים את התמורות בעיר ואת ייחודה של האדריכלות והאמנות הצלבנית אתרים לביקור:	

ואחרים לכנסיות מבחוץ ו מהכתוב	אתרי הר הזיתים והר ציון, אולם הסעודה האחרונה, כנסיית הקבר, סנטה אנה, הבזאר הצלבני בקרדו, המצודה, סנט מרי לדוגמה: סגנון רומנסקי, קשת מחודדת, כריזות, עמודים תלויים, קמרינות צולבים.	
--	---	--

ט. התקופה הממלוכית – עיר גזירה ובנייה מפוארת (מ-1260 עד 1517)

(2 שעות)

מטרות:

- יתארו את חזוניה של ירושלים הממלוכית ויסבירו את הגורמים למעמדה בתחומים השונים ואת ההשלכות הנובעות מכך.
- יכירו ויזהו את סוגי המבנים והמוסדות הממלוכים ואת מאפייני הבנייה הממלוכית ותפרוסתה בעיר.

מקורות המידע לתקופה: המדריך המופלא לתולדות ירושלים וחברון, אגרת **רבי עובדיה מברטנורא**, **אגרות הרמב"ן**, **כפתור ופרח**, אגרת של רבי יעקב מורונה, ממצאים בשטח

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטי
א. ירושלים הממלוכית – מראה עיר ומעמדה (2 שעות)	- מעמדה של ירושלים בתקופה הממלוכית, הגורמים לו והשלכותיו: ▪ מעמד מנהלי שולי – רחוקה מדרכי הדואר – עיר גִזְרָה ▪ לירושלים אין חשיבות ביטחונית – חומותיה פרוצות ▪ חשיבות דתית – זירה למפעלי בנייה ממלוכים ויעד לעלייה מוסלמית לרגל (היארה) ולהתיישבות של אנשי דת מוסלמיים (צופים, דרווישים) ▪ התנועות הסופיות - חזוניה של ירושלים הממלוכית: ▪ ירושלים עיר פרוזה, בתחומי העיר אין שינוי ▪ בנייה איסלאמית נרחבת בעיר (ואקף) לימוד בשטח להכרת מאפייני הארכיטקטורה הממלוכית: אבלק	הסקה: יסבירו את הגורמים למעמדה של ירושלים בתחומים השונים ואת ההשלכות הנובעות מכך, לדוגמה: כיוון שהמרכז הפוליטי הממלוכי נמצא בקהיר - ירושלים אינה חשובה מבחינה פוליטית ולכן היא רחוקה מדרכי הדואר. הסקה: יסיקו ממאפייני השלטון הממלוכי על חזוניה של העיר בתקופה, לדוגמה: היותו של השלטון הממלוכי שלטון של מתאסלמים וחוסר האפשרות להוריש את השלטון מביא לבנייה של מוסדות הקדש רבים. זיהוי רכיבים ושיום: יזהו את מאפייני הבנייה הממלוכית ויקראו בשם, לדוגמה: אבלק.	קיים מתח מובהק בין ירושלים שולית מבחינה אזורית (היא אפילו ממוקמת בגליל לפקידים ממלוכים שסרחו) לבין עיר קדושה לאסלאם. בא לידי ביטוי בתקופות שבהן השלטון בירושלים מוסלמי.
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטי

י. התקופה העות'מאנית: ירושלים העיר הנידחת (עד ראשית המאה הי"ט מ-1517 עד 1799) מעירו של סולימאן 'המפואר' לעיר מוזנחת ושולית (5 שעות)

מטרות:

- יסבירו את הגורמים לעלייתה ולנפילתה של האימפריה העות'מאנית ואת השפעתם על ארץ ישראל.
- יסבירו את הקשר בין מצבה של האימפריה במהלך השנים לבין השתנות מראה ירושלים.
- יכירו את מפעלי הבנייה של סולימאן 'המפואר' בירושלים.
- יסבירו את הקשר בין התפקוד של מבנה בעיר לבין צורתו.
- יסבירו את התהליכים שהביאו לתמורות באוכלוסייה בירושלים.
- יכירו את עמדת הדרוזים בשיא ההגמוניה השלטונית שלהם 1590-1635 כלפי המיעוטים וכלפי העיר הקדושה גם לנוצרים וליהודים.
- יסבירו את הסיבות והמניעים שפח'ראלדין השני לא שלט בירושלים למרות שניסה לאגד תחת שלטונו את כל המיעוטים כנגד האימפריה העות'מאנית וקשר קשרים עם טוסקאניה ומלך ספרד הנוצרים והרשה למסדר הפרנציסקאני לבנות את כנסיית הבשורה בנצרת.

מקורות המידע לתקופה: ארכיונים של האימפריה העות'מאנית, צווים שולטניים, מסמכי בית הדין השרעי, מפקדי אוכלוסין, ספרי זיכרונות, מבנים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיקטי
א. ארץ ישראל בתקופה העות'מאנית (1 שעה)	- הגורמים לעלייתה ולנפילתה של האימפריה העות'מאנית והשפעתם על ארץ ישראל	ניתוח והסקה: יסבירו את הגורמים לעלייתה ולנפילתה של האימפריה העות'מאנית, לדוגמה: ארגון מחוזות האימפריה העות'מאנית איפשר מצד אחד שלטון חזק, אך מצד אחר במהלך הזמן ארגון זה הביא להיחלשותה. זיהוי רכיבים – סיבה ותוצאה: יאתרו את הגורמים שהשפיעו על עלייתה ונפילתה של האימפריה העות'מאנית ו יסבירו את השפעתם של גורמים אלה על הבנייה, התשתיות והכלכלה בארץ ישראל לדוגמה: אחרי ימי סולימאן 'המפואר' – הזנחה של הארץ.	מטרת לימוד סוגיה זו הבנת הרקע לתהליכים שיתרחשו באימפריה ב-19, ורצוי שהמורה יהיה במטרה זו.
ב. ירושלים העות'מאנית (3 שעות)			

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיקטיות
	- תמורות בחזותה של העיר	זיהוי רכיבים – סיבה ותוצאה: יקשרו בין מצבה של האימפריה במהלך השנים לבין השתנות מראה ירושלים. לדוגמה: בנייה מפוארת בתקופת סולימן "המפואר" לעומת הזנחת מפעלי המים בעיר בתקופה מאוחרת יותר.	
	לימוד בשטח להכרת פועלו של סולימן "המפואר" בירושלים: שיקום ושיפוץ חומות העיר, בניית שווקים, שיפוץ מבני דת, בניית סבילים , שיקום אמות המים אתרים לביקור: חומות העיר העתיקה, בריכת השולטן והסביל, שערי העיר העתיקה	זיהוי קשרים: יקשרו בין התפקוד של מבנה בעיר לבין צורתו, לדוגמה: בגלל הצורך בהגנה – מבנה שער בגישה עקיפה.	מלבד ההמחשה בסיור ללמוד את הנושא בדרך העלאת השערות (לדוגמא מדוע יש לשער צורה מ או בדרך של זיהוי (איז שער זה?)
ג. האוכלוסייה בעיר 1 שעות	- התהליכים שהביאו לתמורות באוכלוסייה בירושלים.		

יא. המאה ה-19 – עידן המפנה (מ-1799 עד 1917)

(5 שעות)

מטרות:

- יכירו את מסע נפוליאון ויסבירו את הסיבות לבחירתו כאירוע פותח לתקופה.
- יסבירו את הגורמים למעורבות של המעצמות באימפריה העות'מאנית.
- יתארו את התמורות שחלו בירושלים במהלך המאה ה-19 ויסבירו את הגורמים להן.
- יתארו את תהליך היציאה מהחומות ויסבירו את הגורמים לו.
- יכירו את המבנים של המעצמות בירושלים מתקופה זו ואת הגורמים שהשפיעו על מיקומם, תפקודם ועיצובם.
- יכירו את הסגנונות האדריכליים המקובלים בבניית המעצמות במאה ה-19 ויזהו מרכיבים אלה במבני התקופה.
- יתארו את הדומה ואת השונה בתהליך היציאה מהחומות של היהודים, הנוצרים והמוסלמים ויסבירו את הסיבות לשונות.

מקורות המידע לתקופה: מסמכים מארכיון "השער העליון", **ארכיון בית הדין השרעי**, העיתונות הכתובה, ספרי ביוגרפיה, ספרות נוסעים, מפקד מונטיפיורי, נתונים דמוגרפיים, תמונות ומפות מהתקופה ומבנים שנבנו בתקופה זו

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
א. תהליכים גיאופוליטיים במאה ה-19 והשפעתם על ארץ ישראל 1 שעות	- מסע נפוליאון כאירוע פותח לתקופה - הגורמים למעורבות, ישירה ועקיפה, של המעצמות באימפריה העות'מאנית: □ חשיבותו הגיאופוליטית של המזרח התיכון □ חולשתה של האימפריה העות'מאנית ("האיש החולה על	זיהוי רכיבים וקשרים: יסבירו את הגורמים למעורבות של המעצמות באימפריה העות'מאנית, לדוגמה: התחרות בין אנגליה לצרפת על השליטה במזרח התיכון הביאה למעורבות של המעצמות באימפריה העות'מאנית.	החוקרים סבורים שעידן המפנה בארץ החל לאחר כיבוש נפוליאון ב-1799 תקופה זו גולשת אל תחילת המאה ה-20 - עד כיום הארץ על ידי הבריטים בהזדמנות זאת ניתן לה לדיון את הסוגיה על פני קובעים תחילתה וסופה תקופה היסטורית. ראוי בסוגיה זאת גם בתקופה הרומית. המטרה היא שהלומדים ראייה כוללת רצף של אירועים: תוצאה של איחוד מסוים מהווה גורם או להתרחשותו של האירוע

		הבוספורוס") □ החשש ממלחמה בין המעצמות □ הבטחת נפוליאון לדרוזים לסייע בידם להקים להם מדינה דרוזית 1799 לספירה.	
ב. ירושלים משנה את פניה (1 שעות)	- תמורות בירושלים במהלך המאה ה-19 : □ גידול באוכלוסייה ובשטח □ מודרניזציה – הקמת בתי דואר, בתי ספר, בתי חולים □ התחזקות המעמד הפוליטי והדתי של העיר – הקמת קונסוליות, ביקורי אח"מים, הקמת מוסדות דת, פעילות המיסיון - הגורמים לתמורות בירושלים : □ מעורבות המעצמות בעיר □ גידול האוכלוסייה	השוואה : יתארו את התמורות שחלו בירושלים במהלך המאה ה-19 (בין סופה של התקופה לראשיתה) לדוגמה : הקמת בייח השערה : יעלו השערות אודות הגורמים לתמורות בירושלים ויסבירו כיוון אפשרי למהלך חקר עתידי, לדוגמה : הגידול באוכלוסייה עקב ריבוי טבעי גבוה	
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
ד. "הרחיבי מקום אוהלך" (3 שעות)	- היציאה מהחומות והגורמים לה לימוד בשטח להכרת בניית המעצמות בירושלים אתרים לביקור: מבנים לאורך רחוב הנביאים, ובסביבות העיר העתיקה - סיכום : הדומה והשונה בתהליך היציאה מהחומות של	השערה : יעלו השערות באשר לגורמים לתהליך היציאה מהחומות ויאמתו אותן, לדוגמה : צפיפות בתוך העיר, שיפור במצב הביטחון. השוואה : ישו בין הבנייה של המעצמות על פי תבחינים נתונים, לדוגמה : הכנסייה הרוסית – סגנון פרובוסלבי, כנסיית סנט ג'ון – סגנון גותי. זיהוי ושיום : יזהו בשטח מאפיינים סגנוניים שנלמדו לימוד עיוני ויציינו את שם, לדוגמה : בית החולים האיטלקי – מאפייני בנייה בסגנון רנסנס וגותי ; בית החולים האנגליקני – מאפייני בנייה בריטיים קולוניאליים. השוואה והסקה :	השערות אלו יועלו בתור השיעור, כאשר ספרי ה סגורים. לאחר מכן יאו ההשערות עם הכתוב ב

ישו בין תהליך היציאה מהחומות של הנוצרים, היהודים והמוסלמים על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים ויסיקו לגבי הגורמים לשונות, לדוגמה: הזמן – הנוצרים ראשונים, היהודים שניים והמוסלמים אחרונים; הסיבה – מעורבות המעצמות הביאה לתחילת הבנייה.	היהודים, הנוצרים והמוסלמים	
---	-----------------------------------	--

יב. תקופת המנדט – שלטון הבריטים בארץ (מ-1917 עד 1948)

(7 שעות)

בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: מהלכי הכיבוש הבריטי את ארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה, הגורמים לתמורות בפיתוח הארץ בתקופת המנדט, כתב המנדט, המחזרות, עימותים בין יהודים לערבים, תכנית החלוקה, המאבק בבריטים וסיום המנדט, כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחטי"ע.

המטרות:

- יכירו את הגישות השונות בציונות לגבי שאלת ירושלים וישוו ביניהן.
- יכירו את שלושת השלבים בגיבוש עמדתם ואופן התנהגותם של הדרוזים בארץ ובלבנון ובסוריה כלפי העימות ציוני-ערבי או הישראלי-פלסטיני.
- יכירו את הנפשות הדרוזיות הפועלות והתגוררו בירושלים כמו עג'אג' נויחד- מזכיר הועד הערבי העליון ולאחר מכן מייסד תחנת השידור הירדנית או רשיד טליע שהיה ראש ממשלתו הראשון של הנסיך עבדאללה.
- יכירו את עמדתם ואופן התנהגותם של הדרוזים כלפי הפילוג במחנה הערבי: החוסיינים מול הנשאשיבים.
- יכירו את סיפור כיבושה של ירושלים על ידי הבריטים.
- יסבירו את עקרונות התכנון העירוני של הבריטים את תרומתם לתכנון והפיתוח המודרניים של העיר ולשימור אופייה המיוחד.
- יסבירו את הפעולות שנעשו על ידי היישוב העברי ושלטונות המנדט לחיזוק מעמדה של ירושלים העברית.
- יכירו את הבנייה הבריטית בירושלים, יזהו וישיימו את מרכיביה האדריכליים ויסבירו את תפוסתה המרחבית.
- יסבירו את מטרותיהן של המחזרות שפעלו בירושלים והשפעתן על ההיערכות הצבאית בעיר.

מקורות המידע לתקופה: יומנים וספרי זיכרונות, תעודות ומסמכים (לדוגמה: הארכיון הציוני, ארכיון עיריית ירושלים), **תכניות מתאר**, מפות ועיתונים, מבנים בירושלים מהתקופה

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצע
א. ירושלים בראי הציונות (1 שעות)	- הגישות הציוניות השונות בשאלת ירושלים ותכנית החלוקה	טיעון: ישוו בין הגישות הציוניות השונות בשאלת ירושלים, יציגו את העמדות השונות בליווי ראיות והסברים. יביעו עמדה מנומקת לגבי ריבוי הגישות והדעות ששררו בקרב אנשי היישוב היהודי לדוגמה: עמדתם של אוסישקין לעומת עמדתו של ברל כצנלסון.	

ה	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
בחלק זה יכירו את	הסקה: ינתחו מפות ויסיקו מסקנות מתכניות המתאר של ירושלים בתקופת המנדט על עקרונות התכנון הבריטי, לדוגמה: הימנעות לבנייה בסמוך לחומות העיר העתיקה. ייצוג יצונו את הבנתם אודות הנושא בדרכים מגוונות זיהוי רכיבים וקשרים - הכללה, הסקה יסבירו באלו דרכים חיזקו הציונים והבריטים את מעמדה של ירושלים העברית.	- סיפור כיבושה של ירושלים על ידי הבריטים - תרומת הבריטים לתכנון והפיתוח המודרניים של העיר: □ קביעת תכניות מתאר □ פיתוח תשתיות בעיר (סלילת כבישים, מים, חשמל וביוב) בניית מבני מינהל ושלטון - פועלם של הבריטים לשימור אופייה המיוחד של ירושלים: □ שימור החומות ומתחם העיר העתיקה □ איסור בנייה שלא באבן שמירה על קו דקיע - פעולות לחיזוק מעמדה של ירושלים העברית: □ בניית מוסדות ציבור לאומיים – המוסדות הלאומיים, האוניברסיטה העברית, הגימנסיה העברית, הרבנות הראשית, בית כנסת ישורון □ התיישבות ציונית בירושלים – תלפיות, רחביה ובית הכרם	ב. שינויים ותמורות בירושלים המנדטורית (5 שעות)

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות ד
	- גידול משמעותי באוכלוסיית העיר (מ-60,000 ל-100,000 יהודים) בראשית התקופה ל-160,000 מתוכם 35,000 יהודים) לימוד בשטח להכרת החותם הבריטי בעיר בבנייה ובתכנון אתרים לביקור: • הר הצופים • כיכר אלנבי • מבני ציבור (למשל: ימק"א, מלון המלך דוד, ארמון הנציב - מחוץ למתחם) • רח' המלך ג'ורג', רח' בן יהודה וכיכר וינגייט (התכנון העירוני) • בית ספר תיכון אלראשידיה שלמדו בו מספר דרוזים	זיהוי ושיום: יזהו בשטח מאפיינים סגנוניים ותכנוניים ויציינו את שמם, לדוגמה: בינוי מסדרונות תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו, הסקה: יתארו את התפרוסת המרחבית של הבנייה בתקופת המנדט ויסבירו את סיבותיה, לדוגמה: מבני שלטון וציבור במקומות בולטים (ארמון הנציב, מוזיאון רוקפלר).	המספרים כוללים וערבים כאחד
ג. המאבק בבריטים בשלהי תקופת המנדט (2 שעות)			
	- הפעולות של המחתרות בירושלים – מטרותיהן והשלכותיהן על ההיערכות הצבאית בעיר	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את המטרות של פעולות המחתרות ואת ההשפעה שלהן על ההיערכות הבריטית בירושלים, לדוגמה: פעולות כדי להביע מחאה כנגד סגירת שערי הארץ ובעקבות הפעולות – ההיערכות הבריטית באזורי ביטחון.	הערה: רוב הפעולות נגד הבריטים נעשו לח"י ואצ"ל.
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות ד

פעולות האיבה בין לערבים שהתרחשו כ"ט בנובמבר 47 על הקמת המדינה הבריטים באירוע בפרק הבא על מס העצמאות.	השוואה והסקה : ישו בין ירושלים בתחילת תקופת המנדט ובין מצבה של העיר בסופה של התקופה על פי תבחינים שיוצגו על ידי הלומדים, לדוגמה : הבנייה בעיר	- <u>סוגיה מסכמת</u> : התמורות שחלו בירושלים במהלך 30 שנות המנדט הבריטי	
--	---	--	--

יג. מלחמת העצמאות – עיר במצור (מ-1947 עד 1949)

(7 שעות)

מטרות:

- יכירו עמדות הצדדים השונים (היישוב העברי, אומות העולם, בריטניה, מדינות ערב, הפלסטינים, הוותיקן) כלפי שאלת ירושלים ויסבירו את הנימוקים התומכים בכל עמדה.
- יסבירו את שלבי הקרב על הדרך לירושלים על בסיס תכונות השטח בו הם נערכו ואת הסיבות להתמקדות הקרבות בגזרה זו.
- יסבירו את דרכי הקבורה במלחמת העצמאות ואת אופי הלחימה על בסיס המידע המופק מבית הקברות בקריית ענבים.
- יסבירו את שיקולי הדעת של הדרוזים בהצטרפותם למחנה היהודי.
- יכירו את הכוחות הלוחמים בתוך העיר (מספר הלוחמים וחימושם) ואת מהלכי הקרבות ופעולות האיבה והטרור בתוך העיר, יסבירו את יעדיהם ואת תוצאותיהם.
- יכירו את דרכי התמודדותם של תושבי ירושלים עם תנאי המצור ועם מצב הלחימה בעיר.
- יכירו את פרשת ברנדוט ויסבירו את השלכותיה על המאבק הישראלי בשאלת ירושלים.
- בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: העמדות של הערבים וגורמים בין-לאומיים בעקבות החלטת החלוקה, הכוחות הלוחמים והשלבים השונים במלחמת העצמאות, כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחט"ע.

מקורות המידע לתקופה: יומנים וספרי זיכרונות, תעודות ומסמכים (למשל: ארכיון צה"ל, גנזך המדינה) עיתונים, תחקירים ועדויות

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות ד
א. ירושלים – עיר במלחמה ובמצור (6 שעות)	לימוד בשטח להכרת הניסיונות החוזרים ונשנים לפריצת הדרך אל העיר (השיירות, מבצע נחשון [קסטל, עבד אל-קאדר חוסייני], קרבות לטרון ודרך בורמה) אתרים לביקור: לטרון, רכס השיירות, רכס משלטים, קריית ענבים, הקסטל	הכללה והסקה: יסבירו את הסיבות להתמקדות הקרבות בדרך אל העיר. לדוגמה: השליטה הערבית במרחב ההררי. תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו, הסקה: יתארו את התפרוסת המרחבית של אתרי הקרבות ויסיקו מכך על מהלך הקרבות. לדוגמה: תקיפת המשלטים כדי להבטיח את הדרך לעיר. הפקת מידע והסקת מסקנות: יפיקו מידע ממראה בית הקברות בקריית ענבים ויסיקו מכך על דרכי קבורה במלחמת העצמאות.	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות ד
	פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון: שיקולי הדעת של הדרוזים להצטרף למחנה היהודי כנגד המחנה הערבי: סיכונים מול סיכויים ת - פעולות איבה וטרור בעיר (שרפת המרכז המסחרי, התקפת שיירת הדסה, פיצוצים ברח' בן יהודה, ברח' החבצלת והמוסדות הלאומיים, פרשת ד"ר יאסין, הפיצוץ בשער שכם, מלון סמירמס) לימוד בשטח להכרת מהלכי הקרבות בתוך העיר - השפעת תפרוסת השכונות היהודיות והערביות בירושלים על מהלך הקרבות בתחומי העיר - יעדיו של מבצע יבוס כי חלק מתכנית ד' ומהלך המבצע - חשיבות השתלטות כוחות ההגנה על מתחם בווינגראד ואזורי הביטחון מיד עם עזיבת הבריטים את העיר - מבצע קלשון ומהלכו - הדיפת ניסיונות הפלישה לירושלים של הכוחות המצריים ושל הלגיון הירדני - נסיבות נפילת הרובע היהודי, שלבי הלוחמה ברובע וה"פצע" שהאירוע השאיר אחריו	טיעון: יעלו טענות בנוגע לשיקולי הדעת של הדרוזים וינמקו אותן, השערה: ישערו אודות הגורמים לריבוי פעולות האיבה והטרור ואת הקשרים ביניהם וינמקו את השערותם באמצעות ראיות והסברים לדוגמה: נקם. תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו, הסקה: יסבירו את השפעת תפרוסת השכונות על מהלך הקרבות, לדוגמה: כיבוש סן-סימון וההשתלטות העברית על דרום העיר. הסקה: יסבירו את יעדיו של מבצע "יבוס" כנגזר מתכנית ד', לדוגמה: כיבוש שיח' ג'ראח על מנת ליצור רצף יהודי להר הצופים. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את דרכי מימוש מטרתו של מבצע "קלשון", לדוגמה: השתלטות על נכסים אסטרטגיים שהוחזקו בידי הבריטים כמו מרכז העיר ובניין הדואר. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות והגורמים שהביאו לנפילת הרובע היהודי, לדוגמה: תהליך התמעטות האוכלוסייה שבתוך החומות והשפעת הנפילה על התפיסה של "בכייה לדורות"	ר' בפרק המנדט התפשטות העיר על פי מחקרים שאות הסיבות הייתה המחלוקת בשטח.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
	אתרים לביקור: סן סימון, שיח' ג'ראח, הרובע היהודי בתש"ח, בוינגרד, רמת רחל	תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו, הסקה: יתארו את התפרוסת המרחבית של אתרי הקרבות ויסיקו מכך על מהלך הקרבות. לדוגמה: הבנת מהלכי הקרבות כנגזרים מתנאי השטח – כיבוש סן סימון.	
ב. הצעות לפתרונות שונים לשאלת ירושלים (1 שעות)	- התמודדותם של תושבי ירושלים עם תנאי המצור ועם מצב הלחימה בעיר - מהלכים בהכנת העיר למצור - תושביה מול מציאות עגומה - התנהלות חיי היומיום בעיר במלחמה ובמצור - עמדות הצדדים השונים כלפי שאלת ירושלים ופרשת ברנדוט	העלאת מגוון נקודות מבט: במקורות מידע שונים מופיעים תיאורים שונים אודות התמודדותם של תושבי ירושלים עם תנאי המצור. יציגו לפחות שלושה תיאורים שונים ויסבירו את הסיבות לנקודות המבט, לדוגמה: יומנים של אנשים שונים. העלאת מגוון נקודות מבט: יפרטו ויעריכו את העמדות השונות בשאלת ירושלים, לדוגמה: העמדה העברית – ירושלים המערבית צריכה להיות חלק מהמדינה היהודית לנוכח גודל האוכלוסייה היהודית בה.	

יד. עיר חצויה – "הגבול הוא קרוב ואסור לנו שם" (יהודה עמיחי)
(מ-1948 עד 1967)
 (7 שעות)

מטרות:

- יכירו את קו הגבול בין ישראל לירדן בגזרת ירושלים, את חיי היום-יום לאורכו ואת נסיבות קביעתו.
- יציינו במפה מבנים מרכזיים לאורך הקו העירוני.
- יסבירו את קשרי הגומלין בין תופעות בשטח בסמוך לקו העירוני.
- יסבירו את שרשרת האירועים במאבק המדיני על מעמדה של העיר המערבית
- יכירו את מעמדה המדיני של ירושלים המזרחית בממלכת ירדן.
- יסבירו את הגורמים לשוניים בהרכב הדמוגרפי ובאופייה הסוציו-אקונומי של העיר.
- יכירו את הבנייה הפרטית והציבורית בירושלים המחולקת ויסבירו את הדרכים לפתרון בעיית הדיור בעיר.
- יסבירו את השפעתם של חלוקת העיר, מעמדה המיוחד והשינוי הדמוגרפי שחל בה על תהליכי הבנייה בעיר.
- יזהו את המאפיינים הארכיטקטוניים של הבנייה המודרנית.
- יבינו את חלקם של החיילים הדרוזים בבניית ביטחון המדינה והעיר ירושלים.
- יבינו את תפקידם של חברי הכנסת והמנהיגים הפוליטיים הדרוזים בגישור בין הערבים ליהודים.

מקורות מידע לתקופה: יומנים וספרי זיכרונות, מסמכים מארכיונים (ארכיון גבעת התחמושת) עיתונים, סרטים דקומנטריים, אתרים (**מעבר מנדלבאום**-בית תורג'מן)

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצגה
א. סיום המלחמה בירושלים - הקו העירוני והסכמי שביתת הנשק (2 שעות)	לימוד בשטח להכרת קו שביתת הנשק בין ישראל לירדן בגזרת ירושלים ואת נסיבות קביעתו - פרשת קביעת קו הגבול בין ישראל לירדן בגזרת ירושלים (הסכם משה דיין עבדאללה א-תל) - מעמדם של השטחים לאורך קו הגבול בעיר (שטח מפורז, שטח הפקר) - מעמדה של מובלעת הו הצופים ודרכי הקשר עמה הסכם שביתת הנשק במבחן המציאות - חיים בצל הפחד והקשר בין שני חלקי העיר	תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו: ינתחו את קשרי הגומלין בין תופעות שונות בשטח, לדוגמה: בסמוך לקו הגבול נבנו שיכוני המבצר .	
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצגה
	אתרים לביקור: סיור לאורך הקו העירוני מגבעת התחמושת ועד מוצב		

	הפעמון		
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה : יסבירו את שרשרת האירועים במאבק המדיני על מעמדה של העיר המערבית, ויסבירו את הקשר בין הסיבות שזיהו לתוצאותיהן, לדוגמה : החלטת החלוקה, אי הקמת הקריה הבינ"ל בירושלים. השערה : ישערו מהם הגורמים לשינויים בהרכב הדמוגרפי ובאופייה הסוציו-אקונומי של העיר, ויבססו את השערתם על ראיות והסברים תקפים, לדוגמה : הפיכתה של ירושלים ליישוב שוליים.	- המאבק המדיני על מעמדה של העיר המערבית – מְיָנָאִים ועד בירה - הגורמים לשינויים בהרכב הדמוגרפי ובאופייה הסוציו-אקונומי של העיר □ עזיבת אוכלוסייה מבוססת □ אכלוס העיר בעולים חדשים (גלי העלייה בשנות ה-50 וה-60)	ב. תמורות בעיר ובסביבתה (2 שעות)
	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה : יסבירו את השפעתם של חלוקת העיר, מעמדה המיוחד והשינוי הדמוגרפי שחל בה על תהליכי הבנייה בעיר. דוגמאות : בעקבות המצב הביטחוני נבנים בתים מבוצרים ; מעמדה המיוחד של העיר הביא לבניית מבני ציבור לאומיים. העלאת אפשרויות מגוונות לפתרון בעיה : יעלו הצעות שונות לפתרון בעיית הדיור בעיר ויאמתו אותן עם מה שנעשה בפועל בעיר, לדוגמה : בנייה לגובה – הצעה מעשית, אך לא נתבצעה בפועל. זיהוי רכיבים : יזהו את המאפיינים הארכיטקטוניים של הבנייה המודרנית. לדוגמה : בטון חשוף, בנייה באבן נסורה.	לִימוד בשטח להכרת השפעות חלוקת העיר, מעמדה הלאומי, הרוחני והדתי על הבנייה הציבורית במערב העיר □ הבנייה למטרות הרחבת הבסיס הכלכלי של העיר וגיוונו (אזורי תעשייה) □ הדרכים להתמודדות עם מחסור ביחידות דיור בירושלים (אכלוס בתים נטושים, בניית מעברות ושיכונים, בנייה חפוזת וחסכונית) □ השפעת שיקולי ביטחון על הבנייה למגורים בירושלים (בנייה לאורך הקו העירוני, למשל פת ומוסררה, צורת הבנייה ואופייה (שיכוני מבצר)) אתרים לביקור: הר הרצל ויד ושם, גבעת רם – מוזאון ישראל וקריית הממשלה, הדסה עין כרם, היכל שלמה, אזורי התעשייה בתלפיות, גבעת שאול וברוממה שכונות שנבנו עד מלחמת ששת הימים (גוננים, קרית יובל, קרית מנחם)	ג. הבנייה בעיר – יעדים ואופיים של המבנים (3 שעות)

טו. ירושלים כעיר שחוברה לה יחדיו (מ-1967 ואילך)

(7 שעות)

מטרות:

- יכירו את המהלכים המדיניים והצבאיים בקרב על ירושלים במלחמת ששת הימים ויסבירו את השפעת תנאי השטח על מהלכי הקרבות.
- יסבירו את השיקולים בקביעת הגבולות המוניציפליים של העיר המאוחדת ואת השפעתם של הצעדים התחיקתיים על מעמדה של העיר המאוחדת ועל התנהלות חיי העיר.
- יסבירו את שרשרת האירועים במאבק המדיני על מעמדה של העיר המאוחדת.
- יסבירו את הגורמים לשינויים בגודל אוכלוסיית העיר ובהרכבה הדמוגרפי ואת השפעתם על מעמדה של ירושלים במדרג העירוני ועל הבסיס הכלכלי שלה.
- יסבירו את יישום עקרונות התכנון המודרני בבניית השכונות החדשות, את השפעת התמורות בעיר על תנופת בנייה של מבני הציבור בה ואת הדרכים למענה על הביקוש הגובר והולך לתשתיות תחבורה.
- יזהו בדגם בבניין עיריית ירושלים מבנים שקיימים בשטח.
- יסבירו ויעריכו דרכים שונות לפיתוח העיר תוך כדי שמירה על אופייה.
- יסבירו את הטענות בדבר היותה של ירושלים עיר מאוחדת ויעלו השערות באשר להתפתחויות עתידיות בירושלים.
- יכירו את חלקם של החיילים הדרוזים במלחמות ישראל ובשמירה על ביטחון תושבי העיר במיוחד חיילי מג"ב והמשטרה האזרחים.
- יכירו את חלקם ותרומתם של חברי הכנסת הדרוזים בכנסת ובמדינה.

בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: הגורמים לפרוץ מלחמת ששת הימים, הנסיבות להצטרפותה של ירדן למלחמה והשלכותיה על מהלכי המלחמה; כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחטי"ע.

מקורות המידע לתקופה: יומנים וספרי זיכרונות, ארכיונים, עיתונים, אתרים, סרטים דוקומנטריים, נתונים סטטיסטיים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
א. מלחמת ששת הימים (3 שעות)	- השפעת הגורמים הטופוגרפיים, המדיניים והצבאיים על מהלכי הקרב בירושלים □ האירוע שהביא לפתיחת המלחמה בירושלים (השתלטות הלגיון על ארמון הנציב) □ נקודת התורפה בהגנה על ירושלים והשלכותיהן על זירות הלחימה: הגנה על הדרך לירושלים, החבירה להר הצופים וההגנה על דרום העיר □ השפעת השיקולים הלאומיים והמדיניים על שחרור העיר העתיקה	הסקה: ינתחו קשרים בין גורמים טופוגרפיים, מדיניים וצבאיים על מהלכי הקרב בירושלים, לדוגמה: כיתור העיר העתיקה כתוצאה משיקולים מדיניים.	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
	לימוד בשטח להכרת המהלכים המדיניים והצבאיים לכיבוש העיר העתיקה (כיתור ופריצה) אתרים לביקור: גבעת התחמושת, ארמון הנציב, מוצבי ה"פעמון" ו"הנקניק"	זיהוי רכיבים וקשרים: יסבירו השפעת תנאי השטח על מהלכי הקרבות, לדוגמה: הקרב על גבעת התחמושת. השוואה בין מידע שנאסף ממקורות שונות והצלבתו עם נתוני השטח: לדוגמה: ינתחו קטע מספרו של משה נתן "המלחמה על ירושלים" ויבחנו את המתואר בטקסט בשטח, בגבעת התחמושת.	ניתן לקיים דיו קרב גבעת התחמושת או מיוח הכרחי או מיוח
ב. התמורות בתחומי העיר ובמעמדה (2 שעות)			
	- השיקולים בקביעת הגבולות המוניציפליים של העיר המאוחדת	השערה: ישערו מה הם השיקולים בקביעת הגבולות המוניציפליים של העיר המאוחדת, ויאמתו את השערתם עם מקורות מידע, לדוגמה: הכללת מקסימום שטח ומינימום תושבים ערביים.	
	- צעדים תחיקתיים באיחוד העיר: ההכרזה על הרחבת תחומי עיריית ירושלים, חוק המקומות הקדושים, חוק יסוד: ירושלים	השערה: ישערו אודות השפעתם של הצעדים התחיקתיים על מעמדה של העיר המאוחדת ויאמתו את השערותיהם, לדוגמה: חוק המקומות הקדושים איפשר את חופש הפולחן בעיר לבני כל הדתות.	
	- שלבי המאבק המדיני להכרה בין-לאומית במעמדה של העיר המאוחדת	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את שרשרת האירועים במאבק המדיני על מעמדה של העיר המאוחדת, לדוגמה: איחוד העיר, תגובת ארה"ב....	
ג. שינוי פני העיר (2 שעות)			בנושא הבנייה מן הראוי לקיי ונגד.
	לימוד בשטח להכרת יישום עקרונות תכנון מודרני בבניית השכונות החדשות, השפעת התמורות בעיר על תנופת בנייה של מבני הציבור בה והדרכים למענה על הביקוש הגובר והולך לתשתיות תחבורה (נת"צ, רכבת קלה) אתרים לביקור:	השוואה: ישו בין מאפייני שכונה חדשה למאפיינייה של שכונה ותיקה, התלמידים מעלים את תבחיני ההשוואה תוך כדי הסיור, לדוגמה: בשכונות החדשות יש מרחבים ציבוריים גדולים יותר (גנים). התמצאות בשטח וההעברה דו-סטריית מהשטח לדגם וממנו לשטח.	

	דגם העיר בבניין עיריית ירושלים, טיילת ארמון הנציב וקו התפר, תצפיות על העיר מכיוונים שונים, שכונות ששוקמו ושכונות חדשות שנבנו אחרי מלחמת ששת הימים, מבני ציבור שנבנו בעיר אחרי מלחמת ששת הימים		זהו בדגם מבנים שקיימים בשטח, לדוגמה: מתחם ממילא.
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
	פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון פיתוח מול שימור בירושלים - העיר כמרחב חשיקום לאחד המרחבים האחרון הקו העירוני - הזיקה בין פעולות השיקום בעיר העתיקה ובסביבותיה ובין תנופת החפירות הארכיאולוגיות (חפירת הצלה) - מתחים ודילמות בפיתוח מרכז העיר (קו רקיע, מע"ד) - השתנות הגישות לשיקום ולשימור השכונות בעיר – אוכלוסייה ומבנים (פרויקט שיקום שכונות) - ההשלכות של מעמדה הייחודי של ירושלים על פיתוח תשתית שירותי תיירות בעיר - דרכים לשימור העבר – ממצאים ואתרים - השפעת גדר ההפרדה על פיתוחה של ירושלים ועל תושביה	העלאת אפשרויות מגוונות לפתרון בעיה: יציעו דרכים שונות לפיתוח העיר תוך כדי שמירה על אופייה, לדוגמה: שיקום שכונת נחלת שבעה תוך כדי שימור אופייה. הערכת הידע והצדקתו: הערכת אפשרויות מועדפות ונימוק הבחירה: יעריכו את תוצאות פעולות השימור, לדוגמה: יעריכו את אופי שימור בית כנסת "החורבה" ברובע היהודי.	נושא פיתוח מנושאים הבאים והשתנות קו החפירות האוכלוסייה במול שימור, שי
		העלאת השערות: יעלו השערות בדבר השפעת גדר ההפרדה על עתידה של העיר, לדוגמה: ניתוק העיר מההינטלנד בדרום, במזרח ובצפון.	

ח. התקופה הצלבנית (מ-1099 עד 1187) והתקופה האיובית (1187-1250) האבירים מאירופה כובשים את ירושלים

(4 שעות)

מטרות:

- יתארו את מהלך כיבוש ירושלים על ידי הצלבנים ויסבירו את השפעת מכלול התנאים על מהלך כיבושה של העיר.
- יסבירו את הקשיים של הצלבנים בממלכת ירושלים הראשונה ואת דרכי פתרונם.
- יסבירו את הרקע לקרב קרני חיטין ואת תוצאותיו.
- יכירו את עמדתם ופועלם של הדרוזים כלפי הממלכה הלאטינית הראשונה והשנייה בירושלים.
- יכירו את תפקידם של הדרוזים בקרב חיטין 1187
- יסבירו את הדומה והשונה בין הכיבוש האיובי ובין הכיבוש הצלבני.
- יכירו את הממצאים מהתקופה הצלבנית ואת המרכיבים האדריכליים האופייניים לתקופה וינקבו בשמם.
- יתארו את השתנות פני העיר בתקופה האיובית ויסבירו את הגורמים לכך.
- יציינו את הדומה והשונה בין מבני דת מוסלמיים ומבני דת נוצריים.

מקורות המידע לתקופה: **מפות T-O, מפת קאמברי**, מתיאורי מסעות – **ויליאם מצור**, **בנימין מטודלה** וממצאים ארכאולוגיים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצע
א. הכיבוש הצלבני את ארץ ישראל וירושלים (1 שעות)			יש להציג מסעות הצלב רצף טריטור

	הסקה: יסיקו ממכלול התנאים של ירושלים (הטופוגרפיים, מדיניים, צבאיים, כלכליים תרבותיים, דתיים) על מהלך הכיבוש העיר על ידי הצלבנים, לדוגמה: הטופוגרפיה – הבקעת העיר מהצפון ומהר ציון.	- מהלך כיבוש ירושלים הגורמים שהשפיעו עליו
	העלאת השערות: יעלו השערות באשר לקשיים של הצלבנים עם הקמת ממלכת ירושלים הראשונה ודרכי פתרונם לדוגמה: קשיים דמוגרפיים – רוב תושבי ממלכת ירושלים היו עוינים לכוח הכובש, ולכן – היסגרות במבצרים.	- הקשיים של ממלכת ירושלים הראשונה בתחומים אלו: אופי המשטר, דמוגרפיה, ביטחון, כלכלה ודרכי פתרונם

	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
			ב. ירושלים עוברת מיד ליד (1 שעות)
		- תוצאות תבוסת הצלבנים בקרב קרני חיטין (1187)	
	השוואה: ישו את הכיבוש האיובי של ירושלים לכיבוש הצלבני, לדוגמה: נקודת הפריצה לעיר זהה, אך הטכניקה של הפריצה שונה.	- הכיבוש האיובי של ירושלים ותוצאותיו לעומת הכיבוש הצלבני	
האסטרטגיה הרוכה"י"י די הממלכה הסיוור ב לתלמיד הממלכה	השערה: יעלו הסברים באשר לסיבות להרס הביצורים זמן קצר לאחר הקמתם, לדוגמה: אל-מועט'ם הרס את הביצורים כדי למנוע מהצלבנים לכבוש עיר מבוצרת. זיהוי קשרים – סיבה ותוצאה: יתארו את השתנות פני העיר ויסבירו את הגורם לכך, לדוגמה: שינוי בתפקוד של מבנה – מכנייה למדרסה – כנסיית סנטה אנה. השוואה: ישו בין מבני דת נוצריים למוסלמיים על פי תבחינים שיעלו התלמידים ויסיקו מכך על ההבדלים, לדוגמה: מיקום המחראב לעומת מיקום האפסיס. זיהוי ושיום: יזהו סגנון בנייה ומרכיבים אדריכליים האופייניים לתקופה ושיימו אותם,	- ביצורה של ירושלים על ידי אל-מועט'ם והסיבות להריסת הביצורים זמן קצר לאחר מכן - השפעת הכיבוש המוסלמי על מראה העיר: □ הפיכת מבני דת נוצריים למבני דת מוסלמיים (סנטה אנה) □ החזרת מבנים מוסלמים שהפכו לנוצרים ליעודם המקורי (מסגד אל-אקצא) □ תנופת בנייה של מבני דת מוסלמים בהר הבית לימוד בשטח להכרת אתרי התקופה המבטאים את התמורות בעיר ואת ייחודה של האדריכלות והאמנות הצלבנית אתרים לביקור:	ג. ירושלים בתקופות הצלבנית והאיובית (2 שעות)

ואחרים לכנסיות מבחוץ ו מהכתוב	אתרי הר הזיתים והר ציון, אולם הסעודה האחרונה, כנסיית הקבר, סנטה אנה, הבזאר הצלבני בקרדו, המצודה, סנט מרי לדוגמה: סגנון רומנסקי, קשת מחודדת, כריזות, עמודים תלויים, קמרינות צולבים.	
--	---	--

ט. התקופה הממלוכית – עיר גזירה ובנייה מפוארת (מ-1260 עד 1517)

(2 שעות)

מטרות:

- יתארו את חזוניה של ירושלים הממלוכית ויסבירו את הגורמים למעמדה בתחומים השונים ואת ההשלכות הנובעות מכך.
- יכירו ויזהו את סוגי המבנים והמוסדות הממלוכים ואת מאפייני הבנייה הממלוכית ותפרוסתה בעיר.

מקורות המידע לתקופה: המדריך המופלא לתולדות ירושלים וחברון, אגרת **רבי עובדיה מברטנורא**, **אגרות הרמב"ן**, **כפתור ופרח**, אגרת של רבי יעקב מורונה, ממצאים בשטח

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטי
א. ירושלים הממלוכית – מראה עיר ומעמדה (2 שעות)	- מעמדה של ירושלים בתקופה הממלוכית, הגורמים לו והשלכותיו: ▪ מעמד מנהלי שולי – רחוקה מדרכי הדואר – עיר גִזְרָה ▪ לירושלים אין חשיבות ביטחונית – חומותיה פרוצות ▪ חשיבות דתית – זירה למפעלי בנייה ממלוכים ויעד לעלייה מוסלמית לרגל (היארה) ולהתיישבות של אנשי דת מוסלמיים (צופים, דרווישים) ▪ התנועות הסופיות - חזוניה של ירושלים הממלוכית: ▪ ירושלים עיר פרוזה, בתחומי העיר אין שינוי ▪ בנייה איסלאמית נרחבת בעיר (ואקף) לימוד בשטח להכרת מאפייני הארכיטקטורה הממלוכית: אבלק	הסקה: יסבירו את הגורמים למעמדה של ירושלים בתחומים השונים ואת ההשלכות הנובעות מכך, לדוגמה: כיוון שהמרכז הפוליטי הממלוכי נמצא בקהיר - ירושלים אינה חשובה מבחינה פוליטית ולכן היא רחוקה מדרכי הדואר. הסקה: יסיקו ממאפייני השלטון הממלוכי על חזוניה של העיר בתקופה, לדוגמה: היותו של השלטון הממלוכי שלטון של מתאסלמים וחוסר האפשרות להוריש את השלטון מביא לבנייה של מוסדות הקדש רבים. זיהוי רכיבים ושיום: יזהו את מאפייני הבנייה הממלוכית ויקראו בשם, לדוגמה: אבלק.	קיים מתח מובהק בין ירושלים שולית מבחינה אזורית (היא אפילו ממקום הגליה לפקידים ממלוכים שסרחו) לבין עיר קדושה לאסלאם. בא לידי ביטוי בתקופות שבהן השלטון בירושלים מוסלמי.
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטי

י. התקופה העות'מאנית: ירושלים העיר הנידחת (עד ראשית המאה הי"ט מ-1517 עד 1799) מעירו של סולימאן 'המפואר' לעיר מוזנחת ושולית (5 שעות)

מטרות:

- יסבירו את הגורמים לעלייתה ולנפילתה של האימפריה העות'מאנית ואת השפעתם על ארץ ישראל.
- יסבירו את הקשר בין מצבה של האימפריה במהלך השנים לבין השתנות מראה ירושלים.
- יכירו את מפעלי הבנייה של סולימאן 'המפואר' בירושלים.
- יסבירו את הקשר בין התפקוד של מבנה בעיר לבין צורתו.
- יסבירו את התהליכים שהביאו לתמורות באוכלוסייה בירושלים.
- יכירו את עמדת הדרוזים בשיא ההגמוניה השלטונית שלהם 1590-1635 כלפי המיעוטים וכלפי העיר הקדושה גם לנוצרים וליהודים.
- יסבירו את הסיבות והמניעים שפח'ראלדין השני לא שלט בירושלים למרות שניסה לאגד תחת שלטונו את כל המיעוטים כנגד האימפריה העות'מאנית וקשר קשרים עם טוסקאניה ומלך ספרד הנוצרים והרשה למסדר הפרנציסקאני לבנות את כנסיית הבשורה בנצרת.

מקורות המידע לתקופה: ארכיונים של האימפריה העות'מאנית, צווים שולטניים, מסמכי בית הדין השרעי, מפקדי אוכלוסין, ספרי זיכרונות, מבנים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיקטי
א. ארץ ישראל בתקופה העות'מאנית (1 שעה)	- הגורמים לעלייתה ולנפילתה של האימפריה העות'מאנית והשפעתם על ארץ ישראל	ניתוח והסקה: יסבירו את הגורמים לעלייתה ולנפילתה של האימפריה העות'מאנית, לדוגמה: ארגון מחוזות האימפריה העות'מאנית איפשר מצד אחד שלטון חזק, אך מצד אחר במהלך הזמן ארגון זה הביא להיחלשותה. זיהוי רכיבים – סיבה ותוצאה: יאתרו את הגורמים שהשפיעו על עלייתה ונפילתה של האימפריה העות'מאנית ו יסבירו את השפעתם של גורמים אלה על הבנייה, התשתיות והכלכלה בארץ ישראל לדוגמה: אחרי ימי סולימאן 'המפואר' – הזנחה של הארץ.	מטרת לימוד סוגיה זו הבנת הרקע לתהליכים שיתרחשו באימפריה ב-19, ורצוי שהמורה יהיה במטרה זו.
ב. ירושלים העות'מאנית (3 שעות)			

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיקטיות
	- תמורות בחזותה של העיר	זיהוי רכיבים – סיבה ותוצאה: יקשרו בין מצבה של האימפריה במהלך השנים לבין השתנות מראה ירושלים. לדוגמה: בנייה מפוארת בתקופת סולימן "המפואר" לעומת הזנחת מפעלי המים בעיר בתקופה מאוחרת יותר.	
	לימוד בשטח להכרת פועלו של סולימן "המפואר" בירושלים: שיקום ושיפוץ חומות העיר, בניית שווקים, שיפוץ מבני דת, בניית סבילים , שיקום אמות המים אתרים לביקור: חומות העיר העתיקה, בריכת השולטן והסביל, שערי העיר העתיקה	זיהוי קשרים: יקשרו בין התפקוד של מבנה בעיר לבין צורתו, לדוגמה: בגלל הצורך בהגנה – מבנה שער בגישה עקיפה.	מלבד ההמחשה בסיור ללמד את הנושא בדרך העלאת השערות (לדוגמא מדוע יש לשער צורה מ או בדרך של זיהוי (איז שער זה?)
ג. האוכלוסייה בעיר 1 שעות	- התהליכים שהביאו לתמורות באוכלוסייה בירושלים.		

יא. המאה ה-19 – עידן המפנה (מ-1799 עד 1917)

(5 שעות)

מטרות:

- יכירו את מסע נפוליאון ויסבירו את הסיבות לבחירתו כאירוע פותח לתקופה.
- יסבירו את הגורמים למעורבות של המעצמות באימפריה העות'מאנית.
- יתארו את התמורות שחלו בירושלים במהלך המאה ה-19 ויסבירו את הגורמים להן.
- יתארו את תהליך היציאה מהחומות ויסבירו את הגורמים לו.
- יכירו את המבנים של המעצמות בירושלים מתקופה זו ואת הגורמים שהשפיעו על מיקומם, תפקודם ועיצובם.
- יכירו את הסגנונות האדריכליים המקובלים בבניית המעצמות במאה ה-19 ויזהו מרכיבים אלה במבני התקופה.
- יתארו את הדומה ואת השונה בתהליך היציאה מהחומות של היהודים, הנוצרים והמוסלמים ויסבירו את הסיבות לשונות.

מקורות המידע לתקופה: מסמכים מארכיון "השער העליון", **ארכיון בית הדין השרעי**, העיתונות הכתובה, ספרי ביוגרפיה, ספרות נוסעים, מפקד מונטיפיורי, נתונים דמוגרפיים, תמונות ומפות מהתקופה ומבנים שנבנו בתקופה זו

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
א. תהליכים גיאופוליטיים במאה ה-19 והשפעתם על ארץ ישראל 1 שעות	- מסע נפוליאון כאירוע פותח לתקופה - הגורמים למעורבות, ישירה ועקיפה, של המעצמות באימפריה העות'מאנית: □ חשיבותו הגיאופוליטית של המזרח התיכון □ חולשתה של האימפריה העות'מאנית ("האיש החולה על	זיהוי רכיבים וקשרים: יסבירו את הגורמים למעורבות של המעצמות באימפריה העות'מאנית, לדוגמה: התחרות בין אנגליה לצרפת על השליטה במזרח התיכון הביאה למעורבות של המעצמות באימפריה העות'מאנית.	החוקרים סבורים שעידן המפנה בארץ החל לאחר כיבוש נפוליאון ב-1799 תקופה זו גולשת אל תחילת המאה ה-20 - עד כיום הארץ על ידי הבריטים בהזדמנות זאת ניתן לה לדיון את הסוגיה על פני קובעים תחילתה וסופה תקופה היסטורית. ראוי בסוגיה זאת גם בתקופה הרומית. המטרה היא שהלומדים ראייה כוללת רצף של אירועים תוצאה של איזון מסוים מהווה גורם או להתרחשותו של האירוע

		הבוספורוס") □ החשש ממלחמה בין המעצמות □ הבטחת נפוליאון לדרוזים לסייע בידם להקים להם מדינה דרוזית 1799 לספירה.	
ב. ירושלים משנה את פניה (1 שעות)	- תמורות בירושלים במהלך המאה ה-19 : □ גידול באוכלוסייה ובשטח □ מודרניזציה – הקמת בתי דואר, בתי ספר, בתי חולים □ התחזקות המעמד הפוליטי והדתי של העיר – הקמת קונסוליות, ביקורי אח"מים, הקמת מוסדות דת, פעילות המיסיון - הגורמים לתמורות בירושלים : □ מעורבות המעצמות בעיר □ גידול האוכלוסייה	השוואה : יתארו את התמורות שחלו בירושלים במהלך המאה ה-19 (בין סופה של התקופה לראשיתה) לדוגמה : הקמת ביי"ח השערה : יעלו השערות אודות הגורמים לתמורות בירושלים ויסבירו כיוון אפשרי למהלך חקר עתידי, לדוגמה : הגידול באוכלוסייה עקב ריבוי טבעי גבוה	
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
ד. "הרחיבי מקום אוהלך" (3 שעות)	- היציאה מהחומות והגורמים לה לימוד בשטח להכרת בניית המעצמות בירושלים אתרים לביקור: מבנים לאורך רחוב הנביאים, ובסביבות העיר העתיקה - סיכום : הדומה והשונה בתהליך היציאה מהחומות של	השערה : יעלו השערות באשר לגורמים לתהליך היציאה מהחומות ויאמתו אותן, לדוגמה : צפיפות בתוך העיר, שיפור במצב הביטחון. השוואה : ישו בין הבנייה של המעצמות על פי תבחינים נתונים, לדוגמה : הכנסייה הרוסית – סגנון פרובוסלבי, כנסיית סנט ג'ון – סגנון גותי. זיהוי ושיום : יזהו בשטח מאפיינים סגנוניים שנלמדו לימוד עיוני ויציינו את שם, לדוגמה : בית החולים האיטלקי – מאפייני בנייה בסגנון רנסנס וגותי ; בית החולים האנגליקני – מאפייני בנייה בריטיים קולוניאליים. השוואה והסקה :	השערות אלו יועלו בתור השיעור, כאשר ספרי ה סגורים. לאחר מכן יאו ההשערות עם הכתוב ב

ישו בין תהליך היציאה מהחומות של הנוצרים, היהודים והמוסלמים על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים ויסיקו לגבי הגורמים לשונות, לדוגמה: הזמן – הנוצרים ראשונים, היהודים שניים והמוסלמים אחרונים ; הסיבה – מעורבות המעצמות הביאה לתחילת הבנייה.	היהודים, הנוצרים והמוסלמים	
--	-----------------------------------	--

יב. תקופת המנדט – שלטון הבריטים בארץ (מ-1917 עד 1948)

(7 שעות)

בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: מהלכי הכיבוש הבריטי את ארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה, הגורמים לתמורות בפיתוח הארץ בתקופת המנדט, כתב המנדט, המחזרות, עימותים בין יהודים לערבים, תכנית החלוקה, המאבק בבריטים וסיום המנדט, כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחטי"ע.

המטרות:

- יכירו את הגישות השונות בציונות לגבי שאלת ירושלים וישוו ביניהן.
- יכירו את שלושת השלבים בגיבוש עמדתם ואופן התנהגותם של הדרוזים בארץ ובלבנון ובסוריה כלפי העימות ציוני-ערבי או הישראלי-פלסטיני.
- יכירו את הנפשות הדרוזיות הפועלות והתגוררו בירושלים כמו עג'אג' נויחד- מזכיר הועד הערבי העליון ולאחר מכן מייסד תחנת השידור הירדנית או רשיד טליע שהיה ראש ממשלתו הראשון של הנסיך עבדאללה.
- יכירו את עמדתם ואופן התנהגותם של הדרוזים כלפי הפילוג במחנה הערבי: החוסיינים מול הנשאשיבים.
- יכירו את סיפור כיבושה של ירושלים על ידי הבריטים.
- יסבירו את עקרונות התכנון העירוני של הבריטים את תרומתם לתכנון והפיתוח המודרניים של העיר ולשימור אופייה המיוחד.
- יסבירו את הפעולות שנעשו על ידי היישוב העברי ושלטונות המנדט לחיזוק מעמדה של ירושלים העברית.
- יכירו את הבנייה הבריטית בירושלים, יזהו וישיימו את מרכיביה האדריכליים ויסבירו את תפוסתה המרחבית.
- יסבירו את מטרותיהן של המחזרות שפעלו בירושלים והשפעתן על ההיערכות הצבאית בעיר.

מקורות המידע לתקופה: יומנים וספרי זיכרונות, תעודות ומסמכים (לדוגמה: הארכיון הציוני, ארכיון עיריית ירושלים), **תכניות מתאר**, מפות ועיתונים, מבנים בירושלים מהתקופה

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצע
א. ירושלים בראי הציונות (1 שעות)	- הגישות הציוניות השונות בשאלת ירושלים ותכנית החלוקה	טיעון: ישוו בין הגישות הציוניות השונות בשאלת ירושלים, יציגו את העמדות השונות בליווי ראיות והסברים. יביעו עמדה מנומקת לגבי ריבוי הגישות והדעות ששררו בקרב אנשי היישוב היהודי לדוגמה: עמדתם של אוסישקין לעומת עמדתו של ברל כצנלסון.	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	ה
ב. שינויים ותמורות בירושלים המנדטורית (5 שעות)	- סיפור כיבושה של ירושלים על ידי הבריטים - תרומת הבריטים לתכנון והפיתוח המודרניים של העיר: □ קביעת תכניות מתאר □ פיתוח תשתיות בעיר (סלילת כבישים, מים, חשמל וביוב) בניית מבני מינהל ושלטון - פועלם של הבריטים לשימור אופייה המיוחד של ירושלים: □ שימור החומות ומתחם העיר העתיקה □ איסור בנייה שלא באבן שמירה על קו דקיע - פעולות לחיזוק מעמדה של ירושלים העברית: □ בניית מוסדות ציבור לאומיים – המוסדות הלאומיים, האוניברסיטה העברית, הגימנסיה העברית, הרבנות הראשית, בית כנסת ישורון □ התיישבות ציונית בירושלים – תלפיות, רחביה ובית הכרם	הסקה: ינתחו מפות ויסיקו מסקנות מתכניות המתאר של ירושלים בתקופת המנדט על עקרונות התכנון הבריטי, לדוגמה: הימנעות לבנייה בסמוך לחומות העיר העתיקה. ייצוג יצגו את הבנתם אודות הנושא בדרכים מגוונות זיהוי רכיבים וקשרים - הכללה, הסקה יסבירו באלו דרכים חיזקו הציונים והבריטים את מעמדה של ירושלים העברית.	בחלק זה יכירו את

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	המספר וערכים
	- גידול משמעותי באוכלוסיית העיר (מ-60,000 ל-100,000 יהודים) בראשית התקופה ל-160,000 מתוכם 35,000 יהודים) לימוד בשטח להכרת החותם הבריטי בעיר בבנייה ובתכנון אתרים לביקור: • הר הצופים • כיכר אלנבי • מבני ציבור (למשל: ימק"א, מלון המלך דוד, ארמון הנציב - מחוץ למתחם) • רח' המלך ג'ורג', רח' בן יהודה וכיכר וינגייט (התכנון העירוני) • בית ספר תיכון אלראשידיה שלמדו בו מספר דרוזים	זיהוי ושיום: זיהו בשטח מאפיינים סגנוניים ותכנוניים ויציינו את שמם, לדוגמה: בינוי מסדרונות תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו, הסקה: יתארו את התפרוסת המרחבית של הבנייה בתקופת המנדט ויסבירו את סיבותיה, לדוגמה: מבני שלטון וציבור במקומות בולטים (ארמון הנציב, מוזיאון רוקפלר).	
ג. המאבק בבריטים בשלהי תקופת המנדט (2 שעות)			
	- הפעולות של המחתרות בירושלים – מטרותיהן והשלכותיהן על ההיערכות הצבאית בעיר	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את המטרות של פעולות המחתרות ואת ההשפעה שלהן על ההיערכות הבריטית בירושלים, לדוגמה: פעולות כדי להביע מחאה כנגד סגירת שערי הארץ ובעקבות הפעולות – ההיערכות הבריטית באזורי ביטחון.	הערה: נגד הבו לח"י וא
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	

פעולות לערביכ כ"ט בני על הקמ הבריטי בפרק ה העצמא	השוואה והסקה : ישוו בין ירושלים בתחילת תקופת המנדט ובין מצבה של העיר בסופה של התקופה על פי תבחינים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה : הבנייה בעיר	- <u>סוגיה מסכמת</u> : התמורות שחלו בירושלים במהלך 30 שנות המנדט הבריטי	
---	--	--	--

יג. מלחמת העצמאות – עיר במצור (מ-1947 עד 1949)

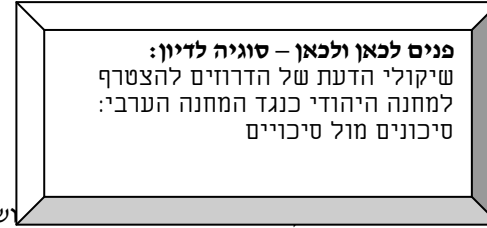
(7 שעות)

מטרות:

- יכירו עמדות הצדדים השונים (היישוב העברי, אומות העולם, בריטניה, מדינות ערב, הפלסטינים, הוותיקן) כלפי שאלת ירושלים ויסבירו את הנימוקים התומכים בכל עמדה.
- יסבירו את שלבי הקרב על הדרך לירושלים על בסיס תכונות השטח בו הם נערכו ואת הסיבות להתמקדות הקרבות בגזרה זו.
- יסבירו את דרכי הקבורה במלחמת העצמאות ואת אופי הלחימה על בסיס המידע המופק מבית הקברות בקריית ענבים.
- יסבירו את שיקולי הדעת של הדרוזים בהצטרפותם למחנה היהודי.
- יכירו את הכוחות הלוחמים בתוך העיר (מספר הלוחמים וחימושם) ואת מהלכי הקרבות ופעולות האיבה והטרור בתוך העיר, יסבירו את יעדיהם ואת תוצאותיהם.
- יכירו את דרכי התמודדותם של תושבי ירושלים עם תנאי המצור ועם מצב הלחימה בעיר.
- יכירו את פרשת ברנדוט ויסבירו את השלכותיה על המאבק הישראלי בשאלת ירושלים.
- בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: העמדות של הערבים וגורמים בין-לאומיים בעקבות החלטת החלוקה, הכוחות הלוחמים והשלבים השונים במלחמת העצמאות, כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחט"ע.

מקורות המידע לתקופה: יומנים וספרי זיכרונות, תעודות ומסמכים (למשל: ארכיון צה"ל, גנזך המדינה) עיתונים, תחקירים ועדויות

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות ד
א. ירושלים – עיר במלחמה ובמצור (6 שעות)	לימוד בשטח להכרת הניסיונות החוזרים ונשנים לפריצת הדרך אל העיר (השיירות, מבצע נחשון [קסטל, עבד אל-קאדר חוסייני], קרבות לטרון ודרך בורמה) אתרים לביקור: לטרון, רכס השיירות, רכס משלטים, קריית ענבים, הקסטל	הכללה והסקה: יסבירו את הסיבות להתמקדות הקרבות בדרך אל העיר. לדוגמה: השליטה הערבית במרחב ההררי. תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו, הסקה: יתארו את התפרוסת המרחבית של אתרי הקרבות ויסיקו מכך על מהלך הקרבות. לדוגמה: תקיפת המשלטים כדי להבטיח את הדרך לעיר. הפקת מידע והסקת מסקנות: יפיקו מידע ממראה בית הקברות בקריית ענבים ויסיקו מכך על דרכי קבורה במלחמת העצמאות.	
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות ד

- פעולות איבה וטרור בעיר (שרפת המרכז המסחרי, התקפת שיירת הדסה, פיצוצים ברח' בן יהודה, ברח' החבצלת והמוסדות הלאומיים, פרשת **ד"ר יאסין**, הפיצוץ בשער שכם, מלון סמירמס)

לימוד בשטח להכרת מהלכי הקרבות בתוך העיר

- השפעת תפרוסת השכונות היהודיות והערביות בירושלים על מהלך הקרבות בתחומי העיר
- יעדיו של מבצע יבואי כחלק מתכנית ד' ומהלך המבצע
- חשיבות השתלטות כוחות ההגנה על מתחם בווינגראד ואזורי הביטחון מיד עם עזיבת הבריטים את העיר - מבצע קלשון ומהלכו
- הדיפת ניסיונות הפלישה לירושלים של הכוחות המצריים ושל הלגיון הירדני
- נסיבות נפילת הרובע היהודי, שלבי הלוחמה ברובע וה"פצע" שהאירוע השאיר אחריו

טיעון:

יעלו טענות בנוגע לשיקולי הדעת של הדרוזים וינמקו אותן,

השערה:

ישערו אודות הגורמים לריבוי פעולות האיבה והטרור ואת הקשרים ביניהם וינמקו את השערותם באמצעות ראיות והסברים לדוגמה: נקס.

תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו,

הסקה:

יסבירו את השפעת תפרוסת השכונות על מהלך הקרבות, לדוגמה: כיבוש סן-סימון והשתלטות העברית על דרום העיר.

הסקה:

יסבירו את יעדיו של מבצע "יבואי" כנגזר מתכנית ד', לדוגמה: כיבוש שיח' ג'ראח על מנת ליצור רצף יהודי להר הצופים.

זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה:

יסבירו את דרכי מימוש מטרתו של מבצע "קלשון", לדוגמה: השתלטות על נכסים אסטרטגיים שהוחזקו בידי הבריטים כמו מרכז העיר ובניין הדואר.

זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה:

יסבירו את הסיבות והגורמים שהביאו לנפילת הרובע היהודי, לדוגמה: תהליך התמעטות האוכלוסייה שבתוך החומות והשפעת הנפילה על התפיסה של "בכייה לדורות"

ר' בפרק המנדט
התפשטות העיר

על פי מחקרים ר
שאחת הסיבות ל
הייתה המחלוקת
בשטח.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
	אתרים לביקור: סן סימון, שיח' ג'ראח, הרובע היהודי בתש"ח, בוינגרד, רמת רחל	תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו, הסקה: יתארו את התפרוסת המרחבית של אתרי הקרבות ויסיקו מכך על מהלך הקרבות. לדוגמה: הבנת מהלכי הקרבות כנגזרים מתנאי השטח – כיבוש סן סימון.	
ב. הצעות לפתרונות שונים לשאלת ירושלים (1 שעות)	- התמודדותם של תושבי ירושלים עם תנאי המצור ועם מצב הלחימה בעיר - מהלכים בהכנת העיר למצור - תושביה מול מציאות עגומה - התנהלות חיי היומיום בעיר במלחמה ובמצור - עמדות הצדדים השונים כלפי שאלת ירושלים ופרשת ברנדוט	העלאת מגוון נקודות מבט: במקורות מידע שונים מופיעים תיאורים שונים אודות התמודדותם של תושבי ירושלים עם תנאי המצור. יציגו לפחות שלושה תיאורים שונים ויסבירו את הסיבות לנקודות המבט, לדוגמה: יומנים של אנשים שונים. העלאת מגוון נקודות מבט: יפרטו ויעריכו את העמדות השונות בשאלת ירושלים, לדוגמה: העמדה העברית – ירושלים המערבית צריכה להיות חלק מהמדינה היהודית לנוכח גודל האוכלוסייה היהודית בה.	

יד. עיר חצויה – "הגבול הוא קרוב ואסור לנו שם"
(מ-1948 עד 1967)
 (7 שעות)

מטרות:

- יכירו את קו הגבול בין ישראל לירדן בגזרת ירושלים, את חיי היום-יום לאורכו ואת נסיבות קביעתו.
- יציינו במפה מבנים מרכזיים לאורך הקו העירוני.
- יסבירו את קשרי הגומלין בין תופעות בשטח בסמוך לקו העירוני.
- יסבירו את שרשרת האירועים במאבק המדיני על מעמדה של העיר המערבית
- יכירו את מעמדה המדיני של ירושלים המזרחית בממלכת ירדן.
- יסבירו את הגורמים לשוניים בהרכב הדמוגרפי ובאופייה הסוציו-אקונומי של העיר.
- יכירו את הבנייה הפרטית והציבורית בירושלים המחולקת ויסבירו את הדרכים לפתרון בעיית הדיור בעיר.
- יסבירו את השפעתם של חלוקת העיר, מעמדה המיוחד והשינוי הדמוגרפי שחל בה על תהליכי הבנייה בעיר.
- יזהו את המאפיינים הארכיטקטוניים של הבנייה המודרנית.
- יבינו את חלקם של החיילים הדרוזים בבניית ביטחון המדינה והעיר ירושלים.
- יבינו את תפקידם של חברי הכנסת והמנהיגים הפוליטיים הדרוזים בגישור בין הערבים ליהודים.

מקורות מידע לתקופה: יומנים וספרי זיכרונות, מסמכים מארכיונים (ארכיון גבעת התחמושת) עיתונים, סרטים דקומנטריים, אתרים (**מעבר מנדלבאום**-בית תורג'מן)

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצגה
א. סיום המלחמה בירושלים - הקו העירוני והסכמי שביתת הנשק (2 שעות)	לימוד בשטח להכרת קו שביתת הנשק בין ישראל לירדן בגזרת ירושלים ואת נסיבות קביעתו - פרשת קביעת קו הגבול בין ישראל לירדן בגזרת ירושלים (הסכם משה דיין עבדאללה א-תל) - מעמדם של השטחים לאורך קו הגבול בעיר (שטח מפורז, שטח הפקר) - מעמדה של מובלעת הו הצופים ודרכי הקשר עמה הסכם שביתת הנשק במבחן המציאות - חיים בצל הפחד והקשר בין שני חלקי העיר	תפיסת המרחב וזיהוי הקשרים בין רכיביו: ינתחו את קשרי הגומלין בין תופעות שונות בשטח, לדוגמה: בסמוך לקו הגבול נבנו שיכוני המבצר .	
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצגה
	אתרים לביקור: סיור לאורך הקו העירוני מגבעת התחמושת ועד מוצב		

	הפעמון		
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה : יסבירו את שרשרת האירועים במאבק המדיני על מעמדה של העיר המערבית, ויסבירו את הקשר בין הסיבות שזיהו לתוצאותיהן, לדוגמה : החלטת החלוקה, אי הקמת הקריה הבינ"ל בירושלים. השערה : ישערו מהם הגורמים לשינויים בהרכב הדמוגרפי ובאופייה הסוציו-אקונומי של העיר, ויבססו את השערתם על ראיות והסברים תקפים, לדוגמה : הפיכתה של ירושלים לישוב שוליים.	- המאבק המדיני על מעמדה של העיר המערבית – מְיָנָאִים ועד בירה - הגורמים לשינויים בהרכב הדמוגרפי ובאופייה הסוציו-אקונומי של העיר ▫ עזיבת אוכלוסייה מבוססת ▫ אכלוס העיר בעולים חדשים (גלי העלייה בשנות ה-50 וה-60)	ב. תמורות בעיר ובסביבתה (2 שעות)
	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה : יסבירו את השפעתם של חלוקת העיר, מעמדה המיוחד והשינוי הדמוגרפי שחל בה על תהליכי הבנייה בעיר. דוגמאות : בעקבות המצב הביטחוני נבנים בתים מבוצרים ; מעמדה המיוחד של העיר הביא לבניית מבני ציבור לאומיים. העלאת אפשרויות מגוונות לפתרון בעיה : יעלו הצעות שונות לפתרון בעיית הדיור בעיר ויאמתו אותן עם מה שנעשה בפועל בעיר, לדוגמה : בנייה לגובה – הצעה מעשית, אך לא נתבצעה בפועל. זיהוי רכיבים : יזהו את המאפיינים הארכיטקטוניים של הבנייה המודרנית. לדוגמה : בטון חשוף, בנייה באבן נסורה.	לִימוד בשטח להכרת השפעות חלוקת העיר, מעמדה הלאומי, הרוחני והדתי על הבנייה הציבורית במערב העיר ▫ הבנייה למטרות הרחבת הבסיס הכלכלי של העיר וגיוונו (אזורי תעשייה) ▫ הדרכים להתמודדות עם מחסור ביחידות דיור בירושלים (אכלוס בתים נטושים, בניית מעברות ושיכונים, בנייה חפוזת וחסכונית) ▫ השפעת שיקולי ביטחון על הבנייה למגורים בירושלים (בנייה לאורך הקו העירוני, למשל פת ומוסררה, צורת הבנייה ואופייה (שיכוני מבצר)) אתרים לביקור: הר הרצל ויד ושם, גבעת רם – מוזאון ישראל וקריית הממשלה, הדסה עין כרם, היכל שלמה, אזורי התעשייה בתלפיות, גבעת שאול וברוממה שכונות שנבנו עד מלחמת ששת הימים (גוננים, קרית יובל, קרית מנחם)	ג. הבנייה בעיר – יעדים ואופיים של המבנים (3 שעות)

טו. ירושלים כעיר שחוברה לה יחדיו (מ-1967 ואילך)

(7 שעות)

מטרות:

- יכירו את המהלכים המדיניים והצבאיים בקרב על ירושלים במלחמת ששת הימים ויסבירו את השפעת תנאי השטח על מהלכי הקרבות.
- יסבירו את השיקולים בקביעת הגבולות המוניציפליים של העיר המאוחדת ואת השפעתם של הצעדים התחיקתיים על מעמדה של העיר המאוחדת ועל התנהלות חיי העיר.
- יסבירו את שרשרת האירועים במאבק המדיני על מעמדה של העיר המאוחדת.
- יסבירו את הגורמים לשינויים בגודל אוכלוסיית העיר ובהרכבה הדמוגרפי ואת השפעתם על מעמדה של ירושלים במדרג העירוני ועל הבסיס הכלכלי שלה.
- יסבירו את יישום עקרונות התכנון המודרני בבניית השכונות החדשות, את השפעת התמורות בעיר על תנופת בנייה של מבני הציבור בה ואת הדרכים למענה על הביקוש הגובר והולך לתשתיות תחבורה.
- יזהו בדגם בבניין עיריית ירושלים מבנים שקיימים בשטח.
- יסבירו ויעריכו דרכים שונות לפיתוח העיר תוך כדי שמירה על אופייה.
- יסבירו את הטענות בדבר היותה של ירושלים עיר מאוחדת ויעלו השערות באשר להתפתחויות עתידיות בירושלים.
- יכירו את חלקם של החיילים הדרוזים במלחמות ישראל ובשמירה על ביטחון תושבי העיר במיוחד חיילי מג"ב והמשטרה האזרחים.
- יכירו את חלקם ותרומתם של חברי הכנסת הדרוזים בכנסת ובמדינה.

בלימוד נושא זה נדרש ידע מוקדם בנושאים אלו: הגורמים לפרוץ מלחמת ששת הימים, הנסיבות להצטרפותה של ירדן למלחמה והשלכותיה על מהלכי המלחמה; כפי שמופיע בתכנית הלימודים בהיסטוריה לחטי"ע.

מקורות המידע לתקופה: יומנים וספרי זיכרונות, ארכיונים, עיתונים, אתרים, סרטים דוקומנטריים, נתונים סטטיסטיים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
א. מלחמת ששת הימים (3 שעות)	- השפעת הגורמים הטופוגרפיים, המדיניים והצבאיים על מהלכי הקרב בירושלים □ האירוע שהביא לפתיחת המלחמה בירושלים (השתלטות הלגיון על ארמון הנציב) □ נקודת התורפה בהגנה על ירושלים והשלכותיהן על זירות הלחימה: הגנה על הדרך לירושלים, החבירה להר הצופים וההגנה על דרום העיר □ השפעת השיקולים הלאומיים והמדיניים על שחרור העיר העתיקה	הסקה: ינתחו קשרים בין גורמים טופוגרפיים, מדיניים וצבאיים על מהלכי הקרב בירושלים, לדוגמה: כיתור העיר העתיקה כתוצאה משיקולים מדיניים.	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
	לימוד בשטח להכרת המהלכים המדיניים והצבאיים לכיבוש העיר העתיקה (כיתור ופריצה) אתרים לביקור: גבעת התחמושת, ארמון הנציב, מוצבי ה"פעמון" ו"הנקניק"	זיהוי רכיבים וקשרים: יסבירו השפעת תנאי השטח על מהלכי הקרבות, לדוגמה: הקרב על גבעת התחמושת. השוואה בין מידע שנאסף ממקורות שונות והצלבתו עם נתוני השטח: לדוגמה: ינתחו קטע מספרו של משה נתן "המלחמה על ירושלים" ויבחנו את המתואר בטקסט בשטח, בגבעת התחמושת.	ניתן לקיים דיו קרב גבעת התחמושת או מיוח הכרחי או מיוח
ב. התמורות בתחומי העיר ובמעמדה (2 שעות)			
	- השיקולים בקביעת הגבולות המוניציפליים של העיר המאוחדת	השערה: ישערו מה הם השיקולים בקביעת הגבולות המוניציפליים של העיר המאוחדת, ויאמתו את השערתם עם מקורות מידע, לדוגמה: הכללת מקסימום שטח ומינימום תושבים ערביים.	
	- צעדים תחיקתיים באיחוד העיר: ההכרזה על הרחבת תחומי עיריית ירושלים, חוק המקומות הקדושים, חוק יסוד: ירושלים	השערה: ישערו אודות השפעתם של הצעדים התחיקתיים על מעמדה של העיר המאוחדת ויאמתו את השערותיהם, לדוגמה: חוק המקומות הקדושים איפשר את חופש הפולחן בעיר לבני כל הדתות.	
	- שלבי המאבק המדיני להכרה בין-לאומית במעמדה של העיר המאוחדת	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את שרשרת האירועים במאבק המדיני על מעמדה של העיר המאוחדת, לדוגמה: איחוד העיר, תגובת ארה"ב....	
ג. שינוי פני העיר (2 שעות)			בנושא הבנייה מן הראוי לקיי ונגד.
	לימוד בשטח להכרת יישום עקרונות תכנון מודרני בבניית השכונות החדשות, השפעת התמורות בעיר על תנופת בנייה של מבני הציבור בה והדרכים למענה על הביקוש הגובר והולך לתשתיות תחבורה (נת"צ, רכבת קלה) אתרים לביקור:	השוואה: ישו בין מאפייני שכונה חדשה למאפיינייה של שכונה ותיקה, התלמידים מעלים את תבחיני ההשוואה תוך כדי הסיור, לדוגמה: בשכונות החדשות יש מרחבים ציבוריים גדולים יותר (גנים). התמצאות בשטח וההעברה דו-סטריית מהשטח לדגם וממנו לשטח.	

	דגם העיר בבניין עיריית ירושלים, טיילת ארמון הנציב וקו התפר, תצפיות על העיר מכיוונים שונים, שכונות ששוקמו ושכונות חדשות שנבנו אחרי מלחמת ששת הימים, מבני ציבור שנבנו בעיר אחרי מלחמת ששת הימים		זהו בדגם מבנים שקיימים בשטח, לדוגמה: מתחם ממילא.
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות
	פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון פיתוח מול שימור בירושלים - העיר כמרחב חשיקום לאחד המרחבים האחרון הקו העירוני - הזיקה בין פעולות השיקום בעיר העתיקה ובסביבותיה ובין תנופת החפירות הארכיאולוגיות (חפירת הצלה) - מתחים ודילמות בפיתוח מרכז העיר (קו רקיע, מע"ד) - השתנות הגישות לשיקום ולשימור השכונות בעיר – אוכלוסייה ומבנים (פרויקט שיקום שכונות) - ההשלכות של מעמדה הייחודי של ירושלים על פיתוח תשתית שירותי תיירות בעיר - דרכים לשימור העבר – ממצאים ואתרים - השפעת גדר ההפרדה על פיתוחה של ירושלים ועל תושביה	העלאת אפשרויות מגוונות לפתרון בעיה: יציעו דרכים שונות לפיתוח העיר תוך כדי שמירה על אופייה, לדוגמה: שיקום שכונת נחלת שבעה תוך כדי שימור אופייה. הערכת הידע והצדקתו: הערכת אפשרויות מועדפות ונימוק הבחירה: יעריכו את תוצאות פעולות השימור, לדוגמה: יעריכו את אופי שימור בית כנסת "החורבה" ברובע היהודי.	בסוגיה זו לדיון לנקודות הרשו נושא פיתוח מרחב הנושאים הבאים והשתנות קו החוף האוכלוסייה במול שימור, שי
		העלאת השערות: יעלו השערות בדבר השפעת גדר ההפרדה על עתידה של העיר, לדוגמה: ניתוק העיר מההינטלנד בדרום, במזרח ובצפון.	

צפון הארץ והכרמל –

אדם וטבע: יחסי גומלין במהלך הדורות

1 יחידת לימוד

אלול תש"ע, אוגוסט 2010

תוכן העניינים

מבוא / 3

מטרות / 4

נושאי הלימוד – הקצאת שעות / 5

מפרט התכנים ואסטרטגיות חשיבה

א. המסד הפיזי – גיוון וייחוד / 6

ב. מגוון הצומח והחי / 9

ג. משק המים והשפעת האדם על הסביבה / 12

ד. תולדות התיישבות האדם בצפון עד לתקופת המנדט / 15

ה. ההתיישבות בצפון בדורות האחרונים / 22

ו. הפסיפס האתני / 25

מבוא

יחידת הלימוד צפון הארץ כוללת את החבלים הבאים: גליל, גולן ועמקי הצפון והכרמל. חבל ארץ זה מאופיין בנופים מגוונים בשטח קטן יחסית: הרים גבוהים ומבותרים לצד עמקים ובקעות, מסלע מגוון – סלעי משקע לסוגיהם וכן סלעים געשיים. מבחינה אקלימית הצפון הוא האזור הגשום ביותר בארץ, ובעקבות זאת יש בו נופי צומח מפותחים וצמחיית מים ייחודית ומגוונת. הנופים המבותרים והמגוונים ומיקומו של האזור הרחק מהמרכז השפיעו על תולדות התיישבות האדם במהלך הדורות. במהלך ההיסטוריה ידע הצפון תקופות של פריחה ושגשוג – תקופות הברונזה והברזל, ימי בית שני והתקופה הרומית ביזנטית – וכן תקופות של שפל, למשל התקופות המוסלמית הקדומה והמאוחרת. כבר בשחר ההיסטוריה הוקמו על צירי הדרכים ערים גדולות ובצורות, כמו מגידו וחצור. בשלהי ימי הבית השני החלה להיווצר כאן דת מונותאיסטית חדשה – הנצרות, ישו פעל בקרב הכפרים היהודיים שבצפון. אחת מתקופות הזוהר של הגליל והגולן הייתה לאחר חורבן הבית השני. בתקופה הרומית ביזאנטית היה הצפון מרכזו של היישוב היהודי בארץ. בדורות האחרונים נחשפו באזור שרידים רבים של עיירות יהודיות ובתי כנסת מפוארים מאותה תקופה. בתקופה זו נחתמה המשנה בציפורי, הומצאו הניקוד וטעמי המקרא בטבריה ונכתב התלמוד הירושלמי. אירועים אלו הקנו לצפון מעמד מיוחד במסורת היהודית. בתקופה הצלבנית נבנו בגליל מבצרים וחוות חקלאיות רבים. במאה ה-16 זכתה צפת לתור זהב – עת עולים רבים מספרד התיישבו בה, והעיר הפכה למרכז קבלה ומיסטיקה. אל הצפון ההררי והמבודד הגיעו מיעוטים בני דתות שונות. מיעוטים אלה מאפיינים את היישוב באזור עד ימינו; כפרי הדרוזים, המוסלמים, הנוצרים והצ'רקסים נמצאים בסמיכות ליישובים יהודיים. בבחירת הנושאים ליחידה זו הושם דגש על נושאים המייחדים את הצפון. יש לתת את הדעת שהרקע ההיסטורי לתקופות השונות נלמד במסגרת לימוד יחידת ירושלים, לפיכך על מורים המלמדים את יחידת צפון הארץ והכרמל לפני יחידת ירושלים להשלים את הרקע ההיסטורי לכל תקופה ביחידה זאת.

מטרות

א. טיפוח האהבה לצפון הארץ וחיזוק הזיקה אליו.

6. הכרת תולדות צפון הארץ ואתריו ההיסטוריים.
7. הכרת הייחודיות של נופי צפון הארץ.
8. הכרת המיעוטים היושבים בצפון הארץ ומנהגיהם.
9. הכרה בחשיבותם של האתרים הקדושים בצפון הארץ לדתות השונות.
10. הכרה בחשיבותו של האזור ככר לצמיחתם של הדרוזים הראשונים במאה ה-11, כמקלט בטוח לדרוזים הנרדפים במהלך ההיסטוריה.
11. הכרה בהימצאותם של הכפרים הדרוזים בשכונות עם היהודים והנוצרים במהלך ההיסטוריה.
12. הכרה במעורבותם של הדרוזים לפיתוח האתרים ההיסטוריים בצפון הארץ ולשימורם.
13. חינוך לסובלנות ומתן כבוד לבני מיעוטים ודתות שונות בצפון הארץ.

ב. פיתוח אסטרטגיות חשיבה מסדר גבוה וכישורים מטה-קוגניטיביים שתוכני הלימוד מזמנים.

7. **ניתוח השוואתי** של צפון הארץ בתקופות השונות על פי קריטריונים שונים (למשל: האוכלוסייה, השלטון ומעמדו של האזור).
8. חשיפה לנקודות מבט שונות ולדעות שונות (למשל: שלבי התנחלות שבטי ישראל בצפון, או בעקבות גלי הגירה של דרוזים מלבנון ומסוריה לגליל).
9. חשיפת הלומדים לעקרונות אי-הוודאות במדע – גילויים חדשים משנים תפוסות קודמות (למשל: מיון בתי הכנסת העתיקים לטיפוסים או התנהגותם של הדרוזים ב-73 אתרים קדושים להם בצפון הארץ לעומת תפישתם הרוחנית והיעדר חשיבות לגשמיות).
10. **העלאת השערות** בסוגיות בלתי פתורות (למשל: סופה של התקופה הכלקוליתית).
11. **פיתוח כושר הדמיון** וההפשטה **בשחזור** מבנים וממצאים.
12. **קישור** בין גורמים גיאוגרפיים ופוליטיים ובין אירועים מרכזיים בצפון.
13. **קישור** בין גורמים סביבתיים שונים לבין נופי הצפון והסכנות המאיימות עליהם.

- ג. פיתוח כישורי מידענות באמצעות ממצאים בשטח ומקורות היסטוריים להסברת תופעות ותהליכים בסביבות הפיזית והאנושית בצפון הארץ בעבר, בהווה ובעתיד.
5. הפקת מידע מממצאים ארכיאולוגיים ומחפירות ארכיאולוגיות ועיבודו.
6. הערכת תקיפותם ומהימנותם של ממצאים ארכיאולוגיים כמקור מידע לעברו של צפון הארץ (הערכה ביקורתית של מקורות מידע).
7. הפקת מידע ממקורות כתובים וחזותיים (מפות, תרשימים, תצלומים, דגמים) וממקורות שמע ועיבודו.
8. הערכת תקיפותם ומהימנותם של מקורות כתובים וחזותיים כמקור מידע על צפון הארץ.
9. איסוף מסמכים היסטוריים פרטיים וראיון אישים על התרחשויות היסטוריות.

נושאי הלימוד – הקצאת שעות: 70 שעות

הנושאים	מספר שעות
א. המסד הפיזי – גיוון וייחוד	8
ב. מגוון הצומח והחי	4
ג. משק המים והשפעת האדם על הסביבה	4
ד. תולדות התיישבות האדם בצפון עד לתקופת המנדט	
1. תקופת האבן	1
2. התקופה הכלקוליתית	1
3. תקופת הברונזה	1
4. התקופה הישראלית	2
5. בית שני	2
6. התקופה הרומית ביזנטית	4
7. התקופה המוסלמית הקדומה	5
8. התקופה הצלבנית	5
9. התקופה המוסלמית המאוחרת	8
10. המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20	7

	ה. ההתיישבות בצפון בדורות האחרונים
6	1. תקופת המנדט
4	2. ההתיישבות לאחר הקמת המדינה
8	ו. הפסיפס האתני בצפון

א. המסד הפיזי – גיוון וייחוד (8 שעות)

מטרות:

- יכירו את המגוון של המבנה הפיזי והאקלים של צפון הארץ, יסבירו את הסיבות לגיוון של האזור.
- יסבירו את הקשרים הקיימים בין ההיבטים הפיזיים השונים באזור.
- ישוו בין החבלים השונים בצפון על פי התבחינים הפיזיים.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. צפון הארץ – תיחום	- קריטריונים לתיחום חבל: □ תנאים טבעיים (פני השטח, מסלע, אקלים, חי וצומח) □ יישובים ותושבים □ גבולות מדיניים - קריטריונים לקביעת גבולות צפון הארץ: □ תנאים טבעיים □ היסטוריים-מדיניים □	העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יציעו תבחינים שונים לתיחום חבל ארץ וינמקו את הצעתם, לדוגמה: פני השטח, האקלים, החי והצומח. העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יציעו תבחינים שונים לתיחום צפון הארץ וינמקו את הצעתם, לדוגמה: פני השטח, קבוצות אתניות, אירועים היסטוריים, גבולות הלכתיים.	הנושאים הנגזרים מהפיזי יילמדו בכיתה, כן הם נלמדו קודם לכ במסגרת לימודי הגיאוגרפיה. נושא השתלשלות קבי המדיני יילמד בתקופה ה-20.
2. אזורי המשנה בצפון והשפעתם על התיישבות האדם גליל עליון, גליל תחתון, עמקי הצפון, גולן וחרמון	לימוד בשטח להכרת המאפיינים הגיאומורפולוגיים של אזורי המשנה תצפיות: למשל - מפסגת מהר מירון, מפסגת הר תבור, מהארבל, מהר בנטל, ממצפה הימים מהכפר יאנוח- נקודת טריג שנלקחה בשנת 1928 ע"י המודדים הבריטים כנקודת תצפית לאזור הגליל המערבי והאזור שבין סולם צור בצפון עד רכס הכרמל.	הסקת מסקנות מהתצפית בשטח: יסיקו מהתצפית על המאפיינים הגיאומורפולוגיים של האזורים השונים, לדוגמה: המישוריות של רמת הגולן לעומת ההרירות של הגליל העליון. השוואה: ישוו בין המאפיינים הגיאומורפולוגיים של האזורים השונים, לדוגמה: הגליל התחתון המזרחי שמאופיין בנופי רמות בזלת לעומת החרמון שמאופיין בנופים קארסטיים מפותחים.	זו הזדמנות נאותה לה לתלמידים את המיומנות תצפית בנוף
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
	- יתרונות ומגבלות להתיישבות האדם באזורי המשנה בצפון בעבר ובהווה	מיזוג:	השפעת התנאים הפיזיים התיישבות האדם בצפון בשלב זה ברמת כללית

יקשרו בין ביטויה של תכונה מסוימת בחבל לבין השלכותיה על פעילות האדם, לדוגמה: פני השטח של הגליל – גובה וביתור – יתרון למסתור ולהגנה, חיסרון לחקלאות ולעבירות.	▫ עבירות וצומת דרכים – בשולי העמקים ובבקעות ▫ הגנה ומסתור – גוש הגליל העליון (מיעוטים) - דגש מיוחד ▫ חקלאות – מטליות קרקע בהרים, אדמות סחף פוריות בעמקים ▫ מים – משקעים בחורף המספיקים לחקלאות בעל, מעיינות ונחלים, בורות, בריכות ובארות מים בסלעי גיר ובסלעי נארי ▫ נטיית הדרוזים להתגורר במקומות גבוהים מסיבות ביטחוניות, וראיית העתיד של עליית מפלס הימים ▫ תפקידן של אבני גוויל ושל אבני גזית והחוואר בבניית הבתים הדרוזים ▫ גבעות מתקופת הסינון והשימוש בהם ע"י התושבים הדרוזים ▫ שימוש התושבים בגרגירי החול שבפתח הוואדיות ובמערות – עדות לקיומו של ים תטיס שכיסה את כל האזור בעבר ▫ ביצות בעמקים	3. אקלים
הסקה אינדוקטיבית: יסיקו באשר לגורמים המשפיעים על אקלים צפון הארץ מנתוני תחנות מטאורולוגיות שונות, לדוגמה: מנתוני התחנות בנהריה ובצפת ניתן להסיק על השפעת הגובה הטופוגרפי על אקלים המקום. בידוד משתנים: יבודדו את המשתנה המשפיע על האקלים מבין המשתנים האחרים, לדוגמה: יחפשו זוגות של תחנות מטאורולוגיות המייצגות אך ורק שינוי במשתנה אחד, לדוגמה: כדי להראות את השפעת המרחק מהים יבחרו שתי תחנות ברום וברוחב גיאוגרפי זהים. יכירו את הגורמים המשפיעים על האקלים בגליל המערבי, ועל ירידת הטל בחודשי האביב והקיץ, דבר שאפשר גידול טבק משובח בכפרי הדרוזים.	- הגורמים המשפיעים על האקלים בצפון הארץ ועל גיוונו (הרוחב הגיאוגרפי, גובה מעל פני הים, מרחק מהים)	
זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסיבירו את הגורמים להיווצרותו של בקע הירדן ואת השפעתו על נופים אחרים בצפון, לדוגמה: תנועת הלוחות לאורך בקע הירדן והשפעתה על דגמי הניקוז בגליל העליון.	- היווצרות בקע הירדן והשפעתו על עיצוב נופו של צפון הארץ לימוד בשטח – להכרת בקע הירדן אתרים לביקור: תצפית על הכינרת, הירדן ההררי, תצפית על עמק החולה, תצפית	4. מבנה, מסלע וקרקעות

בסוגיה זו נדרש ידע ב בנושא טקטוניקת הלוחות

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
	- המבנים הגיאולוגיים העיקריים בצפון (חרמון וגולן – קמר וקער, גליל עליון וגליל תחתון – שבר, גוש מורס, בקע) לימוד בשטח – להכרת המבנים הגיאולוגיים בצפון אתרים לביקור: הר כנען, הר מירון, הר תבור, דרום הגולן, הר ארבל - מאפייני סלעי המשקע ודרכי היווצרותם (קשים – גיר, חולמיט, רכים – קירטון, חונאר וחרסיות, יבשתיים – תלכיד נחלים). - מאפייני הנופים הגעשיים בצפון ודרכי היווצרותם (הר געש, סלעי פרץ, טוף, רמה בזלתית) - השפעת תכונות הסלעים על הנוף הפיזי (מעיינות, טרסות, טרשים, נופים קארסטיים) - הגורמים להיווצרות קרקעות שונות בצפון ותכונותיהן (טרה רוסה, רנדזינה אדמות בזלת, אדמות סחף)	מיון: ימינו את הסלעים לסוגים שונים על פי קריטריונים שיוצגו על ידם, לדוגמה: תכונות הסלע, דרכי היווצרותו, אזורי היחשפותו. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את דרכי היווצרותם של הנופים הגעשיים ואת מאפייניהם בצפון הארץ זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות הנופים השונים כתוצאה מההבדלים בתכונות הסלעים הנפוצים בצפון, לדוגמה: מדרונות תלולים נוצרים במקומות בהם יש סלעים קשים. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הקשר בין סלע האם ובין סוגי הקרקעות, לדוגמה: טרה-רוסה נוצרת בתהליך של המסה מסלעי גיר קשים. השוואה: ישוו בין הקרקעות השונות מבחינת תכונותיהן והתאמתן לצומח טבעי ולחקלאות, לדוגמה: רנדזינה שונה מטרה רוסה בכך שהיא רציפה, קלה יותר ובעלת מזון זמין מועט יותר לצומח.	בסוגיה זו נדרשת שלי במיומנות קריאת מפה גיאולוגית.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
	לימוד בשטח – להכרת נופי הסלעים והקרקעות המאפיינים את הצפון ומידת השפעתם על התיישבות האדם ופעילותו בעבר ובהווה אתרים לביקור: גליל – סלעי גיר קשים (נופים קרסטיים, טרה רוסה), סלעי גיר רכים (רנדזינה), עמקים – אדמות סחף גולן – בזלת, טוף (נופים געשיים), אדמות בזלת חרמון – סלעי גיר קשים (נוף קרסטי מפותח)	מיזוג והסקת מסקנות מממצאים בשטח: יסיקו מהנוף בשטח לגבי הקשרים בין מאפייני הנוף לבין התיישבות האדם, לדוגמה: מהי הסיבה לדלילות היישובים בעמק יזרעאל בעבר לעומת ההתיישבות כיום, הצעה לתשובות: - החקלאים בעבר עיבדו שטחים קטנים בגלל העדר מיכון - ייתכן שבעבר האקלים היה שונה - בעבר היו ביצות בעמק	צוינו כאן רק המאפייני העיקריים בכל אחד מהאזורים. אין כוונה לפירוט מדוקדק של כל

ב. מגוון הצומח והחי (4 שעות)

מטרות:

- יכירו את הגורמים המשפיעים על היווצרותם של חבלי צומח.
- יכירו את מגוון חבלי הצומח בצפון ויסבירו את הקשר בינם לבין התנאים הפיזיים.
- יכירו את הטור הסוקצסיוני וישבו בין השלבים השונים של הטור.
- יזהו בשטח פרטי צומח האופייניים לאזור.
- יכירו את הקשר בין הצומח בגליל לבין לבנון – ערש הולדתה של הדת הדרוזית
- יכירו את עיקר הצומח והחי בגליל, שסייע לדרוזים להישרד (עצי זית, אלון מצוי, אזדרכת, חיטה וקטניות)
- יסבירו את דרכי ההתאמה של בעלי החיים בצפון לבתי הגידול השונים.
- ישוו בין תמונת החי והצומח בעבר לתמונה זו בימינו ויסבירו את הגורמים לשונות.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. הצומח	- הגורמים המשפיעים על היווצרותם של חבלי הצומח - תפוצת חבלי הצומח בצפון - התנאים האקלימיים והפיזיים בחבל הים תיכוני והשפעתם על הצומח	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה, הסקה: ינתחו את הגורמים המשפיעים על חבלי הצומח ויסיקו באשר להשפעתם על אופי הצומח, דוגמה: השונות בתנאים הפיזיים - תנאי האקלים ומגוון הקרקעות - יוצרת נופי צומח שונים זה מזה – חורש ים תיכוני אל מול צומח מדברי; חברת האלון המצוי והאלה הארץ ישראלית לעומת חברת הקטלב המצוי. הסקה: יסיקו ממפות צומח כדי לקבוע את תפוצת חבלי הצומח בצפון, דוגמה: החבל האירנו-טוראני נמצא לאורך בקעת הירדן ובדרום הגולן. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: ינתחו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הים-תיכוני, לדוגמה: בגלל תנאי האקלים הים-תיכוני - חורף קצר וגשום וקיץ ארוך ויבש הצומח במפנה הצפוני הלח יותר סבוך יותר מאשר הצומח במפנה הדרומי.	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	הצעות דידקטיות
	- מהלך התפתחות הצומח (טור סוקצסיוני) בחבל הים תיכוני (חברת חלוץ – עשבוניים, בתה, גריגה, חורש, יער) סוגיה לדיון: מהי חברת השיא (קליימקס) בחבל הים תיכוני – חורש או יער לימוד בשטח: להכרת מאפייני חברות הצומח ב אזורי המשנה ותתי הגידול המיוחדים	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו כיצד התנאים והמאפיינים של כל שלב בטור סוקצסיוני מאפשרים את היווצרותו של השלב הבא, לדוגמה: בני השיח של הבתה מאפשרים את התנאים הדרושים לנביטת השיחים של הגריגה. השוואה: ישוו בין הצומח בשלבים השונים של הטור על פי תבחינים, לדוגמה: צפיפות הצומח, גובה הצחים וסוגיהם. טיעון: יעלו טיעונים מנומקים לגבי סוגיה השנויה במחלוקת, לדוגמה: קיומם של יערות עצי אלון מצוי מפותחים באתרים קדושים – שריד לצומח שהיה או טיפוח של האדם? זיהוי ומיון: יזהו בשטח את חברות הצומח שנלמדו בכיתה וימיינו אותן על פי בתי הגידול השונים בשטח, לדוגמה: חברת אלון התולע מתאימה לרום גבוה.

זיהוי ושיום: יזהו בשטח צמחים אופייניים, ויכנו אותם בשמם, לדוגמה: קידה שעירה, אלון, אלת המסטיק, אשחר – צומח שהשפיע על הדרוזים וקיומם.	אתרים לביקור: חתך מערב – מזרח: גליל מערבי (נחל כזיב – חרוב, אלת המסטיק), גליל מרכזי (הר מירון – אלון מצוי, אלון תולע, אלה ארץ-ישראלית, קידה שעירה, סירה קוצנית, גיאופיטים), גליל מזרחי (הר תבור – אלון תבור) חתך טופוגרפי – כינרות (בקעת בית ציידא – שיזף מצוי), מרכז הגולן (יער יהודיה), צפון הגולן (יער אודם), החגורה הים תיכונית בחרמון, חגורת יער הספר ההררי בחרמון, החגורה הברקוצית בחרמון (חדעד הלבנון) בית הגידול של מים זורמים – נחלי הגולן (ערבה מחודדת, הרדוף הנחלים, קנה מצוי, סוף מצוי)	
--	---	--

הצעות דידקטיות	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	נושאי הלימוד 2. החי
רצוי לשלב סיור זה עם אחרים, מכיוון שבע"ר זמינים תמיד בשטח. מקור אפשרי לחקר הו – הפסיפסים וספרות	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יקשרו בין התנאים של בתי הגידול לבין בעלי החיים המצויים בהם, דוגמה: קישור בין הנופים הפתוחים לבין הצבי הארץ-ישראלי, זיהוי, שיום ומיון: יזהו בשטח בעלי חיים או סימנים לקיומם (עקבות, שערות, גללים, תחנות הרחה וכו'), יכנו אותם בשמם וימיינו אותם לפי בתי הגידול בשטח, לדוגמה: מקום משכנם של עופות דורסים הוא מצוקים. השוואה, זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: ישוו בין החי בצפון בעבר – מספר פריטים, מינים וזנים שונים, תפוצה – לחי בצפון כיום ויסבירו את הסיבות לשוני, לדוגמה: החי בצפון הידלדל בגלל ציד ובגלל שימוש בחומרי הדברה. הסקה: יסיקו שפעילות האדם במהלך השנים פגעה בחי ובצומח באזור, והיום חשוב להימנע מפעילויות המפרות את המאזן האקולוגי (ייבוש מקווי מים, ציד, כריתה, רעיית יתר, שרפה) כדי לשמר את החי והצומח לדורות הבאים.	לימוד בשטח דרכי ההתאמה של בעלי החיים בצפון לבתי גידול שונים: אתרים לביקור: □ חורש ים תיכוני (הר מירון) – חזיר בר □ מצוקים (נחלי הגולן) – עופות דורסים, שפן סלעים □ נופי מים (עמק החולה) – עופות מים, שפמון, נוטריה, לוטרה ודו-חיים □ נופים פתוחים (דרום הגולן, רמת יששכר) – צבי ארץ-ישראלי, טורפים □ הצבי, החוגלה והדרבן במסורת הציידים הדרוזים □ רעיית עדרי עזים ודילול עצי האלון המצוי ואלון התבור. □ אזורים חקלאיים (עמק החולה) – נברן השדה - תמונת החי והצומח בצפון בעבר - הסיבות להבדל בין תמונת החי והצומח בצפון בעבר לעומת ימינו - המסקנות המעשיות הנובעות מתוצאות השוואת תמונת החי והצומח בצפון בעבר לעומת ימינו	

ג. משק המים והשפעת האדם על הסביבה (4 שעות)

מטרות:

- יסבירו את תרומתם של מקורות המים בצפון למשק המים הלאומי.
- יסבירו את הגורמים לתנודות במפלס המים של כינרת והשפעתן על האדם לאורך הדורות.
- ידונו בהשפעת האדם על שינויים בסביבה כתוצאה מניצול מקורות המים והשימוש בהם.
- ישוו בין שני מפעלים לאומיים – ייבוש החולה והמוביל הארצי.
- ידונו בסוגיית פיתוח מול שימור בצפון, יעלו טענות מנומקות ויצדיקו את עמדתם.
- יכירו את מערכת משק המים בגליל ואופן ניהולה לצורך קיימות.
- יכירו את אופן השימוש של הדרוזים במקורות המים השונים בעבר: מעיינות, בריכות מלאכותיות, בורות ובארות מים, ואת תפקידם בהיווצרות הווי חברתי.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטי
1. משק המים - חשיבותו של צפון הארץ כמקור מים חשוב	- מקורות המים ומפעלי המים בצפון: □ הירדן ויובליו □ הכינרת כמאגר ארצי □ המאגרים בגולן □ מעיינות □ בארות - המוביל הארצי – השיקולים הלאומיים בהקמתו, התוואי שלו והאילוצים הפוליטיים בקביעת התוואי - הגורמים לתנודות במפלס הכנרת בעבר ובהווה והשלכותיהן על איכות המים ועל ויסות כמויות המים הנשאבים ממנה (הקו האדום, הקו השחור, סכר דגניה) - עדויות ארכיאולוגיות לתנודות מפלס הכנרת	זיהוי רכיבים וקשרים: ינתחו את הגורמים שהביאו להקמת המוביל הארצי ולבחירת התוואי שלו, לדוגמה: הלחץ המדיני והצבאי הסורי שהביא לביטול התכנית המקורית להתחיל את המוביל הארצי בגשר בנות יעקב. העלאת השערות ואימותן: יעלו השערות בנוגע לגורמים המשפיעים על תנודות במפלס הכינרת ויאמתו אותן תוך בחינת העובדות, לדוגמה: מפלס הכינרת מושפע בעיקר מתנאי הטבע – השערה לא מדויקת – מדיניות ניהול משק המים היא המשפיעה העיקרית על המפלס. הסקה:	

			יסיקו מהממצאים הארכיאולוגיים על שינויים במפלס האגם, לדוגמה: יישוב המצוי כיום מתחת לפני המים – מעיד על מפלס נמוך יותר בעת קיומו של היישוב.
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים העלאת מגוון נקודות מבט ביחס לנושא מסוים והעלאת מגוון אפשרויות לפתרון בעיה: יכירו שיש כמה נקודות מבט שונות לניצול מקורות המים, יציעו דרכים לניצול מושכל שלהם וינמקו את הצעותיהם, לדוגמה: המים במעיינות הם באיכות הגבוהה ביותר, מנגד – תפיסת המים במעיינות מייבשת את אתרי המים הזורמים. הצעה לפתרון: ניצול רק מחצית כמות המים הנובעים מהמעין.	הצעות דידקטי
2. השפעת האדם על הסביבה	- מפעל ייבוש החולה: - הגורמים להיווצרות הביצות - מטרות הייבוש - התוצאות ביחס לצפיות - הנזקים בעקבות ייבוש אגם החולה ודרכים לתיקונם	לימוד בשטח: להכרת מקורות המים בצפון - הביטויים בשטח של ירידת מפלס הכנרת (למשל: התרחקות קו המים והתרחבות החוף, סירות דיג ותיירות אינן מגיעות למזח) אתרים לביקור: המאגרים בגולן, מקורות הירדן, הירדן ההררי, חופי הכינרת, אתרים לאורך המוביל הארצי, בארות מים, מעיינות.	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יקשרו בין ירידת מפלס הכינרת לבין תופעות בכינרת ובסביבתה, לדוגמה: ירידת מפלס הכינרת מביאה לחשיפת החוף ולכיסויו בצומח. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את השיקולים במיקום מאגרי המים, לדוגמה: בגולן - נקודת מפגש המסילים.
		השוואה: ישו בין הביצות בעמק יזרעאל לביצות בעמק החולה על פי תבחינים נתונים (הגורמים להיווצרות הביצות, דרכי הייבוש ומטרות הייבוש), לדוגמה: מטרות – הדברת המלריה והרחבת שטחי החקלאות. העלאת מגוון אפשרויות לפתרון בעיה, הבעת דעה מנומקת המבוססת על ידע: יציעו דרכים שונות לתיקון נזקי ייבוש אגם החולה וינמקו את הצעותיהם, לדוגמה: הצפת העמק כדי להחזיר את המצב לקדמותו.	

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטי
	לימוד בשטח: השפעת פעולות הפיתוח על הנוף: אתרים לביקור: דוגמאות למפעלי פיתוח שפגעו בטבע (כביש כרמיאל אליפלט בנחל עמוד, מחצבות ה"שיש" סמוך לבית גיאן, אגמון החולה לזכרו של האגם, הר מירון, שטחי אש בגולן), נחל כזיב	השוואה: ישוו בין מפעל ייבוש החולה ומפעל המוביל הארצי על פי תבחינים אלו: מטרה, תוצאות. מיזוג: יגיעו להכללות המבוססות על חיבור בין פרטי מידע שונים בשטח על השפעת פעולות הפיתוח על ערכי טבע, לדוגמה: סלילת כבישים מחבלת לעתים בטבע, אך זהו צורך חיוני – נגישות.	

ד. תולדות התיישבות האדם בצפון עד לתקופת המנדט

מטרות:

- יכירו את מאפייני התקופה וייחודה מבחינות אלו: אירועים היסטוריים, התרבות החומרית ותפרוסת האוכלוסייה במאקרו, ודגש על הדרוזים במיקרו.
- יכירו בשטח את הממצאים המייצגים כל תקופה ותקופה ויפיקו מידע מהממצאים (למשל: מבצרים, מבני ציבור ובנייה פרטית, בתי תפילה).
- יעלו השערות באשר לתפקודם של ממצאי התקופה השנויים במחלוקת.
- יסיקו על הקשר שבין המצב הביטחוני – מלחמה או שלום – ואופיו של השלטון ובין תפרוסת היישובים באזור והתרבות החומרית, תוך דגש מיוחד על הדרוזים.
- יזהו מרכיבים של תרבות חומרית שמקורה בארצות אחרות ויסיקו מכך על קשרים מסחריים ותרבותיים.
- יכירו דעות שונות על ממצאים ואירועים בתקופה וינקטו עמדה כלפיהם.
- ישוו בין צורתם וסגנונם של ממצאים חומרים בעלי תפקוד דומה בתקופה זמן אחת ובין צורתם וסגנונם של ממצאים חומריים בתקופות אחרות, ובפרט חומרים ששימשו את הדרוזים.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. תקופות האבן (1 שיעור) 2. התקופה הכלקוליתית (1 שעות) 3. תקופות הברונזה (1 שעות)	- אופייה של פעילות האדם בתקופות הפּרָה-היסטוריות, כפי שעולה מהממצאים שנתגלו באתרי עמק הירדן, עמק החולה והגולן (כלי צור, כלי אבן, עצמות בע"ח, מבני התיישבות ארעיים) לימוד בשטח: התפתחות התרבות החומרית של האדם אתרים לביקור: מוזאון שער הגולן ומוזאון מעין ברוך לימוד בשטח: להכרת דרכי ההתאמה של היישוב הכלקוליתי לתנאים ברמת הגולן אתרים לביקור: מוזאון קצרין, ראסם ח'רבוש - מאפייני ערי הממלכה הכנעניות והתהליכים שהביאו להיווצרותן - ההשפעות של מסעות המלחמה בכנען על ערי הממלכה (מסע תחותמס)	הפקת מידע מממצאים המוצגים במוזאון: יפיקו מידע מהממצאים על מנהגי החיים בתקופה הפרהיסטורית, לדוגמה: פסלי העמוד המלמדים על אמונה ופולחן בתקופה הכלקוליתית.	
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
	לימוד בשטח להכרת מאפייני ערי הממלכה הכנעניות (למשל: סוללה, חוצות, במות) אתרים לביקור: מגידו, חצור, בית שאן, דן	זיהוי ושיום: יזהו בשטח ממצאים אופייניים לעיר ממלכה כנענית ויכנו אותם בשם, לדוגמה: סוללה. מיזוג:	

	יכלילו מהממצאים בשטח לגבי המאפיינים של התקופה, לדוגמה: במות פולחן. טיעון: יעריכו טיעונים של חוקרים שונים באשר לתהליך ההתנחלות של שבטי ישראל, דוגמה: ההתנחלות הייתה באזור ההר בלבד וזאת על פי ממצאי קנקני שפת צווארון שנמצאו רק באזור ההר. מיזוג: יכלילו מהממצאים בשטח לגבי מאפייני ערי הממלכה, לדוגמה: שערים בעלי שישה התאים מאפיינים את התקופה הישראלית.	סוגיה לדיון: המחלוקת בין החוקרים בשאלת תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל בצפון ארץ כנען (מלחמת מי-מרום מלחמת דבורה) ל'מחלוקת סוגרים, חומת קדמות ונסוגות, כותרת פרוטו-איאלית, אורוות, מפעלי מים) אתרים לביקור: מגידו, חצור, בית שאן, דן (כתובת בית דוד)	4. התקופה הישראלית (2 שעות)
ידע מוקדם נדרש: הגורמים למרד הגדול נושא ראשיתו של מוס הכנסת ותפקידיו בימיו נלמד במסגרת לימודי על בתי כנסת בתקופת והתלמוד יורחב בתקופת הרומית-ביזנטית.	השוואה: ישו בין הערים החרבות לאלו שנשארו על תילן מבחינת מהלך הלחימה בהן, לדוגמה: ערים שכל אוכלוסייתן השתתפה במרד - נחרבו כישורי מידענות: השוואה בין מקור טקסטואלי לבין הנראה בשטח: יקראו את תיאורו של יוסף בן מתתיהו על גמלא וישו את התיאור לנראה בשטח, לדוגמה: "קצה הזנב"	- מהלך המרד הגדול בצפון ותוצאותיו – ערים חרבות (גמלא ויודפת) לעומת ערים שנשארו על תילן (ציפורי וטבריה) לימוד בשטח להכרת ממצאי בית שני והמרד הגדול אתרים לביקור: גמלא, יודפת ובניאס	5. בית שני (2 שעות)
בלימוד תקופה זו נדרש מוקדם בנושא מעמד הנשיא, החכמים והסנהדרין וכן בנושא העליות החברתיות (כפי שנלמד בהיסטוריה).		- תכנית היישובים היהודיים ומאפייניהם	6. התקופה הרומית-ביזנטית (4 שעות)

האתרים שהוצעו לביס להכרת בתי כנסת עתי בגדר דוגמאות. נושא מנהגי הקבורה ב בית שני ולאחריו נלמד על ירושלים.	זיהוי רכיבים : יזהו את המרכיבים האופייניים במבני בתי הכנסת והיישובים, לדוגמה : שורות העמודים. השוואה : ישוּו בין בתי התפילה על פי תבחינים שהתלמידים יעלו, לדוגמה : כיוון התפילה. בחינת מגוון נקודות מבט : יבחנו את הגישות השונות לתיארוך בתי כנסת בגליל, לדוגמה : בנייה משנית בחזית בית הכנסת בברעם מעידה על כך שבית הכנסת הוא מאוחר יותר. השוואה : ישוּו בין מבנה כנסייה לבין מבנה בית כנסת, לדוגמה : כיוון התפילה, בתי כנסת בצפון לכיוון דרום, כנסיות – לכיוון מזרח.	לימוד בשטח להכרת מבני בתי כנסת לסוגיהם (הטיפוס הגלילי, הטיפוס הגולני, טיפוס הבסיליקה, עיטורים ופסיפסים בבתי הכנסת) ומאפייני היישובים היהודיים אתרים לביקור: בית אלפא, טבריה, כורזים, ציפורי, ברעם, קצרין, גמלא, בית שערים (עיר הקברים) סוגיה לדיון: ההבדלים בין בית הכנסת לבית התפילה הדרוזים : מבנה ותפקוד. לימוד הכנסיות (בסיליקה, אטריום, סיטראות, אפסיס) אתרים לביקור: נצרת (כנסיית הבשורה, הר הקפיצה) כפר כנא, טבחא, כפר נחום, כורסי	7. התקופה המוסלמית הקדומה (התקופה הערבית) (5שעור) - המשך פיתוח הצפון בתקופה האומאית - הצפון תחת השלטון הפאטימי והפצת הדת הדרוזית בצפון לימוד בשטח להכרת ממצאי התקופה האומאית אתרים לביקור: בית שאן, חרבת אל-מיניה
אין ביטוי ניכר בשטח המוסלמית בצפון.			
נושא הצלבנים ומסעיהם נלמד בהרחבה ביחידת ירושלים וביחידת מיש	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח הצלבנים – מוצאם והסיבות לבואם לארץ - אופן תיפקודם של הדרוזים בצל שלטונם של הצלבנים באזור . - התפקודים השונים של המבצרים הצלבניים (הגנה על עיר, הגנה	נושאי הלימוד 8. התקופה הצלבנית (5שעור)

	ימיינו את המבצרים על פי תפקודם ומבנם, לדוגמה: מבצר מרובע כמבצר גבול. הסקה: יסיקו ממיקומם ותפרוסתם בשטח על תפקודם של המבצרים לדוגמה: כוכב הירדן – הגנה על גבולות הממלכה, ממוקם מעל מצוק שגובהו 550 מ'. העלאת מגוון נקודות מבט וטיעון: יתארו ויסבירו תופעה מנקודות מבט שונות, ואף מנוגדות, ויעריכו את הטיעונים השונים, לדוגמה: מצד אחד המבצר בצפת מעיד על כוח ועוצמה, ומצד אחר הוא מעיד על חולשה של הממלכה שהייתה מועדת למתקפות. ניתוח רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: ינתחו את הגורמים למפלתם של הצלבנים, לדוגמה: הצירוף של לבוש מסורבל ושריון מתכת ושל חוס כבד חיבל ביכולת הלחימה של הצלבנים.	על דרך מקומית, הגנה על חווה חקלאית, הגנה על גבולות הממלכה) - מיקומם ותפרוסתם של המבצרים בגליל לימוד בשטח להכרת מבנה המבצר הצלבני, סוגי המבצרים ומאפייני מיקומם אתרים לביקור: המונפורט, צפת, מצד עטרת, כוכב הירדן, הונין, מצודות צלבניות בתוך כפרים דרוזים כמו באבו סנאן (חפיר, מגדל העוז) - הסיבות לתבוסת הצלבנים בקרב קרני חיטין ובקרב עין חרוד - תפקידם של הדרוזים בקרב חיטין- היסטוריה ומיתוסים - הביטוי להיותם של הצלבנים נטע זר בארץ (חברה סגורה, לבוש, סגנון הבנייה)	
הצעות זידקטי	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח - התרחבות ההתיישבות הדרוזית בגליל ובכרמל תחת שלטונו של האמיר הדרוזי פח'ראלדין השני במאות ה-16-17. - מצודת בני מען בארבל	נושאי הלימוד 9. התקופה המוסלמית המאוחרת (8 שעות)

	- הגורמים לשגשוגה של צפת (התפתחות תעשיית אריגי צמר, מיקומה על הדרך בין עכו לדמשק, חשיבותה הפוליטית) - ביטוייה של הפריחה הרוחנית בצפת – האר"י והקבלה, שלמה אלקבץ, יוסף קארו ושולחן ערוך, יעקב בידב והניסיון לחידוש הסמיכה - פועלו של דאהר אל-עומר – שליט הגליל במאה ה-18 □ הקמת מבצרים בגליל וחידוש המבצרים הצלבניים (מצודת יחיעם) □ הדרוזים תחת שלטונו של דאהר אלעומר ואלג'זאר. □ ביצור הערים ופיתוחן – טבריה, דיר חנא, ג'דין ושפרעם	10. המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 - אידיאולוגיות כמניע להתיישבות (7 שעות)
	- בניית בית אוליפנט בדאלית אלכרמל לימוד בשטח להכרת ההתיישבות הדרוזית בכרמל ובגליל במאה ה-19 אתרים לביקור: עוספיא, דלית אל-כרמל, חירבת שלאח.	
נושאי הלימוד	, רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	
הצעות דידקטיות	לפני הביקור בראש פינה להציג תמונה כללית של מושבות הגליל (מטולה) המעלה, מחניים, יבנא סג'רה).	
אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הפקת מידע והסקת מסקנות: יפיקו מידע מהנצפה בשטח ויסיקו ממערך שימושי הקרקע ביישוב על האידיאולוגיה של המתישבים לדוגמה: דגניה וראש פינה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יציינו את הסיבות להקמת רכבת העמק ואת השפעתה על התפתחות	
	לימוד בשטח: דגניה כמייצגת את ההתיישבות השיתופית (יישום האידיאולוגיה הסוציאליסטית) מערך שימושי הקרקע בקיבוץ כביטוי לאידיאולוגיה - השמירה ביישובים העבריים וייסוד השומר - מטרת הקמתה של רכבת העמק, תוואי מסילתה והשפעתה על התפתחות צפון הארץ	

ה. ההתיישבות בצפון בדורות האחרונים

מטרות:

- יעלו טיעונים מנומקים באשר להשפעת קביעת גבול הצפון על היישובים הדרוזיים בצפון.
- יכירו את מהלכי מלחמת העצמאות בצפון וינתחו את תוצאותיהם.
- ינתחו את השפעת הגבול על ההתיישבות והביטחון.
- יכירו צורות התיישבות שונות בצפון, יזהו אותן, בשטח ויתארו את מאפייניהן.
- ישוו את תפרוסת היישובים בצפון ואופיים בתקופות השונות.
- יכירו את התכניות השונות ליישוב הצפון ואת מטרותיהן.
- יעריכו באיזו מידה הושגו יעדי תכניות ההתיישבות השונות.
- ינתחו את הגורמים לפרוץ המלחמות בצפון (המלחמה על המים, מלחמת ששת הימים, מלחמת יום כיפור ושל"ג).
- יקשרו בין תנאי התבליט בצפון ובין מהלכי המלחמות השונות.
- יכירו את גלי ההגירה של הדרוזים מהגליל ואל הגליל במאות ה-19-20.
- יכירו את קשריהם של הדרוזים עם היהודים באזור במהלך המאות ה-19-20.
- יכירו את גירוש הדרוזים ממטולה בין השנים 1896-1906 ע"י מושל צידון העותמאני והפעילים הציונים.
- ינתחו את הגורמים שהביאו את הדרוזים לשיתוף פעולה עם הפעילים הציונים לפני קום המדינה, אשר הוביל לברית חיים עם מדינת ישראל.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. תקופת המנדט (6 שעות)	- שלבים בקביעת גבול הצפון (הסכם סייקס-פיקו, ועידת סן רמו) והשפעת קביעת הגבול על היישובים הדרוזים - הקביעה הסופית של גבול הצפון (1923) וביצורו: גדר הצפון, כביש הצפון, משטרות הטיגארט - קשרי תושבי יאנוח- ג'ית עם המתישבים היהודים ביחיעם בין השנים 1946-1948 ועד היום. הקשרים בין דרוזי ההר לבין המתישבים היהודים – ביגור ובקריית טבעון ובחיפה ל'ימוד בשטח: יישובי חומה ומגדל – ניר דוד או חניתה כמייצגים התיישבות זו	זיהוי רכיבים: יזהו בשטח את מאפייני יישובי חומה ומגדל, לדוגמה: בנייה מודולרית מעץ.	בהקשר ליישובי חומה יש מקום לציין את חששחזורים של אתרים וממייצגים תקופות שונות בתולדות ההתיישבות ישראל.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטי
	- מהלכי מלחמת העצמאות בצפון לפני הקמת המדינה ותוצאותיהם (כיבוש טבריה, צפת, עכו ושיירת יחיעם) - התנהגותם של הדרוזים לפני ואחרי ההתקפה על השיירה. - קרבות רמת יוחנן ותפקידם של הדרוזים בהם		
2. ההתיישבות לאחר הקמת המדינה (4 שעות)			
א. התיישבות וביטחון עד מלחמת ששת הימים	- קרבות צה"ל לאחר קום המדינה: מבצע דקל ומבצע חירם - תפקידם של הדרוזים ובמיוחד הפלוגה הדרוזית במבצע חירם. - קרב כפישא במבצע חירם ליד יאנוח 1948-10-29 - שיקולי ביטחון כמניעים להתיישבות בצפון עד מלחמת ששת הימים – תוואי קווי שביתת הנשק (הקו הירוק) - השפעת הפיתוח "ייהוד הגליל" על הכפרים והצעירים הדרוזים. לימוד בשטח להכרת ההתיישבות בצפון אתרים לדוגמה: כל הכפרים בגליל ובכרמל	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: ינתחו את השפעת תוואי הגבול על ההתיישבות והביטחון, לדוגמה: הקמת מושבי עולים לאורך גבול הצפון זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: ינתחו את השפעת הפיתוח במגזר היהודי על הכפרים הדרוזיים, לדוגמה: התחום התקציבי השוואה על סמך הנצפה בשטח: ישוו בין כרמיאל לבין שלומי על פי תבחינים שיוצעו על ידי התלמידים, לדוגמה: גודל, פעילות מסחרית	
ב. ההתיישבות בגולן ובגליל לאחר מלחמת ששת הימים			
נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטי
	לימוד בשטח: מטרות הקמתם של היישובים החדשים בגליל, אופיים ותפרוסתם – מצפה, כפ"ת אתרים לדוגמה: מצפה הילה, מנוף, חבל תפן	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יזהו בשטח באיזו מידה הושגו מטרות הקמת המצפים, לדוגמה: הקמת יישובים במקומות גבוהים כדי לשמור על אדמות המדינה.	
ג. המלחמות בצפון			

נושא מלחמת ששת הימים בצפון ניתן ללמד גם על הרצף הכרונולוגי.	זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה : ינתחו את הגורמים למלחמה על המים ואת השפעתה על פרוץ מלחמת ששת הימים, לדוגמה : המלחמה על המים חוללה מתח בצפון שהביא להתערבות מצרית. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה : יקשרו בין התנאים הטופוגרפיים של הגולן לבין מהלכי הקרבות, לדוגמה : קרב "עמק הבכא" מיזוג – חיבור בין מידע ממקורות שונים כדי ליצור ידע חדש : יחברו בין תנאי השטח לבין תיאור מהלך הקרב כדי לשחזר מהלכים של קרבות בשטח, לדוגמה : קרב הפריצה לגולן מהתצפית בתל פאחר. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה : יסבירו את הגורמים המדיניים לפרוץ המלחמה ואת תוצאותיה, לדוגמה : המאבק בין ישראל לאש"ף וחזבאללה בלבנון.	המלחמה על המים : - הגורמים למלחמה על המים (ניסיון להטיית מקורות הירדן) ו"התחממות" הגבול הסורי כגורם לפרוץ מלחמת ששת הימים מלחמת ששת הימים ומלחמת יום כיפור : - השפעת התנאים הטופוגרפיים של הגולן וחשיבותו האסטרטגית על מהלכי המלחמות ששת הימים ויום כיפור לימוד בשטח להכרת אתרי הקרבות החשובים בגולן אתרים לביקור: תל פאחר (מצפה גולני), תל עזיאת (גבעת עזז), "עמק הבכא", מרומי החרמון מלחמת לבנון הראשונה : - הגורמים המדיניים לפרוץ מלחמת לבנון הראשונה – מבצע שלום הגליל (של"ג) - התוצאות וההשלכות של מבצע של"ג על האירועים הביטחוניים בצפון (ענבי זעם, מבצע דין וחשבון, מלחמת לבנון השנייה)
--	---	---

ו. הפסיפס האתני בצפון (8 שעות)

מטרות :

- יכירו את העדות השונות בצפון.
- יסבירו את הסיבות שהביאו את העדות השונות להתיישבות בצפון.
- ישוו בין העדות השונות בצפון על פי תבחינים (צורות התיישבות, מערך שימושי הקרקע ביישוב, תפוצת היישובים)

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות זידקטי
	- הגליל מקום מקלט למיעוטים - סיבות ותוצאות - יחסם ואופן התנהגותם של הדרוזים כלפי מיעוטים ובני דתות אחרות: יחס של סובלנות, פתיחות וקבלה, כל עוד שלא מהווים איום ממשי על המשך הישרדותם. - הדרוזים והצ'רקסים - שונות, דמיון וייחוד הכפרים הערביים – תפוצת ומאפיינים לימוד בשטח להכרת בני העדות, מאפייני יישוביהם והתמורות שחלו בהם אתרים לביקור: נוצרים – נצרת דרוזים – פקיעין, עין קנייה צ'רקסים – ריחנייה, כפר קמה כפר ערבי – מעיליה, טורען דיר חנא כיישוב נוצרי שבתקופתו של דאהר אלעומר הרוב תושביו התאסלמו, הישוב הבדוי ואדי סלאמה שתושביו הדרוזים גורשו ממנו בכוח. פקיעין כיישוב לכל המיעוטים (דרוזי-נוצרים-יהודים).	זיהוי רכיבים וקשרים: יקשרו בין המבנה הפיזי של הצפון לבין התיישבות בני מיעוטים באזור, לדוגמה: ריכוז יישובי מיעוטים באזור הררי מבוותר המקנה מסתור ומחסה. השוואה: ישוו בין הדרוזים לצ'רקסים על פי תבחינים מוצא, דת, תפוצת, מספר היישובים יחס למדינה, לדוגמה: מוצא גיאוגרפי שונה, בני שתי העדות מתגייסים לצה"ל ולמשטרה זיהוי רכיבים וקשרים: יפיקו מידע בשטח על אופיים הדתי-תרבותי של בני המיעוטים ועל יישוביהם, לדוגמה: הח'ילווה הדרוזית שאינה בולטת בשטח על פי עקרון התקיה.	אך שיש בגליל כמה קמפוסים מיעוטים הלימוד כאן בדרוזים ובצ'רקסים. האתרים לביקור הם המלצה, ניתן לבקר בי אחרים בהתאמה.

א. ההר המרכזי והבקעה (1 יחידת לימוד)

מבוא

שדרת ההר המרכזית בארץ ישראל היא ערש התרבות של עם ישראל. המקורות והממצאים בשטח מעידים כי במהלך ימי הבית הראשון והבית השני התרכז רובו של עם ישראל ביישובים ששכנו באזור ההר. מוקד הלימוד של יחידה זו הוא החלק המרכזי של שדרת ההר - יהודה, שומרון (הכולל גם את הגלבוע והכרמל ללא העיר חיפה הנלמדת ביחידת מישור החוף) ובקעת הירדן.

חבלי המשנה הנלמדים ביחידה זו :

במערב - השפלה והשפלה הגבוהה, אזור הבנוי בעיקרו מסלעי קרטון רכים יחסית שתהליכי הבליה הפועלים עליהם יוצרים נוף גבנוני של גבעות מעוגלות.

במרכז - ההר : הרי יהודה הכוללים שלושה חבלים : בדרום - הר חברון, במרכז - הרי ירושלים ובצפון - הרי בית אל. צפונית להרי יהודה משתרעים הרי השומרון. המשכם המורפולוגי של הרי השומרון הם הרי הגלבוע והכרמל .

במזרח - המורדות המזרחיים של שדרת ההר ובקעת הירדן. אפיונם של חבלים אלו הוא השונות בתנאי האקלים השוררים במערבו של האזור.

אלו אזורים חמים וצחיחים וזאת בשל מיקומם בצל הגשם. עקב תנאי האקלים הקיצוניים לא היו יישובים רבים באזורים אלו במהלך הדורות. (בלימוד יחידה זו לא נכלל כל שטחה של בקעת הירדן לאורכה, אלא רק אותו אזור המשתרע ממזרח להרי יהודה ושומרון. דרומה של הבקעה - הערבה - נלמד ביחידת הנגב, וחלקיה הצפוניים – ביחידת צפון הארץ

כאמור, יחידת לימוד זו כוללת כמה וכמה חבלי משנה השונים זה מזה בתכונותיהם הפיזיות – אקלים, מסלע, קרקעות ; לשונות זו יש, כידוע, השלכות גם על מגוון הצומח והחי בחבלים השונים, למשל : במערב ובמרכז הצומח הוא ים תיכוני, ואילו במזרח הצומח הוא ערבותי ומדברי.

לדעתנו, מגוון התנאים של חבלי הלימוד של יחידה זאת מהווה גורם מאתגר ללמידה השוואתית ולהסקת מסקנות מושכלות המבוססות על ידע עיוני הנלמד בכיתה ועל ידע "מוחשי" הנלמד בשטח.

תולדות האדם באזור:

בתקופת המקרא היה אזור מוקד להתיישבות ישראלית. רבים מסיפורי המקרא התרחשו על רקע חבל זה. לאחר מרד בר-כוכבא עבר המוקד ההתיישבותי היהודי צפונה לגליל, ועם זאת נשאר מוקד התיישבותי משני בדרום הר חברון. כבר לפני אלפי שנים היה הר אזור חקלאי לאחר שבורא מיערות. עד היום ניתן לראות עדויות לכך בשרידי החקלאות הקדומה הפזורים במרחבי ההר: טרסות עתיקות, מתקנים לעיבוד התוצרת החקלאית, למשל: של גתות ובתי בד.

לחבלי המדבר שבמזרח ההר יש מאפיינים ייחודיים שהיוו גורם משיכה לאלו שבחרו לחיות דווקא באזורים אלו. בשל התנאים הפיזיים הקיצוניים היו אזורים אלו נידחים ושוממים במשך דורות רבים. בתקופות שונות (ובעיקר בתקופות קדומות) היוו תנאים אלו גורם משיכה למורדים ולבני כיתות נרדפות שחיפשו מחסה, מפלט ומקומות שניתן להתבודד בהם בשקט וללא מורא. כבר בימי הבית השני שימש המדבר שבמזרח מקום מושבם של כיתות יהודיות שפרשו מהחיים בירושלים. בני כיתות אלו הותירו אחריהם בכתובים נכסי צאן ברזל לעם היהודי - המגילות הגנוזות.

לאחר חדירת הערבים לארץ ישראל במאה השישית חלו שינויים באוכלוסייתה של ההתיישבות בהר. בני שבטים ערבים-מוסלמים התיישבו באזור, ובעקבות זאת התאסלמו גם רבים מתושביו. תוצאות אירועים אלו ניכרות, למעשה, באזור גם בימינו: בהר יש יישובים רבים שאוכלוסייתם ערבית – רובם מוסלמים ומיעוטם נוצרים.

בחבל ארץ זה יש במקומות מקודשים חשובים לשלוש הדתות, למשל: מערת המכפלה בחברון, קבר רחל בבית לחם, קבר יוסף, מנזרי מדבר יהודה, הר גריזים.

לאחר מלחמת ששת הימים הפך אזור יהודה ושומרון לאזור שנוי במחלוקת:

מצד אחד נפתחה האפשרות להגשים את שאיפת היהודים מדורות לחזור ולהתיישב ב"ארץ האבות", וזו יושמה בפועל להקמת יישובים חדשים. המתישבים הראשונים ראו יעוד במהלך זה – המשך שושלת ההתיישבות היהודית בנחלת האבות שנקטעה בשל הגלות הארוכה של העם. במהלך כמה עשרות שנים קמו ועלו באזור ההר יישובים פורחים ומשגשגים, לא מעטים מהם שוכנים בין יישובים ערביים או בסמיכות אליהם.

ומן הצד האחר יש הרואים באזור יהודה ושומרון שטח כבוש שעליו אמורה לקום בעתיד מדינה פלשתינית בצד מדינת ישראל. לטענתם קיומן של ההתנחלויות מהווה מכשול לשלום עם שכנינו הערבים, ולפיכך אין להקים יישובים ישראלים ביהודה, שומרון ובבקעה.

אף על פי שסוגיה זו היא מורכבת וסבוכה, \ התכנית מנסה להציג את הדילמות ואת העמדות השונות בלי לנקוט עמדה. מוצע שבכל כיתת לימוד יידונו הלומדים בסוגיה זו על כל היבטיה השונים, ינקטו עמדה וינמקו אותה על סמך ידע או עמדה אישית.

במהלך ארבעים השנים האחרונות חקרו ולמדו חבל ארץ זה ארכיאולוגים ואנשי מדע אחרים העוסקים בלימודי ארץ ישראל. חפירות נרחבות וסקרים מקיפים נעשו בבקעה ובהר. הממצאים הרבים שנתגלו הרחיבו את הידע על תולדות האזור, מהם שביססו מידע קודם, ומהם שסותרו עובדות שנתקבלו בזמנו, לכאורה, כוודאיות. תכנית הלימודים מציגה את התגליות המחקריות החדשות ואת הדילמות הכרוכות בקבלת מידע חדש הסותר מידע קודם.

בלימוד יחידה זאת (כמו ביחידות הלימוד האחרות) יש נושאים הנלמדים בהרחבה ואחרים לימודם צומצם. וזאת כדי לאפשר לימוד מעמיק יותר של הנושאים הרלוונטיים לתחום המקצוע וכדי לפתח אסטרטגיות חשיבה הייחודיות לו. יש לציין שביחידה זו, כמו ביחידות אחרות, יש מידע האמור לשמש בסיס חשוב ואף חיוני לנלמד בנושאים השונים ביחידה זו, אלא שהוא אמור להילמד במסגרת מקצועות אחרים, למשל: תנ"ך, היסטוריה או גיאוגרפיה. במקרים כגון אלו נכתבת הנחיה בטור "הערות דידקטיות" שבטבלה.

לימוד בשטח:

הלימוד בשטח הוא אחד מאושיות מקצוע לימודי ארץ ישראל, הוא משולב אינטגרלית בכל יחידות הלימוד בתכנית; מכיוון שהוא מהווה דרך חווייתית ובלתי אמצעית להבנה, להמחשה וליישום בפועל של הנלמד בדרך עיונית בכיתה. אלא שבשל המצב הגיאופוליטי הרגיש של אזורי החר והבקעה הלימוד בשטח דורש הערכות קפדנית ואחריות. לכך יש לתכנן בהקדם את סיורי הלימוד בשטח, יש לידע את גורמי הביטחון באזור, יש לדאוג לקבלת אישורים מתאימים בזמן ולנוע באזור באוטובוסים ממוגנים. כמו כן חשוב לתדרך את הלומדים באשר להתנהלות בטוחה בשטח הנלמד תוך הקפדה על הוראות גורמי הביטחון באזור.

מטרות לימוד היחידה

- א. טיפוח האהבה לחבל החר וחיזוק הזיקה אליו.**
1. הכרת תולדות חבל החר ואתריו ההיסטוריים.
 2. הכרת הייחודיות של נופי חבל החר.
 3. הכרת ערי הנמל ותפקידן במהלך ההיסטוריה.
 4. טיפוח מעורבות פעילה לשימור אתריו ההיסטוריים ונופיו של חבל החר.
 5. חינוך לסובלנות ומתן כבוד לבני מיעוטים ודתות שונות בחבל החר.
- ב. פיתוח אסטרטגיות חשיבה מסדר גבוה וכישורים מטה-קוגניטיביים שתוכני הלימוד מזמנים.**
1. **ניתוח השוואתי** של חבל החר בתקופות השונות על פי קריטריונים שונים (למשל: האוכלוסייה, השלטון ומעמדו של האזור).
 2. גיבוש דעה מנומקת בעקבות חשיפה לנקודות מבט שונות ולדעות שונות (למשל: מהי חברה השיא בחבל הצומח הים תיכוני).
 3. חשיפת הלומדים לעקרון אי-הוודאות במדע - גילויים חדשים משנים תפיסות קודמות (למשל: שלבי התנחלות שבטי ישראל).
 4. **העלאת השערות** בסוגיות בלתי פתורות (למשל: הגורמים לחורבנו של המקדש הכלקוליתי בעין גדי).
 5. **פיתוח כושר הדמיון** וההפשטה **בשחזור** מבנים וממצאים.
 6. **קישור** בין תנאים פיזיים ושלטוניים ובין אירועים מרכזיים בחבל החר.
 7. **קישור** בין מגמות פיתוח לבין הסכנות המאיימות על נופי חבל החר (למשל: מפלס ים המלח).

ג. פיתוח כישורי מידענות באמצעות ממצאים בשטח ומקורות היסטוריים להסברת תופעות ותהליכים בסביבות הפיזית והאנושית בחבל ההר בעבר, בהווה ובעתיד.

1. הפקת מידע מממצאים ארכיאולוגיים ומחפירות ארכיאולוגיות ועיבודו.
2. הערכת תקיפותם ומהימנותם של ממצאים ארכיאולוגיים כמקור מידע לעברו של חבל ההר (הערכה ביקורתית של מקורות מידע).
3. הפקת מידע ממקורות כתובים וחזותיים (מפות, תרשימים, תצלומים, דגמים) וממקורות שמע ועיבודו.
4. הערכת תקיפותם ומהימנותם של מקורות כתובים וחזותיים כמקור מידע על חבל ההר.

א. אזורי משנה

מטרות:

- יכירו את אזורי המשנה בהר.
- ישוו בין אזורי משנה סמוכים.
- יכירו בשטח את המאפיינים הייחודיים של אזורי המשנה.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
א. אזורי משנה (2 שעות)	- חלוקת האזור לאזורי משנה (כרמל, גלבוע, שומרון, מדבר השומרון, שפלת יהודה, הרי יהודה, מדבר יהודה,		הכרמל נכלל ביחידה זו ולא ביחידת מישור החוף. לעומת זאת העיר חיפה נכללת ביחידת מישור החוף ולא

ביחידה זו. גם בנושאים נוספים מומלץ לבצע חתכים. ניתן לרכז את כל החתכים בסיור אחד בשטח.	השוואה: ישוו בין אזורי משנה סמוכים על פי קריטריונים שיקבעו על ידי הלומדים בשטח. דוגמה: הגובה הטופוגרפי – הרי יהודה גבוהים מהשפלה.	בקעת הירדן, ים המלח) לימוד בשטח להכרת המאפיינים הייחודיים של אזורי המשנה חתכים: חתך צפון-דרום לאורך קו פרשת המים: חתך מערב מזרח - מהשפלה למדבר יהודה	
---	--	---	--

ב. מאפייני טבע ונוף

מטרות:

- ישוו בין חלקים שונים בהר מבחינת האקלים.
- יסבירו את הגורמים לשוני האקלימי בין אזורי ההר.
- יסבירו את הגורמים להיווצרות מדבר יהודה.
- יסבירו את התהליכים הפנימיים שעיצבו את נוף ההר.
- ישוו בין סלעי המשקע השונים על פי תכונותיהם.
- יסבירו את ההבדלים בין סלעי המשקע השונים מבחינת ביטויים בנוף.
- יכירו בשטח את המבנה הגיאולוגי וסוגי הסלעים.
- יסבירו את הגורמים להיווצרות הנוף הקרסטי.

יכירו בשטח את תופעות הקרסט השונות.
 יסבירו את התהליכים שיוצרים את סוגי הקרקעות השונים.
 יסבירו את ההשלכות של תכונות הקרקע השונות על האפשרויות להשתמש בהן לעיבוד חקלאי.
 ישוו בין סוגי הקרקע השונים.
 יסבירו את הגורמים המשפיעים על חבלי הצומח.
 יכירו את תפוצת חבלי הצומח בהר המרכזי.
 יסבירו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הים-תיכוני.
 ישוו את התנאים והמאפיינים של השלבים השונים בטור הסוקצסיוני.
 יסבירו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בכל שלב בטור הסוקצסיוני.
 יסבירו את הטיעונים העיקריים בסוגיית חברת השיא בחורש הים תיכוני - חורש או יער.
 יסבירו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הערבות, המדברי והסודני.
 יסבירו את הגורמים להיווצרות נאות מדבר.
 יסבירו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בנאות המדבר.
 יכירו בשטח את חברות הצומח השונות בהר ובבקעה.
 ישוו בין חברות הצומח השונות בהר ובבקעה.
 יכירו בשטח את בתי הגידול העיקריים לחי בהר ובבקעה ואת בעלי החיים המאפיינים כל בית גידול.
 יכירו בשטח את דרכי ההתאמה של בעלי החיים בהר ובבקעה לבתי הגידול השונים.
 ישוו את התנאים והמאפיינים של בתי הגידול השונים מבחינת השפעתם על בעלי החיים בהם.
 יסבירו את השפעת התנאים בבתי הגידול השונים על בעלי החיים בהם.
 ישוו את תמונת החי והצומח הנוכחית לתמונת החי והצומח בעבר.
 יעלו השערות בנוגע לסיבות לשינוי בתמונת החי והצומח.
 יכירו את מקורות המים הטבעיים בהר ובבקעה.

ישוּוּ בִּין סוּגִי הַמַּעֲיִנוֹת הַשּׁוֹנִים.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַגּוֹרְמִים לַהֲיוֹצְרוֹת מַעֲיִנוֹת עֵין גִּדִּי.
 יִשּׁוּוּ בִּין דְּרָכֵי הַנִּיצוֹל שֶׁל מְקוֹרוֹת הַמִּים בַּהוּוֹה לְדְרָכֵי נִיצוֹלָם בַּעֲבֹר.
 יִסְבִּירוּ בִּשְׁטַח אֶת דְּרָכֵי נִיצוֹל מְקוֹרוֹת הַמִּים הַשּׁוֹנִים.
 יִכִּירוּ אֶת שִׁיטוֹת הַחֻקְלָאוֹת הַמַּסּוֹרֶתִית בַּהֲרָ וְאֶת מַאֲפִיִּינֶיהָ.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַשִּׁיטוֹת הַשּׁוֹנוֹת לַפְתָּרוֹן בַּעֲיִית סַחִיפַת הַקִּרְקָעוֹת.
 יִשּׁוּוּ בִּין הַחֻקְלָאוֹת הַמּוֹדֶרְנִית לַחֻקְלָאוֹת הַמַּסּוֹרֶתִית בַּהֲרָ וּבַמַּדְבֵּר.
 יִכִּירוּ בִּשְׁטַח אֶת סוּגִי הַחֻקְלָאוֹת הַמַּסּוֹרֶתִית וְאֶת מִרְכִּיבֶיהָ.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַסִּכְנוֹת הַמַּאֲיִמוֹת עַל הַחוֹרֵשׁ הַטְּבָעִי.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַהִשְׁלָכוֹת שֶׁל הַפִּיתוּחַ בַּהֲרָ עַל הַטְּבָעִי וְהַסְּבִיבָהּ.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַהִשְׁלָכוֹת שֶׁל דְּרָכֵי שִׁמּוֹר הָאֲתָרִים וְהַסְּבִיבָהּ עַל גּוֹרְמִים שּׁוֹנִים בַּהֲרָ.
 יַעֲרִיכוּ אֶת דְּרָכֵי הַשִּׁמּוֹר הַשּׁוֹנוֹת.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַגּוֹרְמִים לַסִּכְנוֹת הַזִּיהוּם שֶׁל הַקִּרְקָע וְשֶׁל מְקוֹרוֹת הַמִּים בַּהֲרָ.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַהִשְׁלָכוֹת שֶׁל זִיהוּם מְקוֹרוֹת הַמִּים וְהַקִּרְקָע.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַטְּעָנוֹת בַּעַד וּנְגִיד נִיצוֹל מִי מַעֲיִין עֵין גִּדִּי.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַגּוֹרְמִים לַהֲיוֹצְרוֹת יָם הַמֶּלֶח.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַגּוֹרְמִים לַשִּׁינוּי הַמַּפְלָס.
 יִסְבִּירוּ אֶת תַּהֲלִיכֵי שְׁקִיעַת הַחוֹמֵרִים הַשּׁוֹנִים בֵּים הַמֶּלֶח.
 יִסְיָקוּ מִתְנַאֵי הַמִּיקוֹם הַיִּחוּדִיִּים שֶׁל יָם הַמֶּלֶחַ בְּאֲשֶׁר לִיתְרוֹנוֹת הַכִּלְכְּלִיִּים בְּדֶרֶךְ הַהִפְקָה שֶׁל אוֹצְרוֹתָיו.
 יִישְׁמוּ אֶת הַיִּדְעָה בְּנוֹשֵׂא הַתְּנָאִים הַטְּבָעִיִּים בְּאֲזוֹר כַּדִּי לַצִּיָּן מֵהֶם הִיתְרוֹנוֹת הַכִּלְכְּלִיִּים בְּדֶרֶךְ הַהִפְקָה שֶׁל אוֹצְרוֹת יָם הַמֶּלֶח.
 יַעֲלוּ טַעֲנוֹת בַּדְּבַר הַתְּרוּמָה הַכִּלְכְּלִית אוֹ הַנֶּזֶק הַסְּבִיבָתִי שֶׁל מַפְעֲלֵי יָם הַמֶּלֶח.

הצעות דידקטיות	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
	השוואה: ישוו בין חלקים שונים בהר מבחינת האקלים, דוגמה: האקלים בהרי יהודה מאופיין בטמפרטורות גבוהות וכמות משקעים קטנה ביחס לכרמל. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לשוני האקלימי בין אזורי ההר, דוגמה: הרי יהודה הם בעלי טמפרטורות גבוהות יותר וכמות משקעים קנה יותר מהכרמל בגלל היותם דרומיים יותר ורחוקים יותר מהים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות מדבר יהודה. דוגמה: הירידה של האוויר מההר מזרחה גורמת לעלייה בלחץ האוויר ולכן להתחממות	- מגוון אקלימי באזור ההר - גורמים והשלכות	1. אקלים (2 שעות)

		- הגורמים להיווצרות מדבר יהודה - מדבר בצל הגשם	
	2. מבנה ומסלע (2 שעות)	- תהליכים פנימיים שעיצבו את נופו של האזור - ההבדלים בין תכונות סלעי המשקע השונים באזור (גיר, דולומיט, קירטון, חוואר, צור, תצורת הלשון) וביטויים בנוף	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את התהליכים הפנימיים שעיצבו את נוף ההר. דוגמה: לחצים בקרום כדור הארץ גרמו לקימוט. השוואה: ישוו בין סלעי המשקע השונים על פי תכונותיהם, דוגמה: קשיות - סלע קירטון רך יותר מסלע גיר. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההבדלים בין סלעי המשקע השונים מבחינת ביטויים בנוף. דוגמה: סלעים קשים יוצרים נוף מצוקי. יישום: יישמו את הנלמד בכיתה לגבי הנראה בשטח, דוגמה: גבעות עגלגלות מעידות על

	סלע רך.	לימוד בשטח להכרת המבנה הגיאולוגי וסוגי הסלעים חתכים: חתך מערב מזרח - מהשפלה למדבר יהודה (קער - קמר - קער - שבר)	
	3. נופים קרסטיים וקרקעות (3 שעות)	- הגורמים להיווצרות הנוף הקרסטי ומאפייניו לימוד בשטח להכרת הנוף הקרסטי העילי והסמוי (טרשונים, דולינה, בולען, קמין, מערה, נטיפים וזקיפים ומעיין פועם)	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות הנוף הקרסטי. דוגמה: כמות משקעים גבוהה גורמת להמסה מוגברת. זיהוי ושיום: יזהו ויכנו בשם את תופעות הקרסט השונות, דוגמה: טרשונים.
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את התהליכים שיוצרים את סוגי הקרקעות השונים. דוגמה: קרקע טרה רוסה נוצרת בהמסה מסלעי גיר קשים.	אתרים לביקור: מערת אבשלום, עין מבוע, עפרה, נחל פיראן - סוגי הקרקעות (טרה רוסה, רנדזינה, גרומוסול) – תפוצתן תכונותיהן והשלכותיהן החקלאיות	

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של תכונות הקרקע השונות על האפשרויות להשתמש בהן לעיבוד חקלאי. דוגמה: רנדזינה היא קרקע דלה אך קלה לעיבוד. השוואה: ישוו בין סוגי הקרקע השונים על פי תכונותיהן, דוגמה: ספיחת מים - קרקע גרומוסול סופחת כמות מים גדולה יותר מהקרקעות האחרות ולכן היא קרקע כבדה.		
ראוי לשים לה להבדלים בין הצומח הטבעי לבין חורשות נטועות כמו שקיימות בגלבוע.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה, הסקה: ינתחו את הגורמים המשפיעים על חבלי הצומח ויסיקו באשר להשפעתם על אופי הצומח בחבל, דוגמה: האקלים הים-תיכוני בו החורף קצר וגשום והקיץ ארוך ויבש יוצר צומח ירוק-עד. הפקת מידע ממפה: הלומדים יפיקו מידע ממפות צומח כדי לקבוע את תפוצת חבלי הצומח בהר. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה	- הגורמים המשפיעים על היווצרותם של חבלי הצומח	4. הצומח הטבעי (4 שעות)

	ותוצאה: ינתחו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הים-תיכוני לדוגמה: צמחים בעלי עלים קשים וקוצניים כהתאמה לחום וליובש. השוואה: ישוו את התנאים והמאפיינים של השלבים השונים בטור הסוקצסיוני, דוגמה: גריגה מאופיינת בצמחים גבוהים יותר (שיחים) שמטילים צל רחב יותר על הקרקע משלב הבתה שמאופיין בצמחים נמוכים יותר (בני שיח). זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בכל שלב בטור הסוקצסיוני, לדוגמה: ככל שהשלב מאופיין בטיפוס צומח גבוה יותר כך כמות החומרים האורגניים בקרקע עולה ומאפשרת התפתחות צומח עשיר יותר. טיעון: יעלו טיעונים מנומקים לגבי סוגיה השנויה במחלוקת, לדוגמה: קיומם של עצי אלון מפותחים באתרים קדושים – שריד לצומח שהיה או טיפוח של האדם.	- תפוצת חבלי הצומח בהר המרכזי - התנאים האקלימיים והפיזיים בחבל הים תיכוני והשפעתם על הצומח - מהלך התפתחות הצומח (טור סוקצסיוני) בחבל הים תיכוני (חברת חלוץ – עשבוניים, בתה, גריגה, חורש, יער)	
--	--	--	--

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: ינתחו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הערבות, המדברי והסודני, לדוגמה: כמות המשקעים הנמוכה באזור הגלבוע יוצרת גריגה כחברת שיא. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות נאות מדבר, לדוגמה: קיומם של מעיינות גדולים במדבר יהודה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בנאות המדבר, לדוגמה: כמות המים הרבה ביחד עם הטמפרטורה הגבוהה מאפשרים התפתחות של צומח ירוק עד.	פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדיון חברת השיא (קליימקס) בחבל הים תיכוני - חורש או יער?	
--	---	---	--

		- התנאים האקלימיים והפיזיים בחבל הערבות, בחבל המדברי ובחבל הסודני והשפעתם על הצומח - הגורמים הייחודיים להיווצרותן של נאות המדבר ומאפייני הצומח בהן	
השתנות חברות הצומח חלה גם בחתך מצפון לדרום	זיהוי ושיום: יזהו ויכנו בשם את חברות הצומח השונות, דוגמה: חברת האלון המצוי והאלה הארץ-ישראלית. השוואה: ישוו בין חברות הצומח מבחינת	לימוד בשטח להכרת חברות הצומח בהר ובבקעה: אתרים לביקור: חתך צומח ממערב למזרח – שפלת יהודה (חברת החרוב המצוי ואלת המסטיק), הרי יהודה (חברת האלון המצוי והאלה הארץ-ישראלית), ספר המדבר (על גיר קשה) (חברת סירה קוצנית ושלהבית קצרת שיניים), (על קרטון)	

	תכונותיהן, דוגמה: חברת החרוב ואלת המסטיק יוצרת תצורת צומח של יער פתוח בעוד חברת האלון המצוי והאלה הארץ-ישראלית יוצרת תצורת צומח של חורש סבוכ).	(חברת שברק מצוי ולענת המדבר), רמת המדבר (חברת מלחית אשונה, אשליל שעיר ואוכם מדברי), צומח המצוקים והקניונים של נחלי מדבר יהודה (חברת כתלה חריפה), מתלול (מצוק) ההעתקים (חברת זוגן השיח ואשליל שעיר), באפיקי הנחלים (חברת שיטה סלילנית, רתם המדבר ומלוח קיפח), נאות המדבר (חברת קנה מצוי, עב קנה שכיח, סוף מצוי, סמר חד, מורינגה רותנית, סלבדורה פרסית, צפצפת הפרת ופתילת המדבר הגדולה) הצומח בסוגי קרקעות שונים – טרה רוסה (חברת האלון המצוי והאלה הארץ-ישראלית – נחל קטלב), רנדזינה אפורה (חברת אורן ירושלים – חורשת המסרק, חברת הקטלב המצוי – הר הטייסים)	
5. החי בהר ובבקעה (4 שעות)	לימוד בשטח להכרת דרכי ההתאמה של בעלי החיים בהר ובבקעה לבתי הגידול השונים: אתרים לביקור: חורש ים תיכוני (חורבת סעדים, כרמל) - חזיר בר, ציפורי שיר מצוקים (מדבר יהודה) - עופות דורסים, שפן סלעים, יעל נובי, טריסטראמית נופים פתוחים (חורבת סעדים) - צבי ארץ-ישראלי, תן זהוב, שועל מצוי, עופות דורסים אזורים חקלאיים וקרבת אדם	השוואה: ישוו את התנאים והמאפיינים של בתי הגידול השונים מבחינת השפעתם על בעלי החיים בהם, דוגמה: המצוקים יוצרים סביבה מוגנת בעוד שבשטחים הפתוחים קשה למצוא מסתור ומחסה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת התנאים בבתי הגידול השונים על בעלי החיים בהם, לדוגמה: בשדות חקלאיים קיים מזון	

	רַב מֵאוֹתוֹ סוּג - דָּבָר שֶׁמֵּבִיא לְרִיבּוֹי טִבְעִי גְבוּהָ שֶׁל מִינִי בְּעִלֵּי הַחַיִּים שֶׁנִּיזְזוֹנִים מִמֶּנּוּ.	(שְׁפִלַּת יְהוּדָה) - נִבְרַן הַשְּׂדֵה, צִיפּוֹרִי שִׁיר נֹפִי מִדְּבַר - נִמְר, זֹחֲלִים	
מִקּוֹרוֹת הַמִּידֵעָ: הַתֵּנֶךְ, מִקּוֹרוֹת חֲז"ל, מִמְּצָאִים אֲרִכֵּאוֹלוֹגִיִּים, יוֹמְנֵי נֹסְעִים וְחוֹקְרִים (לְמִשְׁלָהּ: ה. ב. טְרִיסְטְרָאם).	הַשְׁוֹאָה: יִשְׁווּ אֶת תַּמּוּנַת הַחַי וְהַצּוֹמַח הַנוֹכַחִית לַתַּמּוּנַת הַחַי וְהַצּוֹמַח בַּעֲבֵר, דּוֹגְמָה: הַדּוֹבִים שֶׁהָיוּ נִפְּצִים בַּהֵר בַּעֲבֵר נִכְחָדוּ. הַשְׁעָרָה: יַעֲלוּ הַשְּׁעֵרוֹת בְּנוֹגַע לַסִּיבּוֹת לַשִּׁינוֹי בַּתַּמּוּנַת הַחַי וְהַצּוֹמַח, דּוֹגְמָה: הַכַּחַדָּת הַטּוֹרְפִים הַגְּדוֹלִים, אִיסוֹר הַצִּיד וְקִרְבָּה לָאָדָם הַבִּיָּאָה לַגִּידוֹל נִיכֵר בְּאוֹלוֹסִיִּית חֲזִירֵי הַבֵּר.	- תַּמּוּנַת הַחַי וְהַצּוֹמַח בַּהֵר בַּעֲבֵר סוּגִיָּה לַסִּיכּוּם: הַשְׁוֹנוֹת בֵּין תַּמּוּנַת הַחַי וְהַצּוֹמַח בַּהֵר וּבַבְּקָעָה בַּעֲבֵר לַעֲוֹמַת יַמִּינוֹ וְסִיבּוֹתֶיהָ	
	הַשְׁוֹאָה: יִשְׁווּ בֵּין סוּגֵי הַמַּעֲיִינוֹת עַל פִּי קְרִיטֵרִיוֹנִים שִׁיּוּצָעוּ עַל יְדֵי הַלּוֹמְדִים, דּוֹגְמָה: הַדֶּרֶךְ שֶׁבָּה נַחֲשָׁפִים מִי הַתַּהוּם - בְּמַעֲיִין הָעֵתֶק מִי הַתַּהוּם נַחֲשָׁפִים בַּעֲקֻבּוֹת קוֹ שֶׁבֵּר, בְּאַחֲרִים חֲשִׁיפָה עַל יְדֵי תַּהֲלִיךְ בְּלִיָּה. זִיהוּי רִכִּיבִים וְקִשְׁרִים - סִיבָה וְתוֹצָאָה: יִסְבִּירוּ אֶת הַגּוֹרְמִים לַהֲיוֹצָרוֹת מַעֲיִינוֹת עֵין גִּדִּי,	- מִקּוֹרוֹת הַמִּים הַטִּבְעִיִּים - נִגְר עֵילִי, אֲקוּוֹיפֶר) הַהֵר, מַעֲיִינוֹת מִסּוּגִים שׁוֹנִים וְהַהֲבִדִּלִים בִּינֵיהֶם (מַעֲיִין שִׁכְבָּה, מַעֲיִין הָעֵתֶק, מַעֲיִין קְאֶרְסְטִי)	6. מִקּוֹרוֹת הַמִּים וּמַפְעֲלֵי מִים בַּעֲבֵר וּבַהוּוֹה (3 שָׁעוֹת)

	לדוגמה: מיקומו של ציר הקמר של הרי יהודה ממערב לקו פרשת המים גורם למי תהום רבים במדרונות המזרחיים של הרי יהודה. השוואה: ישוו בין דרכי ניצול של מקורות המים בהווה לדרכי ניצולם בעבר על פי קריטריונים שיוצגו על ידי הלומדים, דוגמה: כמות המים - הטכנולוגיות המודרניות מאפשרות לנצל מקורות מים בעומק רב יותר מפני השטח. יישום: יסבירו בשטח את דרכי ניצול מקורות המים תוך יישום העקרונות שנלמדו בכיתה, דוגמה: פוגרות.	- הגורמים להיווצרות מעיינות שופעים במדבר יהודה (מעין עין גדי) - דרכי ניצול מקורות המים בעבר – בורות מים, בריכות אגירה, בארות, בארות שרשרת (פוגרות), נקבות במעיינות, אמות מים - דרכי ניצול מקורות המים בהווה – סכרים, קידוחים, הובלת מים ממרחק	
--	--	--	--

		לימוד בשטח להכרת מקורות המים ודרכי ניצולם: אתרים לביקור: נחלי מדבר יהודה, שביל המעיינות, עין מבוע, בקעת פצאל (פוגרות), סכר בית זית, אמות המים לירושלים (ברכות שלמה, אמת הביאר, האמה התחתונה, האמה העליונה)	
	העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יעלו אפשרויות שונות לפתרון בעיית סחיפת הקרקעות, דוגמה: הקמת קירות בניצב למדרון כדי לבלום את הסחיפה. השוואה: ישוו בין החקלאות המודרנית לחקלאות המסורתית בהר ובמדבר על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, דוגמה: מידת ההשפעה של התנאים הטבעיים – החקלאות המסורתית הושפעה יותר מהתנאים הטבעיים, ואילו אמצעי החקלאות המודרנית עשויים להפחית את השפעתם על ידי שימוש במיכון חקלאי. זיהוי ושיום:	- החקלאות המסורתית בהר: חקלאות בעל חקלאות שלחין - מערכת שלחין (נְקֵבָה, בריכת אגירה, תעלות, חלקות) מדרגות חקלאיות (טרסות) - שומרה מתקני ייצור - גת, בית בד - בעיית סחיפת הקרקעות בהר - חקלאות מדברית בעבר (אפרסמון, תמר, כופר) - חקלאות מודרנית בהר ובמדבר	7. חקלאות בעבר ובהווה (3 שעות)

	יזהו ויכנו בשם את סוגי החקלאות המסורתית ואת מרכיביה, דוגמה: טרסות.	לימוד בשטח להכרת החקלאות בעבר ובהווה: אתרים לביקור: שביל המעיינות, שפלת יהודה, עין גדי, גוש עציון, מוזיאון ישראל (ארכיון בבתא)	
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסכנות המאיימות על החורש הטבעי, לדוגמה: לחץ מרעה מדכא את קדקודי הצמיחה ויוצר "נוף מדוכא". זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה	- הסכנות המאיימות על בית הגידול של החורש הטבעי - שריפה, כריתה, בירוא, מרעה יתר (לחץ מרעה)	8. הסביבה והפיתוח בהר (3 שעות)

	ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של הפיתוח בהר על הטבע והסביבה, לדוגמה: פריצת דרכים חדשות ורחבות מבתרות את בתי הגידול של בעלי החיים בשטחים הפתוחים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של דרכי שימור האתרים והסביבה על גורמים שונים בהר, לדוגמה: הכרזה על שטחים כשמורות טבע מונעת פיתוח עתידי באותם שטחים. הערכה: יעריכו את דרכי השימור השונות על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה: מידת האיזון בין צרכי הפיתוח לבין צורכי השימור. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לסכנות הזיהום של הקרקע ושל מקורות המים בהר, לדוגמה: הזרמת מי ביוב לנחלים.	- ההשלכות על הטבע והסביבה של הפיתוח בהר בעשורים האחרונים - דרכי שימור האתרים והסביבה בהר - חשיבותן והשלכותיהן	
--	---	---	--

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של זיהום מקורות המים והקרקע, לדוגמה: הפצת מחלות. טיעון: יעלו טענות בעד ונגד ניצול מי מעיין עין גדי, לדוגמה: ניצול המים גורם לפגיעה של ממש בנוף הייחודי של שמורת עין גדי.	- סכנות זיהום הקרקע ומקורות מים בהר - גורמים והשלכות	
--	---	---	--

		פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדיון ניצול מקורות המים מול שמירת הטבע והנוף – מעיין עין גדי כחקר מקרה	
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות ים המלח, לדוגמה: תזוזת הלוחות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לשינויי המפלס, לדוגמה: שינויים אקלימיים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה:	- הגורמים להיווצרות ים המלח הגורמים והעדויות לשינויי המפלס בים המלח במהלך השנים	9. ים המלח (2 שעות)

	יסבירו את תהליכי שקיעת החומרים השונים בים המלח, לדוגמה: אידוי. הסקה: יסיקו מתנאי המיקום הייחודיים של ים המלח באשר ליתרונות הכלכליים בדרך ההפקה של אוצרותיו, דוגמה: תנאי היובש שבאזור מאפשרים להפיק את האוצרות בבריכות אידוי ללא צורך במקורות אנרגיה אחרים. יישום: יישמו את הידע בנושא התנאים הטבעיים באזור כדי לציין מהם היתרונות הכלכליים בדרכי ההפקה של אוצרות ים המלח, דוגמה: באזור חם וצחיח האוויר יבש, מאפיין זה ניתן לנצל לאידוי מי הים בבריכות אידוי. טיעון: יעלו טענות בדבר התרומה הכלכלית או הנזק הסביבתי של מפעלי ים המלח, לדוגמה: עליית מפלס המים באגן הדרומי מסכנת את המשך קיומם של	- תהליכי היווצרות המשקעים (סדימנטים) בים המלח - אוצרות ים המלח - היתרון הכלכלי בדרך הפקתם הודות לתנאי מיקומם הייחודיים	
--	--	--	--

	המלונות באזור.	פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין מפעלי ים המלח - תרומה חשובה לכלכלה או פגיעה בסביבה	
--	----------------	---	--

ג. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר- עד לסוף התקופה הצלבנית

מטרות:

יסיקו מממצאי התרבות החומרית על התפתחות החברה האנושית.
 יסבירו את דרכי השימוש בכלים שמאפיינים את התקופות הפרהיסטוריות.
 ישוו בין אורח החיים של האדם לפני המהפכה החקלאית לבין אורח חייו בעקבותיה.
 יסבירו את ההשלכות של המהפכה החקלאית על אורח החיים של האדם.
 יסיקו מממצאי הפולחן בתקופה הכלקוליתית על אופי הפולחן.
 יכירו בשטח את האתרים והממצאים הפרהיסטוריים בהר.
 ישחזרו בשטח את אופי החיים בתקופות הפרהיסטוריות.
 יסבירו את התהליכים שהביאו לייסוד ולהתפתחות ערי הממלכה הכנעניות.
 יסבירו את התמונה הפוליטית באזור ההר כפי שעולה ממכתבי תל אל-עמרנה.
 יכירו בשטח את ממצאי ערי הממלכה הכנעניות ויציינו את אלו האופייניים לערים הכנעניות.
 יכירו את האירועים והפרשיות העקריות במהלך כיבוש ארץ כנען וההתנחלות בה.
 יסבירו את תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל מנקודות מבט שונות.
 יסבירו את הגורמים למאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים ואת השלכותיהם על מלכותו של שאול.
 יסבירו את הגורמים לפיצול הממלכה.

ישוּוּ בִּין מַמְלַכַת יְהוּדָה לַמַּמְלַכַת יִשְׂרָאֵל.
 יִכְרֹוּ אֶת הָאִירוּעִים הָעִיקָרִיִּים בִּימֵי בֵּית עַמְרִי בַּמַּמְלַכַת יִשְׂרָאֵל.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַגּוֹרְמִים לַמַּאֲבָקִים בִּין מַמְלַכַת יְהוּדָה לַמַּמְלַכַת יִשְׂרָאֵל וְאֶת הַשְּׁלֻכּוֹתֵיהֶם.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַגּוֹרְמִים לַמַּאֲבָקִים שֶׁל מַמְלַכַת יְהוּדָה וּמַמְלַכַת יִשְׂרָאֵל נֶגַד הַמַּעֲצָמוֹת - אַרְם, אֲשׁוּר וּבָבֶל - וְאֶת תּוֹצְאוֹתֵיהֶם.
 יִשׁוּוּ בִּין מַמְלַכַת יְהוּדָה לַמַּמְלַכַת יִשְׂרָאֵל מִבַּחֲנִית מַאֲבָקֵיהֶן בַּמַּעֲצָמוֹת.
 יִמְיִינוּ אֶת כָּלִי הַנֶּשֶׁק, הַבִּיצּוֹרִים וְהַטְּקָטִיקוֹת הַשּׁוֹנוֹת בַּתְּקוּפַת הַבְּרִזָּל.
 יִכְרֹוּ אֶת חַיֵּי הַיּוֹם יוֹם וְהַתְּרַבּוֹת הַחוּמְרִית בַּתְּקוּפַת הַבְּרִזָּל.
 יִכְרֹוּ בִּשְׁטַח אֶת מַמְצָאֵי תְּקוּפַת הַבְּרִזָּל.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַסִּיבּוֹת לַקְּשִׁיִּים בַּחֲדוּשׁ הַחַיִּים בָּאָרֶץ בִּימֵי שִׁיבַת צִיּוֹן.
 יִכְרֹוּ אֶת תַּחֲמוּמֶיהָ וְאוֹפִיָּיהָ שֶׁל פַּחוֹוֹת יְהָ.
 יִכְרֹוּ בִּשְׁטַח אֶת מַמְצָאֵי שִׁיבַת צִיּוֹן.
 יִכְרֹוּ אֶת תַּפְרוּסַת הַיִּיִּשׁוּבִים בְּהַר בַּתְּקוּפָה הַהִלְנִיסְטִית הַטְּרוּם-חֲשִׁמוֹנָאִית.
 יִסְבִּירוּ אֶת הַגּוֹרְמִים לַפְּרוֹץ הַמְּרַד הַחֲשִׁמוֹנָאִי.
 יִשׁוּוּ בִּין הַצָּבָא הַסְּלוּוָקִי לַצָּבָא הַחֲשִׁמוֹנָאִי.
 יִכְרֹוּ אֶת מַהֲלְכֵי הַקְּרַבּוֹת שֶׁל הַחֲשִׁמוֹנָאִים בַּמַּלְחָמָתָם נֶגַד הַצָּבָא הַסְּלוּוָקִי.
 יִסְבִּירוּ אֶת מַהֲלְכֵי הַקְּרַבּוֹת הַחֲשִׁמוֹנָאִיִּים וְאֶת תּוֹצְאוֹתֵיהֶם.
 יִכְרֹוּ אֶת יִיחּוּדָה שֶׁל הָעַצְמָאוֹת הַחֲשִׁמוֹנָאִית וּבִיטוּיָהּ בִּשְׁטַח.
 יִכְרֹוּ אֶת תַּפְרוּסַת הַיִּיִּשׁוּבִים הַיְּהוּדִיִּים בְּהַר בַּתְּקוּפָה הַחֲשִׁמוֹנָאִית.
 יִסְיָקוּ מִהַמְּגִילוֹת הַגְּנוּזוֹת עַל אוֹפִיָּיהָ שֶׁל הַכֶּתֶּשׁ שֶׁכָּתְבָהּ אוֹתָם.
 יִסְיָקוּ בִּשְׁטַח מִהַמַּמְצָאִים הַחֲשִׁמוֹנָאִיִּים עַל אוֹפִי הַתְּקוּפָה.
 יִמְיִינוּ אֶת מַמְצָאֵי הַתְּקוּפָה הַהִלְנִיסְטִית לַמַּמְצָאִים חֲשִׁמוֹנָאִיִּים וּלְמַמְצָאִים הַלְנִיסְטִיִּים.
 יִכְרֹוּ אֶת תַּפְרוּסַת הַיִּיִּשׁוּבִים בְּהַר בַּמָּאָה הָרֵאשׁוֹנָה לַסְּפִירָה.

יסבירו את הגורמים לבנייה ההרודיאנית.
 יסבירו את הגורמים לבניית מבצרי המדבר בימי הבית השני ולהרחבתם.
 ישוו בין ארמונות המבצר השונים בשלהי ימי הבית השני.
 יתארו את המאפיינים של ארמונות המבצר השונים בשלהי ימי הבית השני.
 יסבירו את הגורמים להתמקדות השלב האחרון של המרד הגדול במבצרי המדבר.
 יסבירו את ההשלכות של דיכוי המרד הגדול על העם היהודי ועל היישוב היהודי ביהודה.
 יכירו בשטח את ממצאי שלהי ימי הבית השני.
 יכירו את העדויות להתיישבות רומית בכרמל.
 יכירו בשטח את ממצאי התקופה הרומית.
 יכירו את מערך הדרכים הרומיות בהר ובבקעה.
 יכירו בשטח את ממצאי הדרכים הרומיות.
 יסבירו את הסיבות לפרוץ מרד בר-כוכבא.
 יסבירו את ההשלכות של תוצאות מרד בר כוכבא על העם היהודי ועל היישוב היהודי ביהודה.
 יכירו בשטח את ממצאי מרד בר-כוכבא.
 יעלו טיעונים במחלוקת החוקרים בנושא היקפו של מרד בר-כוכבא.
 ישוו בין שלושת המרידות בשלטון הזר: המרד החשמונאי, המרד הגדול, מרד בר-כוכבא.
 יסבירו את הגורמים להתיישבות היהודית בכרמל בתקופה הביזנטית.
 יכירו בשטח את ממצאי ההתיישבות היהודית בכרמל בתקופה הביזנטית.
 ישוו בין מאפייני היישובים היהודיים בדרום הר חברון לבין היישובים היהודיים בצפון הארץ בתקופה הביזנטית.
 יכירו בשטח את ממצאי ההתיישבות היהודית בדרום הר חברון.
 יסבירו את הגורמים להתפתחות תנועת הנזירות במדבר יהודה.
 יכירו את תפרוסת היישוב הנוצרי באזור ההר.

יכירו בשטח את מאפייני המנזרים הנוצריים.
 ישוו בין סוגי המנזרים השונים - לאורה וקוינוביון.
 יסבירו את הגורמים להתפתחות בית לחם למרכז דתי נוצרי.
 ישוו את החברה הפרנקית לחברות אחרות.
 יכירו בשטח את מאפייני ההתיישבות הצלבנית.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. התקופות הפרהיסטוריות (3 שעות)	- התפתחות התרבות החומרית (למשל: כלי צור, אבני יד)	הסקה: יסיקו מממצאי התרבות החומרית על התפתחות החברה האנושית, לדוגמה: יצירת כלים עדינים יותר וייעודיים מעידה על שכלול טכנולוגי. שאלות שאלות: יעלו שאלות בנוגע לשימוש שנעשה בכלים שמאפיינים את התקופות הפרהיסטוריות, לדוגמה: כיצד השתמשו בכלי מסוים. השוואה: ישוו בין אורח החיים של האדם לפני המהפכה החקלאית לבין אורח חייו בעקבותיה על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה: מגורים – מאורח חיים נוודי	

	למגורי קבע. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של המהפכה החקלאית על אורח החיים של האדם, לדוגמה: כיוון שהחקלאות תלויה באדמה – ראשית סכסוכי הקרקע בין חברות אנושיות שונות הייתה על הבעלות על האדמה. הסקה: יסיקו מממצאי הפולחן בתקופה הכלקוליתית על אופי הפולחן, לדוגמה: הממצאים במקדש עין גדי מעידים על קיומו של פולחן מרכזי. יישום: יישמו בשטח את הנלמד בכיתה להסקת מסקנות מממצאים. לדוגמה: הסקת מסקנות מהממצאים על אופי החיים בתקופה. מיזוג: ימזגו מידע ממקורות שונים כדי לשחזר את אופי החיים בתקופות הפרהיסטוריות, לדוגמה: מיזוג המידע על התנאים הטבעיים ועל הממצאים במערות	- השינויים באורח החיים של האדם בעקבות המהפכה החקלאית בתקופה הניאוליתית - התפתחות הפולחן בתקופה הכלקוליתית	
--	---	---	--

נושא מערות הכרמל יכול להילמד גם במסגרת יחידת מישור החוף.	הכרמל כדי לשחזר את אורח החיים בתקופות האבן בכרמל.	לימוד בשטח להכרת האתרים והממצאים הפרהיסטוריים בהר אתרים לביקור: מערות הכרמל, נחל קנה, המקדש הכלקוליתי בעין גדי, תצוגת הפרהיסטוריה במוזיאון ישראל.	
לתקופות הקדומות יש שני שמות: האחד – שם מדיני (כנעני, ישראלי) והשני – שם של תרבות חומרית (ברונזה ברזל).	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את התהליכים שהביאו לייסוד ולהתפתחות ערי הממלכה הכנעניות, לדוגמה: העיר מספקת שירותי פולחן למרחב הכפרי תמורת אספקת מזון. הסקה: יסיקו ממכתבי תל אל-עמרנה על התמונה הפוליטית באזור, לדוגמה: התרופפות השלטון המצרי.	- מאפייני ערי הממלכה הכנעניות והתהליכים שהביאו לייסודן ולהתפתחותן - התמונה הפוליטית באזור ההר כפי שעולה ממכתבי תל אל-עמרנה	2. תקופת הברונזה (2 שעות)

		לימוד בשטח להכרת ממצאי ערי הממלכה הכנעניות זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי ערי הממלכה הכנעניות ויציינו את אלו האופייניים לערים הכנעניות,, לדוגמה: חומות.	
	3. תקופת הברזל (5 שעות) כיבוש והתנחלות: אירועים ופרשיות במהלך כיבוש ארץ כנען וההתנחלות בה פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין המחלוקת בין החוקרים בשאלת תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל בארץ כנען העלאת מגוון נקודות מבט: יסבירו את תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל מנקודות מבט שונות, לדוגמה: כיבוש הארץ כולה קדם להתנחלות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים ואת השלכותיהם על מלכותו של שאול, לדוגמה: היתרון הטכנולוגי הפלשתי אפשר להם להשתלט על אזור ההר, נסיבות אלו הביאו לאחוד שבטי	כיבוש והתנחלות: אירועים ופרשיות במהלך כיבוש ארץ כנען וההתנחלות בה פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין המחלוקת בין החוקרים בשאלת תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל בארץ כנען המאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים על השליטה בהר ומלכותו של שאול	

נושא פיצול הממלכה נלמד גם בנושא ירושלים ובזיקה לעיר עצמה.	ישראל בהנהגתו של שאול. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפיצול הממלכה, לדוגמה: מיסוי גבוה. השוואה: ישוו בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל על פי הקריטריונים – עיר הבירה, השושלת, העוצמה והפולחן, לדוגמה: לממלכת ישראל עוצמה של אימפריה אזורית לעומת זאת ממלכת יהודה הייתה חסרת השפעה במרחב.	- הגורמים לפיצול הממלכה והש'ונות באופיין של ממלכת ישראל ושל ממלכת יהודה: עיר בירה קבועה לעומת עיר בירה מתחלפת שושלת אחת לעומת שושלות רבות אימפריה אזורית לעומת מדינה קטנה ריכוז פולחן לעומת ריבוי אתרי פולחן	
--	--	---	--

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים בין הממלכות ואת השלכותיהם, לדוגמה: ניסיונותיה של ממלכת ישראל לצור על ירושלים מביאים את אסא מלך יהודה לכרות ברית עם בן-הדד הארמי שתקף את ממלכת ישראל. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים של הממלכות נגד המעצמות ואת תוצאותיהם, לדוגמה: האשורים תוקפים את ממלכת יהודה בעקבות מרד, מצליחים לכבוש חלקים רבים של הממלכה, אך לא מצליחים לכבוש את ירושלים ובכך מחזקים את ביטחון ממלכת יהודה בכוחה. השוואה: ישוו בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל מבחינת מאבקה במעצמות על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה: בתוצאות ובהשלכות – ישראל נחרבה בידי האשורים הגלו בהצלבה, יהודה נחרבה על ידי	- ימי בית עמרי בממלכת ישראל - המאבקים בין ממלכת יהודה לבין ממלכת ישראל – גורמיהם והשלכותיהם - הגורמים למאבקה של ממלכת ישראל (נגד הארמים והאשורים) ושל ממלכת יהודה (נגד אשור ובבל) - תוצאותיהם והשלכותיהם	
--	--	---	--

	הבבלים הגלו הגליה חד-כיוונית ובכך אפשרו את שיבת ציון. מיון: ימיינו את כלי הנשק, הביצורים והטקטיקות השונות לפי קריטריונים שייקבעו על ידי הלומדים, לדוגמה: תנועה בלילה - מלחמת גדעון ומלחמת גבעון. זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי תקופת הברזל על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: בית ארבעת המרחבים.	- מאפייני אמנות המלחמה בתקופת הברזל: כלי נשק ביצורים טקטיקות צבאיות "בתחבולות תעשה לך מלחמה" – עדויות מהתנ"ך (ספרי יהושע ושופטים) - חיי היום יום והתרבות החומרית בתקופת הברזל:	
--	---	--	--

תבליט לכיש הוא מקור טוב לדיון בנושאים אלו	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ, לדוגמה: המאבק בין שבי ציון לבין העם הנותר. זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי שיבת ציון על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: מטבעות.	בית ארבעת המרחבים תכנון עירוני – ביצורים ושערים מערות קבורה כבשני סיד מפעלי מים לימוד בשטח להכרת ממצאי תקופת הברזל אתרים לביקור: תל גזר, תל שילה, תל בית שמש, תל רומיידה, תל לכיש, תל עזקה, תל שוכה, עמק האלה, מערת עדולם, עין גדי, בין צרעה ואשתאול, שומרון, מבצר האלה (ח'רבת קייאפה), אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל - הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ ישראל בתחומים שונים: השיבה לארץ, הקמת בית המקדש, נהלים תקינים של החיים הדתיים, החברתיים והכלכליים - פחוות יהד (יהוד מדינתא) - תחומיה ואופייה לימוד בשטח להכרת ממצאי תקופת שיבת ציון	
--	---	--	--

הרשימה כוללת אתרים רבים – אך לא את כל האתרים האפשריים. הנגישות לחלק מהאתרים כפופה לתיאום. נושא השומרונים נלמד כפרק בפני עצמו בהמשך. כדאי להכיר את המטבעות שנשתמרו מתקופה זו – למעשה אלו המטבעות הקדומים ביותר המצויים ברשותנו.		אתרים לביקור: רמת רחל, אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל	
יש להתייחס גם לאדומאה		- תפרוסת היישובים בהר בתקופה	5. התקופות ההלניסטית

ולהתיישבות של האדומים בדרום הרי יהודה.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי, לדוגמה: גזירות אנטייכוס. השוואה: ישוו בין הצבא הסלווקי לצבא החשמונאי על פי הקריטריונים אלו: ארגון, כלי נשק, טקטיקה, לדוגמה: טקטיקה - הצבא הסלווקי הפעיל כוח סדיר וגדול, ואילו הצבא החשמונאי נלחם לוחמה זעירה. מיזוג: ימזגו מידע ממקורות שונים כדי להסביר את מהלכי הקרבות ואת תוצאותיהם, לדוגמה: מיזוג המידע על התנאים הטבעיים ועל ההבדלים בין הצבאות.	ההלניסטית הטרומ-חשמונאית - הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי - ההבדלים בין הצבא הסלווקי לבין הכוחות החשמונאיים - מהלכי הקרבות של החשמונאים במלחמתם נגד הצבא הסלווקי לימוד בשטח להכרת אתרי קרבות החשמונאים ומהלכיהם	והחשמונאית (4 שעות)
---	---	--	---------------------------------------

נושא הכיתות נלמד כרקע ביחידת ירושלים	הסקה: יסיקו מהמגילות הגנוזות על אופייה של הכת שכתבה אותם, לדוגמה: חיי שיתוף כלכליים. הסקה: יסיקו מהממצאים החשמונאיים על אופי התקופה, לדוגמה: מהמבנים השלטוניים החשמונאיים אפשר להקיש על עצמאות מדינית. מיון: ימיינו את ממצאי התקופה לממצאים	אתרים לביקור: אמאוס, פארק איילון, בית חורון, מעלה לבונה, בית צור, חירבת זכריה, גבעון החדשה - ייחודה של העצמאות החשמונאית וביטוייה בשטח - תפוסת היישובים היהודיים בהר בתקופה החשמונאית - כיתות ים המלח – מאפייני אמונתן, אורחות חיייהן ומנהגיהן, כפי שעולה מהמגילות הגנוזות (סרך היחד ומלחמת בני אור בבני חושך) לימוד בשטח להכרת האתרים החשמונאיים וההלניסטיים בהר	
---	---	--	--

בהיכל הספר מוצגות המגילות הגנוזות וממצאים נוספים מהאתר	חשמונאיים ולממצאים הלניסטיים על פי העקרונות שנלמדו בכיתה, לדוגמה: ממצאים בעלי אופי אלילי מייצגים התיישבות הלניסטית.	אתרים לביקור: מבצרי המדבר (הורקניה, סרטבה), ארמונות החורף ביריחו, אמות המים בנחל פרת, שומרון, חירבת אל-עומדאן, מרשה, קומראן, היכל הספר	
	העלאת מגוון נקודות מבט: יסבירו את תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל מנקודות מבט שונות, לדוגמה: כיבוש הארץ כולה קדם להתנחלות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים ואת	- כיבוש והתנחלות: אירועים ופרשיות במהלך כיבוש ארץ כנען וההתנחלות בה פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין המחלוקת בין החוקרים בשאלת תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל בארץ כנען - המאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים על השליטה בהר ומלכותו של שאול	3. תקופת הברזל (5 שעות)

נושא פיצול הממלכה נלמד גם בנושא ירושלים ובזיקה לעיר עצמה.	השלכותיהם על מלכותו של שאול, לדוגמה: היתרון הטכנולוגי הפלשתי אפשר להם להשתלט על אזור ההר, נסיבות אלו הביאו לאחוד שבטי ישראל בהנהגתו של שאול. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפיצול הממלכה, לדוגמה: מיסוי גבוה. השוואה: ישוו בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל על פי הקריטריונים – עיר הבירה, השושלת, העוצמה והפולחן, לדוגמה: לממלכת ישראל עוצמה של אימפריה אזורית לעומת זאת ממלכת יהודה הייתה חסרת השפעה במרחב.	- הגורמים לפיצול הממלכה והש'ונות באופיין של ממלכת ישראל ושל ממלכת יהודה: עיר בירה קבועה לעומת עיר בירה מתחלפת שושלת אחת לעומת שושלות רבות אימפריה אזורית לעומת מדינה קטנה ריכוז פולחן לעומת ריבוי אתרי פולחן	
--	---	--	--

	- ימי בית עמרי בממלכת ישראל - המאבקים בין ממלכת יהודה לבין ממלכת ישראל – גורמיהם והשלכותיהם זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים בין הממלכות ואת השלכותיהם, לדוגמה: ניסיונותיה של ממלכת ישראל לצור על ירושלים מביאים את אסא מלך יהודה לכרות ברית עם בן-הדד הארמי שתקף את ממלכת ישראל. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים של הממלכות נגד המעצמות ואת תוצאותיהם, לדוגמה: האשורים תוקפים את ממלכת יהודה בעקבות מרד, מצליחים לכבוש חלקים רבים של הממלכה, אך לא מצליחים לכבוש את ירושלים ובכך מחזקים את ביטחון ממלכת יהודה בכוחה. השוואה: ישוו בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל מבחינת מאבקה במעצמות על פי קריטריונים שיוצגו על ידי	- הגורמים למאבקה של ממלכת ישראל (נגד הארמים והאשורים) ושל ממלכת יהודה (נגד אשור ובבל) - תוצאותיהם והשלכותיהם	
--	---	---	--

	הלומדים, לדוגמה: בתוצאות ובהשלכות – ישראל נחרבה בידי האשורים הגלו בהצלבה, יהודה נחרבה על ידי הבבלים הגלו הגליה חד-כיוונית ובכך אפשרו את שיבת ציון. מיון: ימיינו את כלי הנשק, הביצורים והטקטיקות השונות לפי קריטריונים שייקבעו על ידי הלומדים, לדוגמה: תנועה בלילה - מלחמת גדעון ומלחמת גבעון. זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי תקופת הברזל	- מאפייני אמנות המלחמה בתקופת הברזל: כלי נשק ביצורים טקטיקות צבאיות "בתחבולות תעשה לך מלחמה" – עדויות מהתנ"ך (ספרי יהושע ושופטים)	
--	---	---	--

תבליט לכיש הוא מקור טוב לדיון בנושאים אלו	על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: בית ארבעת המרחבים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ, לדוגמה: המאבק בין שבי ציון לבין העם הנותר. זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי שיבת ציון על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: מטבעות.	- חיי היום יום והתרבות החומרית בתקופת הברזל: בית ארבעת המרחבים תכנון עירוני – ביצורים ושערים מערות קבורה כבשני סיד מפעלי מים לימוד בשטח להכרת ממצאי תקופת הברזל אתרים לביקור: תל גזר, תל שילה, תל בית שמש, תל רומיידה, תל לכיש, תל עזקה, תל שוכה, עמק האלה, מערת עדולם, עין גדי, בין צרעה ואשתאול, שומרון, מבצר האלה (ח'רבת קייאפה), אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל - הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ ישראל בתחומים שונים: השיבה לארץ, הקמת בית המקדש, נהלים תקינים של החיים הדתיים, החברתיים והכלכליים - פחוות יהד (יהוד מדינתא) - תחומיה	
--	---	---	--

הרשימה כוללת אתרים רבים – אך לא את כל האתרים האפשריים. הנגישות לחלק מהאתרים כפופה לתיאום. נושא השומרונים נלמד כפרק בפני עצמו בהמשך. כדאי להכיר את המטבעות		ואופייה לימוד בשטח להכרת ממצאי תקופת שיבת ציון אתרים לביקור: רמת רחל, אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל	
--	--	--	--

			שנשתמרו מתקופה זו – למעשה אלו המטבעות הקדומים ביותר המצויים ברשותנו.
5. התקופות ההלניסטית והחשמונאית (4 שעות)	- תפרוסת היישובים בהר בתקופה ההלניסטית הטרומ-חשמונאית - הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי - ההבדלים בין הצבא הסלווקי לבין הכוחות החשמונאיים - מהלכי הקרבות של החשמונאים במלחמתם נגד הצבא הסלווקי	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי, לדוגמה: גזירות אנטייכוס. השוואה: ישוו בין הצבא הסלווקי לצבא החשמונאי על פי הקריטריונים אלו: ארגון, כלי נשק, טקטיקה, לדוגמה: טקטיקה - הצבא הסלווקי הפעיל כוח סדיר וגדול, ואילו הצבא החשמונאי נלחם לוחמה זעירה. מיזוג: ימזגו מידע ממקורות שונים כדי להסביר את מהלכי הקרבות ואת תוצאותיהם,	יש להתייחס גם לאדומאה ולהתיישובות של האדומים בדרום הרי יהודה.

נושא הכיתות נלמד כרקע ביחידת ירושלים	לדוגמה: מיזוג המידע על התנאים הטבעיים ועל ההבדלים בין הצבאות. הסקה: יסיקו מהמגילות הגנוזות על אופייה של הכת שכתבה אותם, לדוגמה: חיי שיתוף כלכליים. הסקה: יסיקו מהממצאים החשמונאיים על אופי התקופה, לדוגמה: מהמבנים השלטוניים החשמונאיים אפשר להקיש על עצמאות מדינית.	לימוד בשטח להכרת אתרי קרבות החשמונאים ומהלכיהם אתרים לביקור: אמאוס, פארק איילון, בית חורון, מעלה לבונה, בית צור, חירבת זכריה, גבעון החדשה - ייחודה של העצמאות החשמונאית וביטוייה בשטח - תפרוסת היישובים היהודיים בהר בתקופה החשמונאית - כיתות ים המלח – מאפייני אמונתן, אורחות חייהן ומנהגיהן, כפי שעולה מהמגילות הגנוזות (סרך היחד ומלחמת בני אור בבני חושך) לימוד בשטח להכרת האתרים החשמונאיים וההלניסטיים בהר	
---	--	---	--

		אתרים לביקור: מבצרי המדבר (הורקניה, סרטבה), ארמונות החורף ביריחו, אמות המים בנחל פרת, שומרון, חירבת אל-עומדאן, מרשה, קומראן, היכל הספר	
מיון: ימיינו את ממצאי התקופה לממצאים חשמונאיים ולממצאים הלניסטיים על פי העקרונות שנלמדו בכיתה, לדוגמה: ממצאים בעלי אופי אלילי מייצגים התיישבות הלניסטית.	בהיכל הספר מוצגות המגילות הגנוזות וממצאים נוספים מהאתר		
	העלאת מגוון נקודות מבט: יסבירו את תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל מנקודות מבט שונות, לדוגמה: כיבוש הארץ כולה קדם להתנחלות.	3. תקופת הברזל (5 שעות) - כיבוש והתנחלות: אירועים ופרשיות במהלך כיבוש ארץ כנען וההתנחלות בה פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין המחלוקת בין החוקרים בשאלת תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל בארץ כנען - המאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים	
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה		

נושא פיצול הממלכה נלמד גם בנושא ירושלים ובזיקה לעיר עצמה.	ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים ואת השלכותיהם על מלכותו של שאול, לדוגמה: היתרון הטכנולוגי הפלשתי אפשר להם להשתלט על אזור ההר, נסיבות אלו הביאו לאחוד שבטי ישראל בהנהגתו של שאול. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפיצול הממלכה, לדוגמה: מיסוי גבוה. השוואה: ישו בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל על פי הקריטריונים – עיר הבירה, השושלת, העוצמה והפולחן, לדוגמה: לממלכת ישראל עוצמה של אימפריה אזורית לעומת זאת ממלכת	על השליטה בהר ומלכותו של שאול - הגורמים לפיצול הממלכה והש'ונות באופיין של ממלכת ישראל ושל ממלכת יהודה: עיר בירה קבועה לעומת עיר בירה מתחלפת שושלת אחת לעומת שושלות רבות אימפריה אזורית לעומת מדינה קטנה ריכוז פולחן לעומת ריבוי אתרי פולחן	
--	---	--	--

	יהודה הייתה חסרת השפעה במרחב. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים בין הממלכות ואת השלכותיהם, לדוגמה: ניסיונותיה של ממלכת ישראל לצור על ירושלים מביאים את אסא מלך יהודה לכרות ברית עם בן-הדד הארמי שתקף את ממלכת ישראל. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים של הממלכות נגד המעצמות ואת תוצאותיהם, לדוגמה: האשורים תוקפים את ממלכת יהודה בעקבות מרד, מצליחים לכבוש חלקים רבים של הממלכה, אך לא מצליחים לכבוש את ירושלים ובכך מחזקים את ביטחון ממלכת יהודה בכוחה. השוואה:	- ימי בית עמרי בממלכת ישראל - המאבקים בין ממלכת יהודה לבין ממלכת ישראל – גורמיהם והשלכותיהם - הגורמים למאבקהן של ממלכת ישראל (נגד הארמים והאשורים) ושל ממלכת יהודה (נגד אשור ובבל) - תוצאותיהם והשלכותיהם	
--	---	--	--

	ישוו בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל מבחינת מאבקהן במעצמות על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה: בתוצאות ובהשלכות – ישראל נחרבה בידי האשורים הגלו בהצלבה, יהודה נחרבה על ידי הבבלים הגלו הגליה חד-כיוונית ובכך אפשרו את שיבת ציון. מיון: ימיינו את כלי הנשק, הביצורים והטקטיקות השונות לפי קריטריונים שייקבעו על ידי הלומדים, לדוגמה: תנועה בלילה - מלחמת גדעון ומלחמת גבעון.	- מאפייני אמנות המלחמה בתקופת הברזל: כלי נשק ביצורים טקטיקות צבאיות	
--	---	---	--

תבליט לכיש הוא מקור טוב לדיון בנושאים אלו	זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי תקופת הברזל על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: בית ארבעת המרחבים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ, לדוגמה: המאבק בין שבי ציון לבין העם הנותר. זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי שיבת ציון על פי הנלמד בכיתה,	"בתחבולות תעשה לך מלחמה" – עדויות מהתנ"ך (ספרי יהושע ושופטים) - חיי היום יום והתרבות החומרית בתקופת הברזל: בית ארבעת המרחבים תכנון עירוני – ביצורים ושערים מערות קבורה כבשני סיד מפעלי מים לימוד בשטח להכרת ממצאי תקופת הברזל אתרים לביקור: תל גזר, תל שילה, תל בית שמש, תל רומיידה, תל לכיש, תל עזקה, תל שוכה, עמק האלה, מערת עדולם, עין גדי, בין צרעה ואשתאול, שומרון, מבצר האלה (ח'רבת קייאפה), אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל - הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ ישראל בתחומים שונים: השיבה לארץ, הקמת בית המקדש, נהלים תקינים של החיים הדתיים, החברתיים והכלכליים	
--	---	---	--

הרשימה כוללת אתרים רבים – אך לא את כל האתרים האפשריים. הנגישות לחלק מהאתרים כפופה לתיאום. נושא השומרונים נלמד כפרק בפני עצמו בהמשך. כדאי להכיר את המטבעות שנשתמרו מתקופה זו – למעשה אלו המטבעות הקדומים ביותר המצויים ברשותנו.	לדוגמה: מטבעות.	- פחוות יהד (יהוד מדינתא) - תחומיה ואופייה לימוד בשטח להכרת ממצאי תקופת שיבת ציון אתרים לביקור: רמת רחל, אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל	
יש להתייחס גם לאדומאה ולהתיישבות של האדומים בדרום הרי יהודה.		- תפרוסת היישובים בהר בתקופה ההלניסטית הטרומ-חשמונאית - הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי	5. התקופות ההלניסטית והחשמונאית (4 שעות)

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי, לדוגמה: גזירות אנטייכוס. השוואה: ישוו בין הצבא הסלווקי לצבא החשמונאי על פי הקריטריונים אלו: ארגון, כלי נשק, טקטיקה, לדוגמה: טקטיקה - הצבא הסלווקי הפעיל כוח סדיר וגדול, ואילו הצבא החשמונאי נלחם לוחמה זעירה. מיזוג: ימזגו מידע ממקורות שונים כדי להסביר את מהלכי הקרבות ואת תוצאותיהם, לדוגמה: מיזוג המידע על התנאים הטבעיים ועל ההבדלים בין הצבאות.	- ההבדלים בין הצבא הסלווקי לבין הכוחות החשמונאיים - מהלכי הקרבות של החשמונאים במלחמתם נגד הצבא הסלווקי לימוד בשטח להכרת אתרי קרבות החשמונאים ומהלכיהם	
--	---	---	--

נושא הכיתות נלמד כרקע ביחידת ירושלים	הסקה: יסיקו מהמגילות הגנוזות על אופייה של הכת שכתבה אותם, לדוגמה: חיי שיתוף כלכליים. הסקה: יסיקו מהממצאים החשמונאיים על אופי התקופה, לדוגמה: מהמבנים השלטוניים החשמונאיים אפשר להקיש על עצמאות מדינית. מיון: ימיינו את ממצאי התקופה לממצאים חשמונאיים ולממצאים הלניסטיים על פי העקרונות שנלמדו בכיתה, לדוגמה: ממצאים בעלי אופי אלילי מייצגים התיישבות הלניסטית.	אתרים לביקור: אמאוס, פארק איילון, בית חורון, מעלה לבונה, בית צור, חירבת זכריה, גבעון החדשה - ייחודה של העצמאות החשמונאית וביטוייה בשטח - תפרוסת היישובים היהודיים בהר בתקופה החשמונאית - כיתות ים המלח – מאפייני אמונתן, אורחות חיייהן ומנהגיהן, כפי שעולה מהמגילות הגנוזות (סרך היחד ומלחמת בני אור בבני חושך) לימוד בשטח להכרת האתרים החשמונאיים וההלניסטיים בהר אתרים לביקור: מבצרי המדבר (הורקניה, סרטבה), ארמונות החורף	
---	--	---	--

בהיכל הספר מוצגות המגילות הגנוזות וממצאים נוספים מהאתר		ביריחו, אמות המים בנחל פרת, שומרון, חירבת אל-עומדאן, מרשה, קומראן, היכל הספר	
הבנייה ההרודיאנית ומאפייניה האדריכליים נלמדים במסגרת יחידת ירושלים.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לבנייה ההרודיאנית, לדוגמה: רצון להאדיר את שמו של הורדוס. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לבניית מבצרי המדבר ולהרחבתם, לדוגמה: החשש של הורדוס מתקיפה על ידי גורמים פנימיים. השוואה:	- תפרוסת היישובים בהר במאה הראשונה לספירה - הבנייה ההרודיאנית בערי ההר המרכזיות (שומרון, חברון, ארמונות החורף ביריחו) - הגורמים לבניית מבצרי המדבר בידי הורדוס ולהרחבתם - אופיים של ארמונות המבצר של	6. שלהי ימי הבית השני (4 שעות)

דיון נרחב בנושא ההשלכות של דיכוי המרד הגדול נכלל ביחידת ירושלים.	ישוו בין ארמונות המבצר על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: בשניהם השתמשו בטכנולוגיות בנייה מתקדמות; הבדל בצורה - להרודיון מתאר עגול, למצדה צורה מוארכת. הסקה: יסיקו מהשוואת ארמונות המבצר על המאפיינים של ארמונות אלו, לדוגמה: דאגה למקורות מים זמינים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתמקדות השלב האחרון של המרד במבצרי המדבר, לדוגמה: המבצרים היו זמינים למורדים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של דיכוי המרד הגדול על העם היהודי ועל היישוב היהודי ביהודה, לדוגמה: למרות הפגיעה החמורה בירושלים ובמקדש – יש המשכיות לקיומו של העם היהודי ולהתיישבות ביהודה.	הורדוס – מצדה, הרודיון - דיכוי של המרד הגדול והשלכותיו	
---	--	--	--

	זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי שלהי ימי הבית השני על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: ארמונות.	לימוד בשטח להכרת האתרים משלהי ימי הבית השני אתרים לביקור: מבצרי המדבר (מצדה, הרודיון), ארמונות החורף בירחו, שומרון, מערת המכפלה, קומראן.	
	זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי התקופה הרומית על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: מרחצאות.	- עדויות להתיישבות רומית בכרמל – עין צור, שוני לימוד בשטח להכרת העדויות להתיישבות הרומית בכרמל	7. התקופה הרומית המאוחרת (4 שעות)

מאפייני הבנייה הרומית בתקופה זאת נלמדים במסגרת ירושלים – היחידה הראשונה.	זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי הדרכים הרומיות על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: אבני מיל. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות לפרוץ מרד בר- כוכבא, לדוגמה: איסור ברית המילה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של תוצאות מרד בר כוכבא על העם היהודי ועל היישוב היהודי ביהודה, לדוגמה: מעבר מוסדות ההנהגה לגליל. זיהוי:	אתרים לביקור: עין צור, שוני - מערך הדרכים הרומיות בהר ובבקעה לימוד בשטח להכרת מאפייני הדרכים הרומיות – אבני מיל, אבני שפה, ריצוף ומדרגות - מרד בר-כוכבא מקורות המידע וממצאים ארכיאולוגיים (מדרשי חז"ל ומקורות היסטוריים-דיוקסיוס הסיבות לפרוץ המרד ההכנות למרד - מערכות מסתור היקפו וביטוייו בשטח תוצאות המרד והשלכותיו - מערכות מפלט לימוד בשטח להכרת ממצאים ואתרים מתקופת מרד בר-כוכבא	
---	--	---	--

ביקור בחלק מהמערות הוא סיור אתגרי הדורש אישורים ביטחוניים ובטיחותיים.	יזהו בשטח את ממצאי מרד בר- כוכבא על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: מערכות מסתור. טיעון: יעלו טיעונים במחלוקת החוקרים בנושא היקפו של המרד, לדוגמה: קיומן של מערכות מסתור גם בצפון. השוואה: ישוו בין שלושת המרידות על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: ברמת הארגון – מרד בר- כוכבא הוא המאורגן ביותר, המרד הגדול הוא הפחות מאורגן.	אתרים לביקור: חרבת מדרס, חרבת חזן, מערות שפלת יהודה, מערות מדבר יהודה: מערות מורבעת, נחל משמר, מערות האגרות, מערות ואדי דליה, מוזיאון ישראל - היכל הספר פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין חילוקי דעות בין החוקרים באשר להיקף מרד בר-כוכבא – האם התרחש גם בצפון הארץ? - סוגיה לסיכום: הקווים הדומים והשונים של שלושת המרידות יהודיות בשלטון הזר: המרד החשמונאי, המרד הגדול, מרד בר-כוכבא	
--	---	--	--

8. התקופה הביזנטית בהר (5 שעות)	- הגורמים להתיישבות היהודית בכרמל ואופייה לימוד בשטח להכרת ההתיישבות היהודית בכרמל אתרים לביקור: עוספיא, סומקה - תפרוסת היישוב היהודי באזור דרום הר חברון לאחר מרד בר- כוכבא – הגורמים למיקומם - המאפיינים הייחודיים של העיר היהודית ומוסדותיה בדרום הר חברון	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתיישבות היהודית בכרמל, לדוגמה: היותו של הכרמל אזור שוליים פנוי מהתיישבות. זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי ההתיישבות היהודית בכרמל על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: בתי כנסת. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתיישבות היהודית בדרום הר חברון, לדוגמה: דחיקת היהודים מהאזורים המרכזיים של הארץ לשוליים. השוואה: ישוו בין מאפייני היישובים היהודיים בדרום הר חברון לבין היישובים היהודיים בצפון הארץ על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: צורת בתי הכנסת – בדרום הר חברון מבני רוחב, בצפון הארץ מבני אורך.	
---	---	--	--

	זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי ההתיישבות היהודית בדרום הר חברון על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: תכנית העיר סוסיא. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתפתחות תנועת הנזירות במדבר יהודה, לדוגמה: קרבה לאתרים הקדושים לנצרות ביחד עם אפשרויות התבודדות. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני המנזרים הנוצריים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: לאורה. השוואה: ישוו בין סוגי המנזרים השונים – לאורה וקוינובין על פי קריטריונים	לימוד בשטח להכרת העיר היהודית ומוסדותיה בתקופה אתרים לביקור: העיר היהודית סוסיא - הגורמים להתפתחות תופעת הנזירות הנוצרית במדבר יהודה (לאורה, קונוביום)	
--	---	---	--

	- תפרוסת היישוב הנוצרי באזור ההר לימוד בשטח להכרת המיקום והמבנה של המנזרים הנוצריים במדבר יהודה אתרים לביקור: מנזר עין פארה ומנזר סנט ג'ורג' בנחל פרת, מנזר מרסבא בנחל קדרון, מנזר קרנטל מנזרי הירדן: דיר חג'לה - בית לחם – הסיבות להתפתחות העיר למרכז דתי-רוחני-נוצרי	שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: פיזור המבנים – הלאורה מורכבת ממבנה מרכזי ובסביבתו תאי התבודדות, הקונוביון מורכב ממבנה אחד מקובץ. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתפתחות בית לחם למרכז דתי נוצרי, לדוגמה: המסורות בדבר הולדת ישו בסמוך לעיר.	
ביקור באתרים מסוימים דורש תיאום ביטחוני מראש.. הביקור בחלק מהמנזרים הוא לבנים בלבד.			
התקופה המוסלמית הקדומה (התקופה הערבית) תילמד בהמשך בצמוד לתקופה המוסלמית המאוחרת.			9. התקופה הצלבנית (2 שעות)

	השוואה: ישוו את החברה הפרנקית לחברות אחרות על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: המבנה הפיאודלי הייחודי לחברה הפרנקית. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות הצלבנית על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: חוות.	- קווים ייחודיים של החברה הפרנקית - צורות ההתיישבות של הצלבנים (חוות מבוצרות ומנזרים) לימוד בשטח להכרת ההתיישבות הצלבנית אתרים לביקור: נבי סמואל, חירבת לזזה, אבו-גוש, בית גוברין, צובא, עין חמד.	
--	---	---	--

ד. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר - מהתקופות המוסלמיות ועד ימינו

מטרות:

ישוו את ההר בתקופה המוסלמית לתקופות שקדמו לה.

יסבירו את הגורמים להתיישבות הדרוזית בכרמל.

יכירו את תפרוסת היישובים הערביים בהר.

יכירו את מאפייני הכפר הערבי ומבנהו החברתי.

יסבירו את ההשלכות על הפיתוח של סוגי הבעלות השונים על הקרקע.

יסבירו את ההשפעות של תנאי הסביבה על מאפייני החקלאות הערבית המסורתית.

יכירו בשטח את מאפייני הכפר הערבי והחקלאות הערבית המסורתית.

יסבירו את הגורמים לריבוי המקומות הקדושים בהר.

יכירו בשטח את מאפייני האתרים הקדושים בהר.

יסבירו את הגורמים לתמורות שחלות באוכלוסייה הנוצרית בהר.

יכירו את מאפייני העיר הערבית בהר.

יכירו את סוגי התעשייה הזעירה המסורתית בהר.

יכירו את תולדות היישוב היהודי בהר.

יכירו בשטח את מאפייני הערים הערביות והתעשייה הזעירה המסורתית.

יסבירו את הגורמים לתהליכים בהר במאה ה-19.

יסבירו את הגורמים לנטישת רוב היישובים הדרוזיים בכרמל.

ישוו בין תולדות ההר במאה ה-19 לבין תולדות חלקיה האחרים של ארץ-ישראל בתקופה זו.

יכירו בשטח את מאפייני ההתיישבות הדרוזית והערבית בהר.

יסבירו את הגורמים לרכישת קרקעות ולהתיישבות יהודית בהר בראשית העת החדשה.

יכירו בשטח את מאפייני ההתיישבות היהודית בהר בראשית העת החדשה.

ישוו את תפרוסת היישובים היהודיים והערביים בתחילת תקופת המנדט לתפרוסת היישובים בסופה של התקופה ובאזור אחר.

יסבירו את הגורמים למשיכת ההתיישבות הציונית להר ואת הגורמים לדחייתה.

יסבירו את השפעת מאורעות תרפ"ט על ההתיישבות היהודית בהר.
 יסבירו את השפעת מאורעות תרצ"ו – תרצ"ט על ההתיישבות היהודית בכרמל.
 יכירו בשטח את מאפייני ההתיישבות הציונית בהר ובבקעה.
 יסבירו את הגורמים לחשיבותו של הכרמל כאתר אימונים לכוחות היישוב היהודי.
 יכירו בשטח את מאפייני אתרי האימונים בכרמל.
 יסבירו את השפעת הטופוגרפיה והמפה היישובית על אירועי קרבות מלחמת העצמאות בדרך לירושלים.
 יסבירו את הגורמים לנפילת רוב היישובים וגושי ההתיישבות המבודדים בהר במלחמת העצמאות.
 יסבירו את השפעת תנאי השטח על תוצאות קרבות מלחמת העצמאות לעצירת פלישת צבאות ערב בהר.
 יסבירו את השפעת קרבות מלחמת העצמאות על קביעת תוואי הגבול בגלבו.
 יכירו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות וישחזרו בשטח את מהלכיהם העיקריים.
 יסבירו את השפעת קליטת העלייה הגדולה בשנותיה הראשונות של המדינה על התיישבות בהר.
 יסבירו את הגורמים להקמת יישובים כפריים בפרוזדור ירושלים בשנותיה הראשונות של המדינה ולתפרוסתם.
 יכירו בשטח את מאפייני יישובי פרוזדור ירושלים בשנותיה הראשונות של המדינה.
 יסבירו את השפעת התנאים הטבעיים על מהלכי הקרבות במלחמת ששת הימים.
 יכירו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות במלחמת ששת הימים וישחזרו את מהלכיהם העיקריים.
 יסבירו את הגורמים למלחמת ההתשה ולאופייה הייחודי.
 יכירו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות במלחמת ההתשה וישחזרו את מהלכיהם העיקריים.
 יסבירו את המניעים להתיישבות ביהודה ושומרון לאחר מלחמת ששת הימים.
 יסבירו את הגורמים לשלבים השונים בהתיישבות בהר לאחר מלחמת ששת הימים.
 יכירו את המאפיינים הייחודיים של המתיישבים ביהודה ושומרון ובבקעה.
 יכירו את סוגי היישובים ביהודה ושומרון ובבקעה ותפרוסתם.
 יכירו את הבסיס הכלכלי של היישובים ביהודה ושומרון ובבקעה והתמורות שחלו בו.

יעלו אפשרויות שונות לפתרון מדיני הנוגע ליהודה ולשומרון.

יעלו טענות בעד ונגד ההתיישבות בהר.

יכירו בשטח את מאפייני יישובי יהודה ושומרון.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. התקופות המוסלמיות (4 שעות)	- תמורות בהר בתקופות המוסלמיות: תהליכי כיבוש ואיסלמיזציה של יישובי ההר חדירת שבטים ערביים הידרדרות יישובית מלחמה בין מזרע לשימון היחלשות השלטון המרכזי ועליית כוחם של שבטי הבדווים ראשית התגבשות המנהיגות הערבית המסורתית (משפחות עלמי, דג'אני, חוסייני) סכסוכים בין שבטי הקייס לשבטי הימן - הגורמים להתיישבות הדרוזית בכרמל במאה ה-16 - תפרוסת היישובים הערביים בהר - מאפייני הכפר הערבי ומבנהו החברתי (גלעין הכפר - קריה, כפרי בת: מזרעה, ח'ירבה,	השוואה: ישוו את ההר בתקופה המוסלמית לתקופות שקדמו לה על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: במגוון האוכלוסייה – תהליך איסלמיזציה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתיישבות הדרוזית בכרמל, לדוגמה: מדיניותו של פאח'ר אל-דין אל-מע'ני השני. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה:	נושא הדרוזים בכלל נלמד בהרחבה במסגרת יחידת צפון. הביקור באתרים מותנה באישור ביטחוני. כפוף לאישור ביטחוני

	יסבירו את ההשלכות של סוגי הבעלות השונים על הפיתוח, לדוגמה: אין תמריץ להשקעה בפיתוח קרקע מושעא מאחר ומעבדי הקרקע מתחלפים ברוטאציה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשפעות של תנאי הסביבה על מאפייני החקלאות הערבית המסורתית, לדוגמה: הטופוגרפיה ההררית מחייבת עיבוד חלקות קטנות. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני הכפר הערבי והחקלאות הערבית המסורתית על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: גלעין הכפר, מערכת שלחין. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לריבוי המקומות הקדושים בהר, לדוגמה: הנוחות בקיומו של מקום קדוש נגיש.	עזיבה) - סוגי הבעלות על הקרקע והשלכותיהם על פיתוח החקלאות בהר (מולך, מירי, וואקף, ג'יפטליק, מושעא, מתרוכה, מוואת) - מאפייני החקלאות הערבית המסורתית לימוד בשטח להכרת המבנה והמאפיינים של כפרי ההר בתקופות המוסלמיות אתרים לביקור: אבו-גוש, צובא, סטאף, ליפתא, דלית אל-כרמל, עוספיא, ח'ירבת שלאילה - פולחן המקומות הקדושים בהר	
--	---	---	--

	זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני האתרים הקדושים בהר על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: עצים קדושים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לתמורות שחלות באוכלוסייה הנוצרית בהר, לדוגמה: ירידה בשיעור הנוצרים בגלל השינויים הפוליטיים. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני הערים הערביות והתעשייה הזעירה המסורתית על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: תעשיית הזכוכית.	לימוד בשטח להכרת האתרים הקדושים בהר אתרים לביקור: נבי סמואל, מערת המכפלה, קבר רחל, נבי מוסא - מאפייני העיר הערבית בהר - סוגי התעשייה הזעירה המסורתית בהר (זכוכית, אבן, עץ זית, עור, צמר, קדרות, שמן זית, סבון, דיבס) - תולדות היישוב היהודי בהר – חברון כחקר מקרה - המיעוט הנוצרי בהר והתמורות שחלות בו עד ימינו לימוד בשטח להכרת ערי ההר בתקופות המוסלמיות אתרים לביקור: חברון	
--	--	--	--

תקופה זאת כוללת גם את ראשית המאה העשרים עד לתקופת המנדט. כולל ניסיונות שלא צלח	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לתהליכים בהר במאה ה-19, לדוגמה: היותו אזור קשה לנגישות מביאה לאי פיתוח בהשוואה לאזור החוף. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לנטישת רוב היישובים הדרוזיים בכרמל, לדוגמה: סיומו של השלטון המצרי שמביא להתקפה ערבית על רוב היישובים הדרוזיים. השוואה: ישו בין תולדות ההר במאה ה-19 לבין תולדות חלקיה האחרים של ארץ-ישראל בתקופה זו על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: במעורבות המעצמות – בהר כמעט ולא ניכרת מעורבות של המעצמות האירופאיות בשונה מירושלים.	- תהליכי ההתיישבות בהר במאה ה-19 - הגורמים לירידת מספר היישובים הדרוזיים בכרמל	2. המאה ה-19 (3 שעות)
---	---	--	---

	זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות הדרוזית והערבית בהר על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: כפרים דרוזיים נטושים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לרכישת קרקעות ולהתיישבות יהודית בהר, לדוגמה: גורמים ביישוב הישן שמעוניינים בפרודוקטיביזציה. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות היהודית בהר על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: התיישבות חקלאית. השוואה: ישו את תפרוסת היישובים היהודיים והערביים בתחילת התקופה לתפרוסת היישובים בסופה של התקופה ובאזור אחר על פי הקריטריונים הבאים –	פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין ההר במאה ה-19 - בועה או בבואה לתהליכים בשאר חלקי ארץ-ישראל לימוד בשטח להכרת ההתיישבות הדרוזית והערבית בהר במאה ה-19 אתרים לביקור: עוספיא, דלית אל-כרמל, ח'ירבת שלאלה, אבו גוש - הגורמים לרכישות הקרקעות וההתיישבות היהודית בהר ובבקעה (מוצא, הרטוב, קריית ענבים, כפר אוריה, חוות חולדה, עטרות, יריחו – עמק עכור)	
--	--	---	--

	ראשית התקופה וסופה, תפרוסת היישובים היהודיים והערביים, תפרוסת היישובים בהר ובמישור החוף, לדוגמה: באזור ההר היישובים הערביים ממשיכים להיות רוב לאורך כל התקופה, למרות הקמתם של גושי התיישבות יהודית, במישור החוף היישובים היהודיים הופכים לרוב במהלך התקופה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למשיכת ההתיישבות הציונית להר ואת הגורמים לדחייתה, לדוגמה: גורם משיכה - הקרבה לירושלים, גורם דחייה - אזור צפוף בהתיישבות ערבית. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת מאורעות תרפ"ט על ההתיישבות היהודית בהר, לדוגמה: נטישת יישובים מעורבים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת מאורעות תרצ"ו –	לימוד בשטח להכרת אתרי ההתיישבות היהודית בהר אתרים לביקור: מוצא, הרטוב, קריית ענבים, כפר אוריה, חוות חולדה - תפרוסת היישובים היהודיים והערביים בהר בראשית התקופה	
--	--	--	--

	תרצ"ט על ההתיישבות היהודית בכרמל, לדוגמה: הקמת יישובי חומה ומגדל. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות הציונית בהר ובבקעה על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: שיקולי ביטחון בהתיישבות – גושי יישובים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לחשיבותו של הכרמל כאתר אימונים לכוחות היישוב היהודי, לדוגמה: היותו אזור מרוחק. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני אתרי האימונים בכרמל על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: שטחים מבודדים אך סמוכים ליישובים יהודיים.	- גורמי משיכה ודחייה להתיישבות הציונית בהר - ההתיישבות הציונית בהר ובבקעה (גוש עציון, מעלה החמישה, נווה יעקב, עטרות, רמת רחל, בית הערבה, חולדה, בית אורן, עין השופט, דליה) - מאורעות תרפ"ט והשפעתם על ההתיישבות היהודית בהר
--	---	--

		- מאורעות תרצ"ו תרצ"ט והשפעתם על ההתיישבות הציונית בכרמל – יישובי חומה ומגדל לימוד בשטח להכרת אתרי ההתיישבות הציונית בהר ובבקעה אתרים לביקור: גוש עציון, מעלה החמישה, נווה יעקב, עטרות, רמת רחל, בית הערבה, חולדה, בית אורן, עין השופט, דליה - חשיבותו של הכרמל בתקופת מלחמת העולם השנייה (תכנית מצדה) כאתר אימונים וגיבוש של הכוח הצבאי לפני הקמת המדינה	
--	--	---	--

		לימוד בשטח אתרי האימונים בכרמל	
		אתרים לביקור: ג'וערה	
נושא זה נלמד גם ביחידת ירושלים בהקשר לעיר עצמה.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת הטופוגרפיה והמפה היישובית על אירועי הקרבות בדרך לירושלים, לדוגמה: מעברה של הדרך בשטח נחות טופוגרפית מאפשרת שליטה באש עליה ולכן חסימתה בקלות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לנפילת רוב היישובים וגושי ההתיישבות המבודדים בהר, לדוגמה: הקושי בהזרמת תגבורת ליישובים במצור. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת תנאי השטח על תוצאות הקרבות לעצירת פלישת צבאות ערב בהר, לדוגמה: הקושי בכיבוש לטרון מידי הלגיון הירדני הנובע מכך שהיא נמצאת בשטח שולט.	- הקרבות על הדרך לירושלים - הרקע הטופוגרפי והאסטרטגי והאירועים העיקריים - המאבק של היישובים המבודדים בהר ותוצאותיו (גוש עציון, נוה יעקב, עטרות, בית הערבה, הרטוב) - מהלכי הקרבות לבלימת הפלישה של צבאות ערב להר ותוצאותיהם	4. מלחמת העצמאות (5 שעות)

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת קרבות מלחמת העצמאות על קביעת תוואי הגבול בגלבוע, לדוגמה: הכללת רק חלק מהגלבוע במדינת ישראל כתוצאה מהשתלטות על חלקו בלבד במלחמה. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות וישחזרו את מהלכיהם העיקריים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: הקרבות על הקסטל.	- הקרבות בגלבוע במלחמת העצמאות והשפעתם על קביעת תוואי הקו הירוק לימוד בשטח להכרת אתרי קרבות מלחמת העצמאות	
--	--	--	--

		אתרים לביקור: גוש עציון, נתיב הל"ה, מעלה החמישה, קריית ענבים, רכס משלטים, רכס שיירות, הקסטל, לטרון, דרך בורמה, רמת רחל, גלבוע	
	5. השנים הראשונות לאחר הקמת מדינת ישראל (3 שעות)	- ההשלכות של קליטת העלייה הגדולה על ההתיישבות באזורי ההר - הגורמים להקמת יישובים כפריים בפרוזדור ירושלים, הקשיים שעמדו בפני התיישבות זו והשפעתם על אופי היישובים ותפריסתם לימוד בשטח להכרת יישובי פרוזדור ירושלים אתרים לביקור: בית שמש, מושבי הרי יהודה, מבשרת ציון	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת קליטת העלייה הגדולה על התיישבות בהר, לדוגמה: הקמת מושבי עולים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להקמת יישובים כפריים בפרוזדור ירושלים ולתפריסתם, לדוגמה: השתלטות על שטחי הכפרים הערביים הנטושים. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני יישובי פרוזדור ירושלים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: אוכלוסיית עולים חדשים בעיקר מארצות המזרח.

הביקור באתרים מותנה בקבלת לאישור ביטחוני.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת התנאים הטבעיים על מהלכי הקרבות, לדוגמה: המאבק בין חטיבת השריון "הראל" לבין השריון הירדני על השליטה בבמת ההר בגלל חשיבותו. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות וישחזרו את מהלכיהם העיקריים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: הקרבות בשיח' עבד אל-עזיז. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למלחמת ההתשה ולאופייה הייחודי, לדוגמה: רצון מדינות ערב להחליש את ישראל בעמידה בלחץ ממושך מביא לעידוד חדירות לשטח ישראל למטרות טרור. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות וישחזרו את מהלכיהם העיקריים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: המרדפים בבקעת הירדן.	- מהלכי הקרבות העיקריים באזור ההר במלחמת ששת הימים לימוד בשטח להכרת אתרי מלחמת ששת הימים בהר אתרים לביקור: שיח' עבד אל-עזיז, אזור לטרון, גבעת הרדאר, נבי סמואל, תל אל-פול - הגורמים למלחמת ההתשה ואופייה	6. מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה (4 שעות)
--	--	--	--

		לימוד בשטח להכרת אתרי מלחמת ההתשה אתרים לביקור: אנדרטת הבקעה, דרך ארץ המרדפים, ואדי קלט	
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את המניעים להתיישבות ביהודה ושומרון, לדוגמה: חזרה אל נחלת אבות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לשלבים השונים בהתיישבות בהר, לדוגמה: המהפך הפוליטי של 1977 מביא לשינוי במדיניות ההתיישבות של הממשלה ולהקמת יישובים יהודיים גם באזורים צפופים באוכלוסייה ערבית.	- המניעים להתיישבות ביהודה ובשומרון - השלבים בהתיישבות בהר - הגורמים והמניעים	7. ההתיישבות בהר אחרי מלחמת ששת הימים (4 שעות)

	- המאפיינים הייחודיים של המתיישבים ביהודה ושומרון ובבקעה - סוגי היישובים ביהודה ושומרון ובבקעה ותפוסתם - הבסיס הכלכלי של היישובים ביהודה ושומרון ובבקעה והתמורות שחלות בו - המחלוקת המדינית בנוגע ליהודה ושומרון ובבקעה והתכניות שהוצעו כפתרון לסוגיה פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין ההתיישבות בהר ובבקעה – בעד או נגד	העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יעלו אפשרויות שונות לפתרון מדיני הנוגע ליהודה ושומרון, לדוגמה: נסיגה ישראלית מרוב השטח ושמירת גושי ההתיישבות בשליטה ישראלית. טיעון: יעלו טענות בעד ונגד ההתיישבות בהר, לדוגמה: ההתיישבות בהר תורמת לביטחון המדינה על ידי שליטה בשטחים שולטים, מצד שני – קיומם של היישובים מקשה על השגת הסכם שלום. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני יישובי יהודה ושומרון על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: אוכלוסייה מגוונת.
--	--	---

		לימוד בשטח להכרת יישובי יהודה ושומרון והבקעה אתרים לביקור: פצאל, כפר אדומים, מעלה אדומים, עפרה, גוש עציון, גוש שילה.	
--	--	--	--

ה. השומרונים

מטרות:

- יסבירו את מוצאם של השומרונים מנקודות מבט שונות.
- ישוו בין המסורת השומרנית ומנהגיה למסורת היהודית ומנהגיה.
- יסיקו מהממצאים הארכיאולוגיים השומרניים על תפרוסת האוכלוסייה.
- יסבירו את הסיבות למתחים בין היהודים לשומרונים.
- יכירו את מקומות משכנם של השומרונים בימינו.
- יכירו בשטח את המאפיינים הייחודיים לשומרונים.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
ה. השומרונים (4 שעות)	- המקורות ללימוד מוצא השומרונים ומנהגיהם - הדעות השונות בדבר מוצאם - השונות בין המסורת השומרנית ומנהגיה לבין אלו של היהדות - בתי הכנסת השומרניים - יחס ההלכה כלפיהם	העלאת מגוון נקודות מבט: יסבירו את מוצאם של השומרונים מנקודות מבט שונות, לדוגמה: שרידי עשרת השבטים. השוואה: ישוו בין המסורת השומרנית ומנהגיה למסורת היהודית ומנהגיה על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה: במיקום המקדש – השומרונים רואים את הר גריזים כהר קדוש, היהודים את הר הבית. הסקה: יסיקו מהממצאים הארכיאולוגיים	נושא לימוד סוגיית השומרונים – מיקודו ומיקומו הוא אזור ההר.

	השומרוניים על תפרוסת האוכלוסייה, לדוגמה: תפרוסת ממצאי בתי הכנסת השומרוניים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות למתחים בין היהודים לשומרוניים, לדוגמה: אמונה - מי מייצג נאמנה את האמונה באלוהי ישראל. זיהוי: יזהו בשטח את המאפיינים הייחודיים לשומרוניים, לדוגמה: בתי כנסת שפונים להר גריזים.	- מיקומו של היישוב השומרוני בהר בעבר (על פי ברייתא דתחומין וכן ממצאים נוספים) - הסיבות למתחים בין היהודים לבין השומרוניים והשלכותיהם - מקום משכנם של השומרוניים בימינו – בהר ובתחומי מדינת ישראל לימוד בשטח להכרת הממצאים השומרוניים	
--	--	---	--

		אתרים לביקור: אל-ח'ירבה, מוזיאון הפסיפסים (השומרוני הטוב), אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל, הר ברכה, הר גריזים	
--	--	--	--

ב. נגב (1 יחידת לימוד)

מבוא

הנגב, חבל הארץ בדרומה של ארצנו, משתרע על חלק ניכר משטחה של ישראל. האזור מאופיין בעיקר באקלימו המדברי – משקעים מועטים ובלתי סדירים ומשרע טמפרטורות גדול בין יום ללילה ובין עונות השנה. תנאים מדבריים אלה הקשו על התיישבות האדם, ולכן במהלך הדורות האזור לא היה מיושב בצפיפות, וגם כיום ההתיישבות בו דלילה יחסית. מאפייני האקלים גם מציינים את גבולות הנגב בצפון. גבול זה נקבע על פי קו הגשם (איזוויטה) 200 מ"מ. אלא שגבול זה אינו גבול יציב וקבוע, בשנים גשומות קו זה משתרע דרומית לבאר שבע, ובשנים שחונות הוא מצפין לכיוון קריית גת. גבולות הנגב האחרים הם גבולות מדיניים.

התנאים בנגב יצרו נוף צומח וחי הייחודי לאזור. ביחידה זו נלמדים המנגנונים שפיתחו החי והצומח כדי להישרד בתנאי המדבר (טמפרטורות גבוהות, יובש, סוגי הקרקעות) ולהסתגל אליהם.

בתקופות שבהן היה שלטון מרכזי חזק נכלל הנגב בתחומי ארץ ישראל. בתקופות אלו הייתה באזור פריחה יישובית, ואילו בתקופות שבהן השלטון התרופף הפך הנגב לאזור ספר בין הארץ הנושבת לשימון והשתלטו עליו שוסי המדבר.

בתקופת המקרא היה הנגב מיושב רק בצפון, באזור בקעת באר שבע (במקרא המילה "נגב" משמעותה לעתים הכיוון "דרום"). בחבלי הנגב נותרו שרידים של מצודות מימי בית ראשון; חלקן שמרו, כנראה, על הדרך לעציון גבר, הנמל הדרומי בתקופת ממלכת שלמה.

התושבים שהתגוררו בנגב, בעבר וגם כיום, היו נוודים שהשכילו לסגל את אורחות חייהם - לבוש, מבני המגורים, שיטות חקלאיות ודרכי אגירת מים - לתנאי המדבר, למשל: הנבטים והבדווים.

הנבטים הופיעו בארץ ישראל במאה ה-4 לפנה"ס בקירוב, הם עסקו בעיקר במסחר (תבלינים, בשמים, אריגים) ונעו בנתיבי הנגב מהדרום אל עבר נמלי הים התיכון. לאורך דרכי המסחר הם בנו תחנות מעבר של הנבטים שבמהלך הזמן, ואחר שהתנצרו והפכו לנתיני האימפריה הביזנטית, התפתחו והפכו ליישובי קבע ולאחר מכן לערים. הבדווים, גם הם כמו הנבטים, סיגלו עצמם לתנאי המדבר ונדדו באזור המדברי במשך מאות שנים בעקבות מקומות המרעה ומקורות המים (נוודים אלו לא התחשבו בגבולות המדיניים שנקבעו החל מהמאה ה-20).

בעשרות השנים האחרונות חלו תמורות באורחות החיים של הבדווים ובמשלח ידם, רבים מהם עברו להתגורר ביישובי קבע.

ניצני ההתיישבות הציונית בנגב החלו כבר בראשית תקופת המנדט הבריטי. לפני הקמת המדינה היו בנגב יישובים מעטים. טרם הקמת המדינה הכירו מנהיגי היישוב בחשיבותו של האזור וחזו את האפשרויות הטמונות בפיתוח ההתיישבותי-כלכלי שלו, כמו כן הם עמדו על החשיבות הרבה של המוצא לים בדרום הארץ - לים סוף. חשיבות האזור הביאה להקמת המצפות, עלייה לקרקע של אחת עשרה הנקודות. במלחמת העצמאות יצא צה"ל למספר מבצעים על מנת להדוף את הצבא המצרי ולהבטיח את ההתיישבות העברית בנגב - "יואב", "חורב", ו"עובדה".

כיום הנגב מהווה עבור מדינת ישראל אזור בעל פוטנציאל חשוב לפיתוח חזונו של דוד בן גוריון על כיבוש השממה ומדיניות פיזור האוכלוסין, היה תמריץ וזרז ליישובו של הנגב מחדש בדורנו, לייסודן של עיירות הפיתוח ויישובים חקלאיים רבים, ולניצול חומרי הגלם הצפונים במעמקים האדמה.

סוגיה חשובה הנלמדת בסופה של יחידה זו היא השמירה על ערכי הנוף הייחודיים של הנגב ושל הדרכים לפתרון הקונפליקטים בין שימור לפיתוח, בין הפקת תועלת כלכלית לבין הימנעות מפגיעה באיכות חיי התושבים ובערכי הנוף הטבעי והייחודי למען הדורות הבאים (קיימות) וסביב הצורך של צה"ל בשדות אימונים נרחבים המצויים אך ורק בנגב.

מטרות לימוד היחידה

- א. טיפוח האהבה לנגב וחיזוק הזיקה אליו - תולדות, נופים ואוכלוסייה.**
1. הכרת תולדות הנגב ואתריו ההיסטוריים.
 2. הכרת הייחודיות של נופי הנגב.
 3. טיפוח מעורבות פעילה לשימור אתריו ההיסטוריים ונופיו של הנגב.
 4. הכרת המיעוטים היושבים בנגב ומנהגיהם.
 5. חינוך לסובלנות ומתן כבוד לבני מיעוטים ודתות שונות בנגב.
- ב. פיתוח אסטרטגיות חשיבה מסדר גבוה וכישורים מטה-קוגניטיביים שתוכני הלימוד מזמנים.**

1. **ניתוח השוואתי** של הנגב בתקופות השונות על פי קריטריונים שונים (למשל: האוכלוסייה, השלטון ומעמדו של האזור).
 2. גיבוש דעה מנומקת בעקבות חשיפה לנקודות מבט שונות ולדעות שונות (למשל: עיירות הפיתוח מדיניות יישובית מוצלחת או כושלת).
 3. חשיפת הלומדים לעקרון אי-הוודאות במדע – גילויים חדשים משנים תפיסות קודמות (למשל: מקדש ערד ושאלת ייחודיות של הפולחן במקדש בירושלים).
 4. **העלאת השערות** בסוגיות בלתי פתורות (למשל: סופה של התקופה הנ בטית).
 5. **פיתוח כושר הדמיון** וההפשטה **בשחזור** מבנים וממצאים.
 6. **קישור בין גורמים** גיאוגרפיים ופוליטיים ובין אירועים מרכזיים שהתרחשו בנגב.
 7. **קישור בין גורמים** סביבתיים שונים לבין נופי הנגב והסכנות המאיימות עליהם.
- ג. פיתוח כישורי מידענות באמצעות ממצאים בשטח ומקורות היסטוריים להסברת תופעות ותהליכים בסביבות הפיזית והאנושית בנגב בעבר, בהווה ובעתיד.**
1. **הפקת מידע** מממצאים ארכיאולוגיים ומחפירות ארכיאולוגיות ועיבודו.
 2. **הערכת תקיפותם ומהימנותם** של ממצאים ארכיאולוגיים כמקור מידע לעברו של הנגב (הערכה ביקורתית של מקורות מידע).
 3. **הפקת מידע** ממקורות כתובים וחזותיים (מפות, תרשימים, תצלומים, דגמים) וממקורות שמע ועיבודו.
 4. **הערכת תקיפותם ומהימנותם** של מקורות כתובים וחזותיים כמקור מידע על הנגב.

א. גבולות הנגב

(2 שעות)

מטרות:

יסבירו את משמעות השם נגב.

ישוו בין "גבול עולי מצרים" ל"גבול עולי בבל".

יסבירו את הקריטריונים השונים לתיחום חבל.

יישמו את הקריטריונים השונים לתיחום הנגב ויסבירו מדוע גבולות הנגב אינם גבולות קבועים.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. משמעות שם החבל וגבולותיו	- משמעות השם "נגב" - קריטריונים לתיחום חבל: תנאים פיזיים-גיאולוגיים תנאים אקלימיים תוו אי שטח בולטים גבולות מדיניים גבול המזרע והישימון גבולות הלכתיים (גבול עולי מצרים לעומת גבול עולי בבל)	השוואה:	סוגיית תיחום חבל נדונה בכל אחד מאזורי הארץ. גבול הנגב נקבע בזמנו כגבול בין מזרע לישימון (איזויטה 200 מ"מ). בגלל שינויים אקלימיים שהתרחשו במהלך השנים חלו גם שינויים בגבול הצפוני של הנגב. למשל: בתקופת המנדט היה הגבול הצפוני של הנגב דרומית לגדרה ובימינו - מדרום לקריית גת. יש להזכיר שהנגב הוא חלק מרצועת המדבריות העולמית סביב קו רוחב 30° העיסוק בנושא הגבולות ביחידה זאת

קביעת גבולות החבל על פי הקריטריונים השונים	ישו בין גבול "עולי מצרים" בדרום לבין "גבול עולי בבל" על פי קריטריונים שונים, לדוגמה: המעמד ה הלכתי של הגבולות יישום והכללה: יישמו את הידע שנלמד על הקריטריונים לתיחום חבל כדי לקבוע את גבולות הנגב. קביעת הגבולות תיעשה תוך כדי הכללה, דוגמה: גבולו הצפוני של הנגב נקבע על ידי קריטריון אקלימי (במפות האקלים - קו 200 מ"מ גשם)	וביחידות האחרות דורש פעילות של השוואה, יישום והכללה.
---	--	---

ב. נופים מדבריים בנגב

(3 שעות)

מטרות:

יכירו את המאפיינים הפיזיים של אזורי המשנה בנגב.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
--------------	--	--	----------------

		1. נופים מגוונים בנגב לימוד בשטח להכרת המאפיינים הפיזיים של אזורי המשנה בנגב אתרים לביקור: בקעת באר שבע, הנגב הצפון מערבי (אדמת לס, בתרונות), הר הנגב (מכתשים), חולות חלוצה ושונרה, הערבה (מלחות), הרי אילת (גרניט), אזור ים המלח (חוואר הלשון)	
--	--	---	--

ג. המסד הפיזי

(10 שעות)

מטרות:

יכירו את מאפייני אקלים הנגב ואת אירועי מזג האוויר הקיצוניים.

יסבירו את הגורמים המשפיעים על המאפיינים הייחודיים של אקלים הנגב.

יסבירו את הגורמים המעצבים והמשפיעים על צורתו הייחודית של הנוף הפיזי בנגב.

יכירו את מאפייניהם של סלעי התהום וסלעי המשקע בנגב ויסבירו את דרכי היווצרותם.

יעלו השערות שונות בדבר היווצרותו של בקע ים המלח.

יסבירו את השפעתו של בקע ים המלח על עיצוב נופי הנגב וים המלח.

יעלו השערות בדבר הסיבות לשינויים שחלו במפלס ים המלח במהלך הדורות.

יכירו את ייחודו של המבנה הגיאולוגי של הר הנגב.

ישוו בין המבנה הגיאולוגי של הר הנגב למבנה הגיאולוגי של אזורים אחרים בארץ.
 יכירו את צורות הנוף השונות בנגב ויסבירו את דרכי היווצרותן.
 יעלו השערות לגורמים להיווצרותם של המכתשים בנגב.
 יכירו את תכונותיהן הייחודיות של קרקעות הנגב ויסבירו את דרכי היווצרותן.
 יכירו בשטח את המסלע וצורות הנוף בנגב.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. אקלים (3 שעות)	- מאפייני אקלים הנגב ואירועי מזג אוויר קיצוניים - הגורמים המשפיעים על אקלים הנגב (הרוחב הגיאוגרפי, גובה מעל פני הים, מרחק מהים) - השפעת אירועי מזג אוויר קיצוניים האופייניים לנגב, על פעילות האדם בעבר ובהווה למשל: שיטפונות פתאומיים, סופות חול.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יזהו ויתארו את הגורמים המשפיעים על המאפיינים הייחודיים של אקלים הנגב, לדוגמה: מיקומו של הנגב ברצועת המדבריות העולמית.	
2. מבנה, מסלע וקרקעות (7 שעות)	הגורמים המעצבים והמשפיעים על צורתו הייחודית של הנוף הפיזי בנגב	שאלת שאלות: יעלו שאלות מתוך התבוננות בנופי	

	הנגב על דרכי היווצרותם, לדוגמה: מדוע נפוצה תופעת החמאדה במדבר? זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה. יסבירו את מאפייני הסלעים בנגב ואת דרכי היווצרותם, לדוגמה: יסבירו את היווצרות פסיפס הצבעים בסלעי הגרניט באזור אילת. העלאת השערות: יעלו השערות שונות לגבי היווצרותו של בקע ים המלח, לדוגמה: שקיעה של ים המלח, השערה לא תקיפה, זו התוצאה, אך לא הגורם. העלאת השערות: יעלו השערות בדבר הסיבות לשינויים שחלו במפלס ים המלח במהלך הדורות, לדוגמה: שקיעה של הים - השערה לא תקיפה; שינויים במשטר האקלים - השערה תקיפה. השוואה: ישוו בין המבנה הגיאולוגי של הר הנגב למבנה הגיאולוגי של אזורים אחרים בארץ. לדוגמה: הצד הדרומי-מזרחי של הקמרים בנגב תלול יותר מאשר צד הצפון-מערבי.	- דרכי היווצרותם של סלעי התהום וסלעי המשקע בנגב ומאפייניהם - היווצרות בקע ים המלח והשפעתו על עיצוב נופי הנגב וים המלח - השינויים שחלו במפלס ים המלח במהלך התקופות וגורמיהם - ייחודו של המבנה הגיאולוגי של הר הנגב -	
--	--	---	--

	זיהוי רכיבים וקשרים -סיבה ותוצאה: יסבירות דרכי היווצרות של צורות הנוף השונות בנגב, לדוגמה: היווצרות פטרייה בסלע חול נוביעקב סחיפת הרוח הנושאת עמה גרגירי חול בשילוב עם שונות בדרגות הקושי של המסלע. העלאת השערות: יעלו השערות שונות לסיבות להיווצרות המכתשים - צורת נוף ייחודית הקיימת בעולם בצורה מפותחת רקבנגב (ובמידה זו או אחרת גם בצפון סיני), לדוגמה: היותו של הנגב אזור מדברי – השערה לא תקפה, צירוף של תנאים פיזיים ייחודיים - גיאולוגיים, גיאומורפולוגיים, אקלימיים – בשטח קטן יחסית: השערה נכונה. העלאת השערות: יעלו השערות לגבי מקורה של אדמת הלס בנגב, לדוגמה: סחף של נחלים - השערה לא תקיפה, שקיעת אבק שמקורו במדבריות - השערה נכונה.	קמרים א- סימטריים - דרכי ההיווצרות של צורות נוף הייחודיות בנגב והגורמים להיווצרותן: מכתשים (רמון, הגדול, הקטן),הפטרייה, הנגרייה,מחדרים - דרכי ההיווצרות שלקרקעות הלס בנגב ומאפייניהן (יתרונות וחסרונות) לימוד בשטח להכרת המסלע, הקרקעות וצורות הנוף בנגב אתרים לביקור: בקעת באר שבע, הרי אילת, בקעת תמנע, המכתשים	
--	---	---	--

ד. הדרכים בנגב

(2 שעות)

מטרות :

יכירו את תוו אי הדרכים בנגב ויסבירו את הגורמים שהשפיעו עליהם.
ישוו בין תוואי דרכי העבר לתוואי הכבישים כיום בנגב.
יסבירו את הגורמים המקשים על תחזוקה תקינה של מערכת הכבישים בנגב.
יסבירו את השיקולים להקמת הגשרים במערכת הכבישים בנגב ואת הסיבות לקשיים בתחזוקתם.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. תוואי הדרכים בנגב - בעבר ובהווה	- דרכים עתיקות בנגב (דארב אל חג', דרך הבשמים, דרך שור, מעלה עקרב) - הגורמים שהשפיעו על תוואי הדרכים בנגב בעבר ובהווה (פיזיים, כלכליים, דתיים)	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים שהשפיעו על תוואי הדרכים בנגב בעבר והאם אותם גורמים משפיעים על תוואי הדרכים גם בהווה. השוואה: ישוו בין תוואי דרכי העבר לתוואי הכבישים כיום בנגב, דוגמה: תוואי דרך הבשמים בעבר אינו משמש כתוואי כביש בהווה.	

	מיזוג (אינטגרציה): הלומדים ייצרו קשרים בין פרטי מידע מתחומים שונים (אקלים, פני השטח, מסלע) כדי להסביר תופעה באזור, יסבירו את הגורמים המקשים על תחזוקה תקינה של מערכת הכבישים בנגב הכבישים בנגב באמצעות מיזוג מידע נלמד ויישמו להסבר תופעה, דוגמה: שיטפונות עזים גורמים לסדקים בכבישים ולהתערערות תשתיתם הסקה: יסיקו על בסיס הנתונים הפיזיים על הקשיים בהקמת הגשרים בדרכי הנגב, דוגמה: רוחב אפיקי הוואדיות, הערכות לשיטפונות בעלי עוצמה רבה בנחלים.	- הגורמים המקשים על תחזוקה תקינה של מערכת הכבישים בנגב והדרכים לפתרון הקשיים (למשל: שיטפונות, כיסוי על ידי חולות, היסדקות עקב משרע טמפרטורות גדול בין יום ללילה) - השיקולים להקמת הגשרים במערכת הכבישים בנגב, והקשיים בהקמתם ובתחזוקה השוטפת שלהם לימוד בשטח להכרת הדרכים העתיקות בנגב וסביבתן הפיזית אתרים לביקור: דרך הבשמים, מעלה עקרבים	
--	--	---	--

ה. ההסתגלות לחיים בתנאי המדבר

(11 שעות)

מטרות:

יכירו את חבלי הצומח בארץ ישראל ובנגב.
יסבירו את השפעת התנאים השוררים בנגב על אופיים של החי והצומח בו.
יסבירו את דרכי ההתמודדות וההסתגלות של הצומח ושל החי לתנאים בנגב.
ישוו בין דרכי ההתמודדות וההסתגלות של הצומח לחיים בנגב לאלו של החי.
יכירו בשטח את הצמחים האופייניים לנגב.
יכירו את בתי הגידול העיקריים של בעלי החיים בנגב.
יכירו את בעלי החיים האופייניים לנגב (באמצעים ויזואליים בכיתה ובסיורים בשטח).
יכירו את ייחודו של עולם החי במפרץ אילת.
יסבירו את קשיים והמכשולים להתיישבות האדם בנגב במהלך התקופות ואת השפעתם על גוף האדם ועל חייו במרחבי המדבר.
יכירו את דרכי התמודדות האדם עם קשיי החיים במדבר בתקופות שבהן התקיים יישוב בנגב.
יחזו את דרכי התמודדות האדם עם קשיי החיים במדבר בעתיד.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. הסתגלות הצומח והחי (7 שעות)	- חבלי הצומח בארץ ישראל ובנגב		

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעתם של התנאים הפיזיים במדבר על הצומח והחי באזור, דוגמה: הצומח – ריכוז בערצני הנחלים; החי – פעילות לילית. השוואה והסקה: ישו בין דרכי ההתמודדות וההסתגלות של הצומח ושל החי בנגבו ויסיקו באשר לסיבות להבדלים ביניהן, דוגמה: הצומח - התחמקות מתנאי החום והיובש, למשל: המתה "מכוונת" של חלקי הצמח; החי – למשל: פעילות לילית בעיקר הודות ליכולת הניידות של בעלי החיים. זיהוי ושימוש: ידו בשטח את הצמחים האופייניים למדבר וינקב בשמם. יישום: יישמו את המידע שנלמד בכיתה על דרכי התמודדות הצמחים עם תנאי הנגב להסבר מנגנוני ההסתגלות של הצמחים שנראו בשטח, דוגמה: רותם המדבר "מיישם" את מנגנון הרוטמיזות. יישום: יישמו את המידע שנלמד בכיתה על דרכי ההתמודדות של בעלי החיים עם תנאי הנגב להסבר מנגנוני הסתגלותם כפי	- השפעת התנאים השוררים בנגב על אופיים של החי והצומח בו - דרכי ההתמודדות וההסתגלות של הצומח ושל החי בנגב - הדומה והשונה לימוד בשטח להכרת דרכי התמודדות הצמחים עם התנאים בנגב	
--	---	---	--

שנראובשטח, דוגמה: גללים יבשים. בשטח ניתן לראות בדרך כלל את בתי הגידול של בעלי החיים, ולא בהכרח את בעלי החיים עצמם. מומלץ להתייחס לעדויות להימצאותם של בעלי חיים בשטח, למשל: עקבות בחול, גללים, נשל. ועם זאת להכרת בעלי החיים עצמם מומלץ לבקר בגנים זואולוגים או להציג לתלמידים תמונות וסרטים שבהם נראים בעלי החיים הנמצאים במדבר.		צמחים לדוגמה: רותם המדבר, שיטת הנגב, אשל הפרקים, מלוח קיפח, ריסן נאכל, כוכב ננסי, זוגן השיח, באסיה צמירה לימוד בשטח להכרת בתי הגידול ודרכי ההתמודדות של בעלי החיים בתנאי הנגב אתרים לביקור: בתי גידול שונים של בעלי החיים בנגב, לדוגמה: שטחים פתוחים – פרא, גמל, נמר, זאב, חוברה, קורא חולות – עכן, שפיפון, ירבוע, פ נק, שחרורית; עמקי נחלים – אפעה מצוקים – יעל, דורסים לימוד בשטח להכרת ייחודו של עולם החי במפרץ אילת	
בלימוד נושא זה יש להתייחס לא	הסקה:	- קשיים ומכשולים להתיישבות האדם	2. הסתגלות האדם לחיים במדבר

(4 שעות) בנגב במהלך התקופות והשפעתם על גוף האדם ועל חייו במרחבי המדבר, למשל: עומס חום, מצוקת מים, תחושת הבדידות במרחבי המדבר - דרכי התמודדות האדם עם קשיי החיים במדבר בתקופות שבהן התקיים יישוב בנגב – בעבר, בהווה והתחזיות לעתיד	יסיקו מהתנאים הפיזיים השוררים במדבר לגבי הקשיים שעשויים לעמוד בפני האדם החי בו, לדוגמה: העדר מקורות מים זמינים ואמינים מאלצת את האדם למצוא פתרונות מגוונים לבעיה. העלאת אפשרויות שונות לפתרון בעיה, השוואה והסבר השונות: יעלו אפשרויות שונות לדרכי התמודדות האדם בתקופות השונות עם קשיי החיים במרחבי הנגב, ישוו ביניהן ויסבירות הסיבות להבדלים ביניהן, לדוגמה: הנ בטים השכילו בזמנו לבנות את בתיהם כך שלא יחדרו אליהם אור וחום; ואילו כיום, הודות להתפתחות הטכנולוגית, הפתרון לעקת החום הוא מזגנים.	רק להשפעות הפיזיות של החיים במדבר על גוף האדם, אלא גם לקשיים הנפשיים והרוחניים. נושא מרכזי זה - הסתגלות האדם לחיים במדבר - מופיע כאן ברצף הדידקטי-ההגיוני של תהליך הלימוד שעיקרו הסתגלותם של הצומח, של החי ושל האדם. לימוד הסתגלות האדם לחיים בתנאי המדבר בפרק זה הוא למעשה מעין הקדמה לנושא. הרחבה והעמקה בנושא - בפרקים ז' ו-ח' שלהלן - תולדות התיישבות האדם בנגב.
--	---	---

ו. משאבי הנגב ודרכי ניצולם בידי האדם

(12 שעות)

מטרות:

יכירו את מקורות המים בנגב ויציעו דרכים לניצולם היעיל.

יכירו בשטח את מפעלי המים בנגב בעבר.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

יכירו בשטח את מקורות המים ומפעלי המים בנגב בהווה. וישוו עם מקורות המים בעבר
 יכירו את הגורמים המגבילים לפיתוח ענפי חקלאות בנגב ויעלו הצעות לדרכים להתמודד עמם, ויאמתו הצעות אלה.
 יסבירו את היתרונות היחסיים של החקלאות במדבר.
 יכירו את הניסיונות ליישום שיטות חקלאות עתיקות בימינו.
 יכירו את תרומת המו"פ לחקלאות בנגב ובערבה.
 יכירו את הלימנים בנגב ויסבירו את תרומתם לסביבה.
 יכירו את אוצרות הטבע בדרום הארץ ואת מיקומם.
 יסבירו את דרכי היווצרותם של אוצרות הטבע בדרום הארץ.
 יכירו את אוצרות ים המלח ויסבירו את היתרון הכלכלי בדרך הפקתם.
 יסבירו את האפשרות להפקת אנרגיה מקרינת השמש, וידונו ביתרונות הכלכליים של דרך ההפקה.
 יסבירו מדוע ניתן לראות את נופי הנגב כאוצר טבע.
 יכירו בשטח את דרכי הניצול של אוצרות הטבע.
 יכירו את דרכי הניצול של אוצרות הטבע בנגב וישוו בין דרכי הניצול בעבר ובהווה.
 ידונו ביתרונות ובחסרונות בניצולם של אוצרות הנגב.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. מקורות המים (4 שעות)	- מקורות המים בנגב והאפשרויות לניצולם: מי גשמים, מי תהום, מים פוסיליים, מים מליחים	העלאת אפשרויות שונות לצורך פתרון בעיות: יציעו דרכים לניצול יעיל של המים הזמינים בנגב,	

	דוגמה: הקמת סכרים בערוצי הנחלים. השוואה והסקה: ישו בין דרכי ניצול מקורות המים בנגב בעבר לעומת דרכי ניצולם בהווה, ויסיקובאשר לסיבות להבדלים, דוגמה: בימינו יש אפשרות לניצול מים באיכות ירודה להשקיית הגידולים הודות להתפתחות הטכנולוגית, למשל: שימוש במי קולחין מטוהרים - השפד"ן.	לימוד בשטח להכרת מפעלי המים בנגב בעבר: סכרים, תעלות, בורות וגבים בארות שרשרת (פוגרות) אתרים לביקור: ממשית, עברונה לימוד בשטח להכרת מקורות המים ומפעלי המים בנגב בהווה: קו ירקון-נגב - מוביל המים הארצי שפד"ן מתקני התפלה קידוחים אתרים לביקור: מוזאון המים בניר-עם, אתר "שמחה" בשדרות, מאגרי שפד"ן, מתקן ההתפלה באילת	
--	--	---	--

נושא הניסיונות ליישום שיטות	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יציגו ויסבירו את הגורמים המגבילים פיתוח נרחב של ענפי חקלאות בנגב, ומצד אחר יציגו את הגורמים ליתרונותיה של החקלאות באזור זה, דוגמה: קרקע מלוחה - גורם מגביל; טמפרטורות גבוהות בעונת החורף - יתרון.	2. חקלאות מדברית (4 שעות) - גורמים המגבילים פיתוח ענפי חקלאות בנגב (למשל: יובש והיעדר מקורות מים זמינים ואמינים, מליחות הקרקע, רוחות, טמפרטורות קיצוניות- משרע גדול בין טמפרטורות היום ובין טמפרטורות הלילה) והדרכים להתמודד עִמָם - היתרונות היחסיים של החקלאות במדבר - הניסיונות ליישום שיטות חקלאות עתיקות בימינו - תרומת המו"פ (מחקר ופיתוח) לפיתוח ענפי החקלאות בנגב ובערבה	
------------------------------------	--	---	--

החקלאות העתיקות בימינו מתקשר לנושא החקלאות הנבטית (פרק ז' סעיף 4), לפיכך ניתן ללמד את הנושא בהקשר לנבטים.	שאלות שאלות: יעלו שאלות באשר לגורמים להופעת "חורשות עצים" (לימנים) במדבר, דוגמה: מאין מגיעים המים להשקיית העצים? השוואה: ישו בין ענפי החקלאות בערבה ובהר הנגב לענפי החקלאות באזורים אחרים בארץ, דוגמה: בנגב, שלא כמו ברוב אזורי הארץ האחרים, קיימת האפשרות לגדל כמה מחזורים של ירקות בעונה אחת הודות לטמפרטורות הגבוהות יחסית ברוב חודשי השנה.	- הלימנים בנגב ותרומתם לסביבה לימוד בשטח להכרת החקלאות בנגב כיום אתרים לביקור: חוות הבשור, רביבים, מו"פ רביבים, נאות הכיכר סוגיה לסיכום: - הייחודיות והיתרונות של ענפי החקלאות בערבה ובהר הנגב - דוגמה להצלחת האדם בהתמודדותו עם תנאי האזור וליכולתו להפיק תועלת כלכלית מהם, וזאת הודות ליישום ממצאי המחקר המדעי בארץ ובעולם	
אוצרות הטבע של ים המלח נלמדים גם ביחידה זו - כחלק מנושא אוצרות הטבע בנגב וגם ביחידת ההר והבקעה - כחלק מנושא ים המלח.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את תהליך היווצרותם של כמה מאוצרות הטבע בנגב, דוגמה: גבס נוצר בעקבות התאידות של גוף מים.	- אוצרות הטבע בדרום הארץ – מיקומם ודרכי היווצרותם, למשל: פוספטים, אשלג, נחושת, גבס, חרסית, חול, פצלי שמן, גז טבעי	3. אוצרות הטבע בנגב (4 שעות)

בסוגיה זו ניתן לפתח כישורי חשיבה בדומה לאלו של הסוגיה שלעיל.	הסקה: יסיקו מתנאי המיקום הייחודיים של ים המלח באשר ליתרונות הכלכליים בדרך ההפקה של אוצרותיו, דוגמה: תנאי היובש שבאזור מאפשרים להפיק את האוצרות בבריכות אידוי ללא צורך במקורות אנרגיה אחרים. יישום: יישמו את הידע בנושא התנאים הטבעיים באזור כדי לציין מהם היתרונות הכלכליים בדרכי ההפקה של אוצרות ים המלח, דוגמה: באזור חם וצחיח האוויר יבש, מאפיין זה ניתן לנצל לאידוי מי הים בבריכות אידוי.	- אוצרות ים המלח - היתרון הכלכלי בדרך הפקתם הודות לתנאי מיקומם הייחודיים - קרינת שמש חזקה כמקור אנרגיה	
---	--	--	--

	בלתי מתכלה ובלתי מזהם להפקת אוצרות טבע ולגידול יבולים חקלאיים במחירי עלות נמוכים יחסית - אנרגיה סולרית לימוד בשטח להכרת דרכי הניצול של אוצרות הטבע אתרים לביקור: מפעלי ים המלח, תמנע, מצפה רמון, החווה הסולרית בשדה בוקר, מפרץ אילת - דרכי ההפקה של אוצרות הטבע בנגב בעבר ובהווה העלאת שאלות: יעלו שאלות באשר להיותם של נופי הנגב אוצר טבע, דוגמה: מהו ה"אוצר" הטמון בנופי הנגב; העלאת אפשרויות: יציעו דרכים שונות להפקת תועלת כלכלית מנופי הטבע הייחודיים של הנגב, דוגמה: פיתוח ענף התיירות והשירותים הנלווים (למשל: לינה, הסעדה, תחבורה). העלאת מגוון נקודות מבט: יעלו נקודות מבט שונות באשר לסוגיה המוצגת לדיון, דוגמה: מצד אחד קל לחצוב חרסית על פני השטח במכתש רמון, ומצד אחר החציבה פוגעת בנוף.	בלתי מתכלה ובלתי מזהם להפקת אוצרות טבע ולגידול יבולים חקלאיים במחירי עלות נמוכים יחסית - אנרגיה סולרית לימוד בשטח להכרת דרכי הניצול של אוצרות הטבע אתרים לביקור: מפעלי ים המלח, תמנע, מצפה רמון, החווה הסולרית בשדה בוקר, מפרץ אילת - דרכי ההפקה של אוצרות הטבע בנגב בעבר ובהווה העלאת שאלות: יעלו שאלות באשר להיותם של נופי הנגב אוצר טבע, דוגמה: מהו ה"אוצר" הטמון בנופי הנגב; העלאת אפשרויות: יציעו דרכים שונות להפקת תועלת כלכלית מנופי הטבע הייחודיים של הנגב, דוגמה: פיתוח ענף התיירות והשירותים הנלווים (למשל: לינה, הסעדה, תחבורה). העלאת מגוון נקודות מבט: יעלו נקודות מבט שונות באשר לסוגיה המוצגת לדיון, דוגמה: מצד אחד קל לחצוב חרסית על פני השטח במכתש רמון, ומצד אחר החציבה פוגעת בנוף.
--	---	---

נושא זה נושק גם לנושא הדילמות הסביבתיות בנגב (פרק י') וניתן לשלבו בסוגיית הסיכום.		פנים לכאן ולכאן - סוגיות לדיון אוצרות הנגב - היתרונות והחסרונות בניצולם: אלו מאוצרות הנגב ראוי וכדאי לנצל (את המחצבים או את הנוף הייחודי) מהו "מחיר" ניצולם? מי "משלם/ישלם" על הניצול בהווה ובעתיד (או: מי מפיק כיום תועלת מהניצול ומי המפסיד ממנו?) חשיבות יישום מדיניות הקיימות בנגב. (פיתוח בר-קיימא)	
--	--	--	--

ז. תולדות התיישבות האדם בנגב בעת העתיקה

(16 שעות)

מטרות:

יכירו את אופייה של פעילות האדם בנגב בתקופות הפרהיסטוריות.

יכירו את העדויות לראשיתן של הערים בנגב, למיקומן ולקשריהן עם מצרים.
 יכירו את התכנון העירוני בתקופת הברונזה ואת הבית הערדי.
 יכירו בשטח את מאפייני הערים בתקופות הפרהיסטורית ובתקופת הברונזה.
 יכירו את אופיו של הנגב במקרא - בין מזרע לשימון, ויסבירו את חשיבותו.
 יסבירו את הגורמים לתנודות בגבול היישוב הישראלי בנגב ואת דרכי ההתמודדות עם התופעה במהלך התקופה הישראלית.
 יכירו בשטח את ממצאי התקופה הישראלית.
 יכירו את הנבטים ואת מוצאם.
 יסבירו את הדרכים בהם ניצלו הנבטים את התנאים המיוחדים השוררים בנגב בתקופה הקדומה.
 יסבירו את הגורמים לעוצמה הכלכלית של הנבטים בתקופות ההלניסטית והרומית.
 יסבירו את הסיבות לשינוי באורח החיים הנבטי בתקופה הרומית המאוחרת.
 יכירו את ייחודן של שיטות החקלאות הנבטיות ואת הניסיונות ליישמן היום.
 יכירו את הפולחן והאמונה הנבטית וישוו עם השינויים שחלו בהם בתקופה הביזנטית.
 יעלו השערות בדבר הגורמים להיעלמותם של הנבטים בתקופה המוסלמית הקדומה ויכירו את העדויות לכך.
 יכירו בשטח את היישובים הנבטיים.
 ידונו יסבירו את הדעות השונות בסוגיה: היישובים הנבטים - כפרים או ערים.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. התקופות הפרהיסטוריות (1 שעה)	- אופייה של פעילות האדם בנגב בתקופות הפרהיסטוריות, ובעיקר בתקופה הכלקוליתית ובתרבות הערסולית		עם תחילת לימוד נושא התיישבות האדם בנגב יש לציין שבמהלך רוב התקופות הייתה ההתיישבות במרחביו דלילה למדי.

	זיהוי רכיבים וקשרים: יסבירו את הקשר בין מיקום הערים העתיקות ובין פני השטח באזור, דוגמה: "ישובים הוקמו בעבר בבקעת ערד עקב מיקומה - אזור נוח למעבר של בהמות משא הנושאות סחורות.	- עדויות לראשיתן של הערים בנגב, מיקומן וקשריהן עם מצרים - התכנון העירוני והבית הערדי לימוד בשטח להכרת מאפייני הערים בתקופות הפרהיסטורית ובתקופת הברונזה אתרים לביקור: תל ערד, תל באר שבע, תל שְׂרוּחָן, תמנע	2. תקופת הברונזה (3 שעות)
בלימוד נושא זה יש להסתייע בכתוב בתנ"ך בספרים: שמואל, מלכים ודברי הימים. תנודות בגבול בין מזרע לשימון היו גם בתקופות מאוחרות יותר, למשל: לימס פלשתינה	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לתנודות בגבול היישוב הישראלי בנגב, דוגמה: גבול המדבר עולה צפונה לאחר רצף של שנות בצורת (גורם אקלימי).	- הנגב במקרא - בין מזרע לשימון: הנגב כאזור ספר בתקופות הממלכה המאוחדת וממלכת יהודה ניצול יתרונות המיקום של הנגב - הגורמים לתנודות בגבול היישוב הישראלי בנגב ודרכי ההתמודדות עם התופעה במהלך התקופה - התפשטות (צפונה) ונסיגה (דרומה) לימוד בשטח להכרת ממצאי התקופה הישראלית-מצודות, בורות מים, הערים והתכנון העירוני, מקדשים ופולחן, מפעלי מים, חומות, שערים וביצורים, מחסנים ובתי מגורים אתרים לביקור: תל ערד, תל באר שבע, "בור הקצינים", בורות לוח, חורבת לוח	3. התקופה הישראלית - מהתנחלות למלוכה (5 שעות)

4. הנבטים - אדוני המדבר (6 שעות)	- מוצאם של הנבטים - ניצול התנאים המיוחדים השוררים בנגב על ידי הנבטים בתקופה הקדומה - הגורמים לעוצמה הכלכלית של הנבטים בתקופות ההלניסטית והרומית - הסיבות לשינוי באורח החיים הנבטי בתקופה הרומית המאוחרת	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הדרכים שבהם ניצלו הנבטים את תנאי הנגב, דוגמה: איסוף מי הגשמים על ידי הנבטים בבורות מוסווים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים שהביאו לעוצמה הכלכלית של הנבטים בתקופות הנדונות, דוגמה: הכרת הנבטים את תנאי המדבר המביאה להשתלטותם על דרך הבשמים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים שהביאו לשינוי באורח החיים הנבטי בתקופה הנדונה, דוגמה: מעבר להתבססות על חקלאות בעקבות סלילת מעלה עקרבים על ידי הרומים, כתחליף לדרך הבשמים. השוואה: ישוו בין שיטות החקלאות המודרניות לבין שיטות החקלאות הנבטית, דוגמה: שימוש בטפטפות ומים מליחים בחקלאות המודרנית לעומת התלות במי נגר עילי. השוואה: ישוו בין הפולחן הנבטי בתקופה הרומית לזה שבתקופה הביזנטית יסבירו את
--	---	---

נושא הניסיונות ליישום שיטות החקלאות הנבטית יכול להילמד גם במסגרת נושא זה או במהלך לימוד נושא החקלאות.	הסיבות להבדלים ביניהם, דוגמה: מקדשים בתקופה הרומית לעומת כנסיות בתקופה הביזנטית בגלל התנצרות הנבטים. העלאת השערות וזיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יעלו השערות בדבר הגורמים להיעלמותם של הנבטים ויסבירו את הגורמים ואת העדויות להיעלמותם של הנבטים מהנגב, דוגמה: ביטול המדיניות הביזנטית לעידוד ההתיישבות בנגב ונטישת היישובים הנבטיים. הסקה: יסיקו מהממצאים בשטח על אורח החיים הנבטי ועל השלבים השונים בתולדותיהם, דוגמה: גת מעידה על עיסוק בחקלאות. טיעון: יעלו טיעונים התומכים מצד אחד בדעה שהיישובים הנבטיים היו ערים, ומצד אחר טיעונים התומכים בכך שהיישובים הנבטיים היו כפרים, דוגמה: היישובים הם גדולים - טיעון התומך בהיותם ערים; יישובי פרזות - טיעון התומך בהיותם כפרים. העלאת השערות והסקת מסקנות: יעלו השערות באשר לאופיים של היישובים הנבטיים ויסיקו מסקנות על סמך השערותיהם.	- ייחודן של שיטות החקלאות הנבטיות והניסיונות ליישמן היום - הפולחן והאמונה הנבטית והשינויים שחלו בהם בתקופה הביזנטית	
--	--	---	--

		- הגורמים להיעלמותם של הנבטים בתקופה המוסלמית הקדומה והעדויות לכך לימוד בשטח להכרת היישובים הנבטיים: האדריכלות, מתקני ייצור חקלאיים, מבני דת, מתחמי קבורה, מצודות אתרים לביקור: עבדת, שבטה, ממשית, ניצנה, בור חווארים, דרך הבשמים, מואה, חאן סהרונים פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדיון: היישובים הנבטים - כפרים או ערים?	
--	--	---	--

בתום לימוד נושא "הנבטים", הנוודים בעת העתיקה, ניתן, על פי שיקול המורה, ללמוד את נושא 35, הנוודים "G" "הבדווים בעת החדשה המופיע בתכנית בפרק ט'.			
---	--	--	--

ח. תולדות התיישבות האדם בנגב בעת החדשה

(25 שעות)

מטרות:

יעלו השערות ויסבירו את הגורמים לעליית חשיבותו הגיאוגרפית של הנגב בעת החדשה.

יסבירו את הנסיבות שהביאו להקמת באר שבע.

יכירו את מהלכי הקרב שבו נכבשה באר שבע על ידי צבאו של גנרל אלנבי ואת חשיבותו לכיבוש ארץ-ישראל על ידי הבריטים במלחמת העולם הראשונה.

יכירו את מאפייני באר שבע בתקופת המנדט.

ישוו ויסבירו את תהליכים והתמורות שחלו בבירת הנגב מאז הקמת המדינה ועד ימינו.

יכירו בשטח את אתריה המרכזיים של באר שבע.

יסבירו את השיקולים בהחלטות של המוסדות הציוניים לרכישת קרקעות בנגב ולהתיישבות באזור.

יכירו את הרכישות הראשונות של קרקעות ואת התיישבות הנחשונים בנגב ברוחמה.

יסבירו את השפעות הגומלין בין התכניות הפוליטיות ובין ההתיישבות הציונית בנגב.
 יכירו בשטח את אתרי ראשית ההתיישבות הציונית בנגב.
 יכירו את תפקידו של הנגב בחזונו של דוד בן גוריון: מימי המדינה שבדרך ועד לאחר הקמת המדינה.
 יעריכו וישוו את מידת הגשמת חזון בן-גוריון בתחום האישי ובתחום ההתיישבותי-לאומי - בעבר ובימינו.
 יכירו בשטח את האתרים המרכזיים בשדה בוקר.
 יסבירו את האירועים שהביאו לניתוק היישוב העברי בנגב.
 יסבירו את הרקע המדיני למבצעים לשחרור הנגב ולהרחבת גבולותיו.
 יכירו את מהלכי המבצעים לשחרור הנגב.
 יסבירו את תוצאות המבצעים לשחרור הנגב.
 יכירו בשטח את אתרי הקרבות החשובים במלחמת העצמאות.
 יסבירו את הביטוי ההתיישבותי בנגב של מדיניות פיזור האוכלוסין במדינה.
 יעלו השערות ויסבירו את הגורמים להקמת יישובים כפריים בצפון-מערב הנגב בשנות החמישים ויכירו את מאפייני התיישבות זו.
 יסבירו את הקשיים והפתרונות בהתפתחות ההתיישבות בערבה ובהר הנגב.
 יסבירו את נסיבות הקמתן של עיירות הפיתוח בנגב.
 יעלו השערות ויסבירו את השיקולים באיתורן של עיירות הפיתוח בנגב.
 יכירו את הבסיס הכלכלי של עיירות הפיתוח בנגב בעת הקמתן ואת השינויים שחלו בו במהלך השנים.
 יכירו את מעמדן של עיירות הפיתוח בחברה ישראלית ואת השינויים שחלו ביחס אליהן בחברה.
 ידונו בסוגיה: עיירות הפיתוח בנגב מדיניות יישובית-לאומית שנחלה הצלחה או כישלון חברתי-כלכלי.
 יעריכו את יתרונות מיקומה ואיתורה של אילת ואת השפעתם על התפתחותה ועל הבסיס הכלכלי שלה.
 יעלו השערות ויסבירו את הגורמים להקמת בסיסי צבא ולהתיישבות הצבאית בנגב.
 יכירו את תופעת כפרי הסטודנטים בנגב.
 יכירו את תופעת חוות הבודדים בנגב ויסבירו את הגורמים שהביאו להקמת צורת התיישבות זו.

ידונו בסוגיה : חוות הבודדים בנגב - דרך לפיתוח הנגב ושימור הסביבה הטבעית או ניצול משאבי הנגב לתועלת כלכלית אישית.
 יכירו בשטח את היישובים שהוקמו בנגב לאחר הקמת המדינה.
 יכירו את התכניות לחפירה/לכרייה של תעלות המקשרות בין הים התיכון ומפרץ אילת לבין ים המלח.
 יעלו השערות ויסבירו את הגורמים לעיכוב בביצוע תכניות התעלות.
 ידונו בהשפעות החיוביות והשליליות של ביצוע עתידי של התכניות לחפירת תעלות לים המלח.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. שלהי התקופה העות'מאנית וראשית תקופת המנדט (5 שעות)	- הגורמים לעליית חשיבותו הגיאוגרפית של הנגב	העלאת השערות וזיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לעליית חשיבותו הגיאוגרפית של הנגב במאה ה-19 דוגמה: חפירת תעלת סואץ - הנגב סמוך לתעלת סואץ. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה:	מאז הנבטים ועד סוף המאה ה-19 הנגב שימש כארץ מעבר ולא הייתה בו התיישבות קבע. במאה ה-19 עברו בנגב חוקרים ומגלי עולם. זו הסיבה לדילוג הגדול בזמן בתוכנית הלימודים.

ניתן ללמד את נושא התפתחות באר שבע גם בסעיף 9	יסבירו את הנסיבות שהביאו להקמת באר שבע, דוגמה: הצורך בהקמת מרכז מנהלי בצפון הנגב. העלאת אפשרויות שונות לצורך פתרון בעיה: יעלו אפשרויות שונות לפתרון בעיית כיבוש דרום הארץ במלחמת העולם הראשונה על סמך הנתונים הצבאיים והטופוגרפיים של האזור במלחמה זו, דוגמה: שימוש בנשק לא קונבנציונלי כדי לשבור את השוויון בחזית עזה. השוואה: ישוו בין העיר באר שבע בתקופה שלפני הקמת המדינה לעיר באר שבע בימינו על פי קריטריונים שונים שיוצעו על ידי התלמידים, דוגמה: גודל שטחה של העיר - העיר התרחבה במידה ניכרת לכיוון צפון. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לתמורות שחלו בבאר שבע מאז הקמת המדינה, דוגמה: עלייה בצפיפות הבנייה בעיר בגלל השינוי בתכנית המקורית של העיר: מעיר מבוזרת שבין שכונותיה יש גנים למצב שבו נבנו בשטח הפתוח שבין השכונות מבני מגורים ומסחר. קישור בין מפה לבין השטח:	- הנסיבות שהביאו להקמת באר שבע - מהלכי הקרב שבו נכבשה באר שבע על ידי צבאו של גנרל אלנבי, חשיבותו של קרב זה לכיבוש ארץ ישראל על ידי הבריטים במלחמת העולם הראשונה. - באר שבע בתקופת המנדט - גודל האוכלוסייה והרכבה, מעמדה של העיר תהליכים ותמורות שחלו בבירת הנגב מאז הקמת המדינה ועד ימינו	
---	--	--	--

	יזהו בשטח את האתרים המרכזיים המסומנים במפה. הסקה: יסיקו מהנראה בשטח לגבי מידת התאמתם של המבנים הישנים בעיר לתפקודם בעידן המודרני , דוגמה: הבניינים בעיר העתיקה, במרכזה של העיר, נבנו לפני שנים רבות והם אינם מתאימים למרכזים משרדיים מודרניים		
		לימוד בשטח להכרת באר שבע - העיר העתיקה והחדשה	

		אתרים לביקור: העיר העתיקה, גשר הרכבת, בית הקברות הצבאי הבריטי	
	2. המדינה (6 שעות) - השיקולים בהחלטות לרכישת קרקעות בנגב ולהקמת יישובים חדשים באזור - גורמים מזרזים וגורמים מעכבים זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השיקולים בהחלטות לרכישת קרקעות בנגב ולהתיישבות באזור, דוגמה: מנהיגי היישוב ראו במרחבי הנגב פוטנציאל להתיישבות ציונית ורכישת קרקעות באזור הייתה קלה יחסית כי הוא היה מיושב בדלילות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים המעכבים ואת הגורמים המזרזים לרכישת הקרקעות בנגב, דוגמה: גורם מעכב - תנאי אקלים קשים.		

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעות הגומלין בין התכניות הפוליטיות לבין ההתיישבות הציונית הלכה למעשה, דוגמה: עליית י"א הנקודות בעקבות פרסום תכנית מוריסון-גריידי	- רכישות ראשונות של קרקעות והתיישבות נחשונית בנגב (רוחמה) - השפעות הגומלין בין התכניות הפוליטיות ובין ההתיישבות הציונית בנגב: ועדת פיל 1937 ועדת וודהד 1938 חוק הקרקעות 1940 הקמת שלושה מצפים 1943: רביבים, בית אשל, גבולות ועדת מוריסון-גריידי 1946 עליית י"א הנקודות 1946 (מוצאי יום כיפור תש"ז) הנחת קו המים מניר-עם ועיבוי ההתיישבות בסמוך לו תכנית החלוקה 1947 לימוד בשטח להכרת ראשית ההתיישבות הציונית בנגב אתרים לביקור: אתר ראשונים ברוחמה, גבולות, רביבים, מוזאון המים בניר-עם, בית אשל	
		- הנגב בחזונו של דוד בן גוריון: מימי	3. הנגב בחזונו של בן גוריון

(2 שעות)	המדינה שבדרך ועד לאחר הקמת המדינה		
	- מחזון למציאות - הגשמת החזון: בתחום האישי ובתחום ההתיישבותי- לאומי - בעבר ובימינו לימוד בשטח: שדה בוקר	הערכה: יערכו את פועלו של בן גוריון בנגב ולדברותו בהגשמת חזונו כהצבת דוגמה אישית. השוואה: ישו בין חזונו של בן גוריון לבין מימושו בנגב ויערכו את מידת מימוש החזון, דוגמה: בחזונו של בן גוריון הבסיס הכלכלי העיקרי להתיישבות היה ניצול המחצבים שבאזור, ואילו כיום הבסיס הכלכלי העיקרי הוא ענף התיירות וייצוא של יבולים חקלאיים.	
4. מלחמת העצמאות (4 שעות)	- האירועים שהביאו לניתוקו של היישוב העברי בנגב ממרכז הארץ	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו כיצד נסיבות אירועי ראשית מלחמת העצמאות הביאו לניתוק הנגב, דוגמה: הפלישה המצרית ועצירתה בגשר "עד הלום" שהביאו לפריסת הצבא המצרי בין איסדוד לפלוג'ה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה:	

ידע מוקדם נדרש: הגורמים והנסיבות שהביאו לפרוץ מלחמת העצמאות ומהלכי העיקריים. ראוי לעמוד על מעמדו של הנגב במכלול אירועים המלחמה. בנושא זה יש חפיפה חלקית עם נושאי הלימוד ביחידה "מישור החוף" מכיוון שחלו שינויים בהגדרת גבולו הצפוני של הנגב.	יסבירו את הרקע המדיני למבצעים לשחרור הנגב, דוגמה: החשש מיישום תכנית ברנדוט הביא ליציאה למבצע יואב. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את תוצאות המבצעים הצבאיים בנגב, דוגמה: בעקבות מבצע "עובדה" נכללה אום-ראשרש בתחומי מדינת ישראל.	- הרקע המדיני למבצעים לשחרור הנגב ולהרחבת גבולותיו, מהלכיהם הצבאיים ותוצאותיהם: מבצע יואב (כיס פלוג'ה, משטרת עיראק-סואידן, מצודת יואב) מבצע חורב מבצע עובדה(הגעה לאום-ראשרש(אילת) לימוד בשטח להכרת אתרי הקרבות במלחמת העצמאות אתרים לביקור: יד מרדכי, נגבה, מצודת יואב, אנדרטת חטיבת הנגב, אנדרטת דגל הדין, תוואי חטיבת הנגב וחטיבת גולני במבצע עובדה	
	העלאת השערות:	- הביטוי ההתיישבותי בשטחו של הנגב ליישום מדיניות פיזור האוכלוסין במדינה - הגורמים להקמת יישובים כפריים בצפון-מערב הנגב בשנות החמישים ומאפייני התיישבות זו	5. ההתיישבות בנגב לאחר הקמת המדינה (6 שעות)

	יעלו השערות בדבר הגורמים שהביאו להקמת יישובים כפריים בצפון-מערב הנגב בשנות החמישים, דוגמה: שיקול ביטחוני - הצורך לעבות את ההתיישבות הציונית בסמוך לגבול המצרי. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הקשיים לפיתוח התיישבות בהר הנגב ובערבה, דוגמה: קרקעות מלוחות. העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יעלו אפשרויות לפתרון הקשיים להתיישבות בהר הנגב ובערבה, דוגמה: ניסיונות ליישום שיטות ההשקיה והחקלאות של הנבטים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השיקולים להקמת עיירות הפיתוח בנגב, דוגמה: יצירת מרכזים עירוניים שיספקו שירותים שונים להתיישבות כפרית. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השיקולים לבחירה באיתור של עיירות הפיתוח, דוגמה: נגישות לדרכים ראשיות. השוואה: ישוו בין הבסיס הכלכלי של עיירות הפיתוח בעת הקמתן לבין הבסיס	- התפתחות ההתיישבות בערבה ובהר הנגב - קשיים ופתרונות עיירות הפיתוח בנגב:	
--	---	---	--

	הכלכלי שלהן בימינו על פי קריטריונים שהתלמידים יציעו, דוגמה: בעבר - בעיקר התבססות על ענף הטקסטיל וכיום – מגוון ענפי תעשייה וייצור. השוואה: ישוּו בין מעמדן של עיירות הפיתוח בשנותיהן הראשונות למעמדן כיום, דוגמה: ממעמד של יישוב נחשל למעמד של יישוב מועדף. טיעון והערכה: יעלו טענות לכאן ולכאן בסוגיית הצלחתן של עיירות הפיתוח ויעריכו את מידת ההצלחה, לדוגמה: מצד אחד עיירות הפיתוח הצליחו לממש במידה מסוימת את מדיניות פיזור האוכלוסין, ומצד אחר - נוצר במהלך השנים פער חברתי-כלכלי בין הערים הוותיקות במרכז לבין עיירות הפיתוח בפריפריה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את יתרונות מיקומה ואיתורה של אילת, דוגמה: העיר שוכנת לחוף ים חמים שיש בו שוניות אלמוגים. הערכה: יעריכו את השפעת יתרונות המיקום והאיתור של אילת על התפתחותה, דוגמה: הטמפרטורות הנוחות השוררות	נסיבות הקמתן השיקולים באיתורן הבסיס הכלכלי בעת הקמתן והשינויים שחלו בו במהלך השנים עיירות הפיתוח בחברה ישראלית - שינויים במעמדן וביחס אליהן	
--	---	--	--

	בעיר בחודשי החורף מאפשרות פיתוח תיירות חורף, בעיקר לתיירים המגיעים מארצות אירופה הקרות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להקמת בסיסי הצבא בנגב, דוגמה: ריחוק ממרכזי אוכלוסייה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להקמת כפרי הסטודנטים בנגב, דוגמה: רצון של צעירים לשלב לימודים עם תרומה לחברה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים השונים שהביאו להקמת צורות התיישבות חדשות בנגב בשלהי המאה ה- 20 ובתחילת המאה ה- 21 דוגמה: יזמה אישית לניצול תנאי הנגב לפיתוח ענפי התיירות והחקלאות. טיעון: יעלו טענות לכאן ולכאן בסוגיית חוות הבודדים, דוגמה: ניצול משאבי המדינה להפקת תועלת כלכלית על ידי אנשים פרטיים. השוואה: ישוו בין אופיים של היישובים השונים בנגב על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים,	פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין: עיירות הפיתוח בנגב מדיניות יישובית-לאומית שנחלה הצלחה או: כישלון חברתי-כלכלי - יתרונות מיקומה ואיתורה של אילת והשפעתם על התפתחותה ועל הבסיס הכלכלי שלה	
--	---	---	--

	דוגמה: מידת הצפיפות של בנייני המגורים .	- הגורמים להקמת בסיסי צבא ולהתיישבות הצבאית בנגב -עיר הבהדי"ם - כפרי הסטודנטים בנגב - ביטוי לציונות מתחדשת - חוות הבודדים - הגורמים השונים שהביאו להקמת צורות התיישבות חדשות בנגב בשלהי המאה ה 20- ובתחילת המאה ה 21- (אישיים, ממסדיים וכלכליים) פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדיון: חוות הבודדים בנגב - צורת התיישבות חדשה: דרך לפיתוח הנגב ושימור הסביבה	
--	--	---	--

נושא זה נושק גם לנושא הדילמות הסביבתיות בנגב (פרק י') וניתן לשלבו בסוגיית הסיכום		הטבעית או - ניצול משאבי הנגב לתועלת כלכלית אישית לימוד בשטח להכרת היישובים שהוקמו בנגב לאחר הקמת המדינה אתרים לביקור: לפחות אחד/אחת מהבאים: יישובי צפון הנגב, עיירות פיתוח, יישובי הערבה, חוות בודדים, כפרי סטודנטים אילת תצפית על אחד ממחנות צה"ל	
הראשון שהגה בזמנו את רעיון התעלות היה בנימין זאב הרצל.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לעיכוב בביצוע תכניות התעלות, דוגמה: ביצוען כרוך בהשקעות כספיות גדולות מאוד.	- תעלת הימים - התכניות לחפירה/לכרייה של תעלות המקשרות בין הים התיכון ומפרץ אילת לבין ים המלח - הגורמים לעיכוב בביצוע תכניות התעלות	

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשפעות החיוביות והשליליות של ביצוע עתידי של התכניות, דוגמה: השפעה שלילית - הזרמת מים לים המלח עשויה לשנות את ריכוז המלחים בים.	- ההשפעות החיוביות והשליליות של ביצוע עתידי של התכניות	
--	---	---	--

ט. הבדווים - נוודי המדבר

(5 שעות)

מטרות:

יכירו את המאפיינים של הבדווים כקבוצה אתנית.
יסבירו את התאמת אורח החיים והמנהגים של הבדווים לתנאי המדבר.
ישוו את התמורות שחלו בעשורים האחרונים בחברה הבדווית ויסבירו את הסיבות להן.
יעלו השערות ויסבירו את הבעיות בחברה הבדווית בימינו ואת הגורמים להן.
יעלו פתרונות אפשריים לבעיות החברה הבדווית בימינו.
יכירו בשטח את אורח החיים הבדווי המסורתי ואת התמורות שחלו בחייהם.
ישוו בין הנבטים לבין הבדווים בנגב.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. אורח החיים של הבדווים			ניתן ללמד את נושא "הבדווים" בשלב

זה, על פי סדרי הנושאים המוצעים בתכנית, אך ניתן גם ללמדו קודם לכן לאחר לימוד נושא (הנבטים פרק ז', סעיף 4) יש יתרון בלימוד שני נושאים אלו בסמוך זה לזה – השוואות בתחומי החיים השונים בעבר הרחוק, בעבר הקרוב ובימינו, התמורות שחלו בהם וסיבותיהן.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת תנאי המדבר על אורח החיים של הבדווים, דוגמה: האוהל הוא מקום המגורים של הבדווים. הנוודים ברחבי העולם מתגוררים באוהלים שונים. אוהל הוא קל ונייד, ניתן לפרקו בקלות ולנדוד עמו למקומות אחרים. השוואה: ישו בין החברה הבדווית בעבר לחברה הבדווית בהווה, דוגמה: יישוב פזורה לעומת יישוב עירוני זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות לתמורות באורח חיי הבדווים בעשורים האחרונים, דוגמה: ריכוז הבדווים ביישובי קבע כדי לשפר את תנאי חייהם. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לבעיות בחברה הבדווית,	- המאפיינים של הבדווים כקבוצה אתנית - אורח החיים והמנהגים של הבדווים כביטוי להתאמתם לחיים בתנאי המדבר התמורות שחלו בעשורים האחרונים בחברה הבדווית והסיבות להן: אורח החיים - מנוודות להתיישבות קבע המבנה החברתי - היחלשות המסגרת הפטריאכלית והיווצרות מעמדות חדשים (משכילים, בעלי ממון) מעמד האישה - השתלבות נשים בשוק העבודה בעקבות רכישת השכלה הבסיס הכלכלי - שינויים במגזרי התעסוקה, עלייה ברמת החיים	והתמורות שחלו בו (5 שעות)
---	--	---	---

	דוגמה: קונפליקטים בין הזקנים לצעירים, המודרנה הדוחקת את המסורת. הצעות לפתרון בעיות והערכתן: יעלו הצעות שונות לפתרון בעיות הבדווים בנגב ויבחנאוותן על רקע המציאות הכלכלית- חברתית באזור, דוגמה: עידוד תעסוקת נשים כמנוף לשינוי חברתי – כלכלי ולשינוי ביחס לאישה בחברה המסורתית. זיהוי יישום פתרון בעיות בשטח: זיהו בשטח את יישום הפתרונות לבעיית החברה הבדווית בימינו, כפי שנלמדו בכיתה, דוגמה: יוזמות עסקיות של נשים בדוויות. השוואה: ישוו בין הבדווים לנ בטים על פי קריטריונים שהתלמידים יציעו, דוגמה: אורח חיים - שתי הקבוצות חיו בתחילה כנוודים במדבר. הם נדדו במרחביו כדי למצוא מקורות מזון ומים להם ולמקנה שלהם. ולאחר מכן השתנו אורחות חייהם בעקבות נסיבות היסטוריות שונות .	- הבעיות בחברה הבדווית בימינו והגורמים להן: הקרקעות והמגורים (בעיית היישובים הלא-מוכרים) המאבק על מקורות מים תעסוקה והשכלה היחס לשירות בצה"ל מתחים בין החברה הבדווית לבין היישובים היהודיים - פתרונות אפשריים לבעיות החברה הבדווית בימינו לימוד בשטח להכרת אורח החיים המסורתי והתמורות שחלו בחיי	
--	--	---	--

		הבדווים אתרים לביקור: מוזאון ג'ו אלון בדביר, רהט, לאקיה, חורה סוגיה לסיכום: השוואת שוכני המדבר לדורותיהם – הנ בטים מול הבדווים: דרכי הסתגלותם לתנאי המדבר, שינויים באורחות חייהם והגורמים לכך	
--	--	--	--

י. דילמות סביבתיות בנגב

(5 שעות)

מטרות:

יכירו דוגמאות לדילמות סביבתיות בנגב וידונו בהן.
יסבירו את הדעות השונות בסוגיית ניצול מרחביו הפתוחים של הנגב
יכירו בשטח את מוקדי הדילמות הסביבתיות בנגב
יסבירו את מעמדו של הנגב כיום מבחינה התיישבותית וכלכלית ואת התחזיות לעתיד

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. דילמות סביבתיות בנגב	- דוגמאות לדילמות סביבתיות בנגב: הנגב כשטח חשוב לצה"ל למחנות ולאימונים מול המגמה לשמר את מרחב השטחים הפתוחים מפרץ אילת – אינטרסים מתנגשים בשימוש בחוף ובים (למשל: בתי מלון, מתקני נמל, גידול דגים) הנגב כאתר להעברת מפעלי תעשייה מזהמים ממרכז הארץ ולהטמנת סוגי פסולת ים המלח – השינויים בגובה מפלס פני הים והשפעתם על הסביבה ועל התיירות באזור (היווצרות בולענים, סחיפה מוגברת של מי השיטפונות באזור, "התרחקות" הים מחוף המלונות) לימוד בשטח להכרת מוקדי הדילמות הסביבתיות בנגב אתרים לביקור: רמת חובב, אתר דודאים, מפעלי ים המלח פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדיון: ניצול מרחביו הפתוחים של הנגב - דילמות מוסריות, חברתיות		

	העלאת מגוון נקודות מבט: יעלו טיעונים מנקודות מבט שונות באשר לניצול מרחביו הפתוחים של הנגב, דוגמה: יש לנצל את המרחבים הפתוחים ואת הריחוק ממרכזי האוכלוסייה כדי לטמון פסולת מזהמת מיזוג: ימזגו מידע מהתחומים השונים שנלמדו ביחידה לשם יצירת מידע מוכלל ומסכם, דוגמה: מידע מתחומי הסביבה והטבע ומידע מתחומי ההתיישבות לשם הבנת התרומה של המחקר המדעי לפיתוח ההתיישבות בנגב	וסביבתיות סוגיה לסיכום: הנגב – מעמדו כיום מבחינה התיישבותית וכלכלית ותחזיות לעתיד: אזור שוליים במדינה או אזור בעל פוטנציאל לפיתוח והתיישבות הגורמים העשויים לחולל שינויים ולעודד התיישבות באזור תרומת המחקר המדעי ויישומם של ממצאיו להרחבת אפשרויות ההתיישבות בנגב	
--	---	--	--

ג. מישור החוף (1 יחידת לימוד)

מבוא

בתוכנית הלימודים בלימודי ארץ- ישראל חבל הארץ מישור החוף מתייחס למישור החוף עצמו וגם השפלה הנמוכה. גבולותיו בצפון ובדרום חופים לגבולות המדיניים הנוכחיים של ישראל.

כבר משחר האנושות הייתה למישור החוף בארץ ישראל חשיבות רבה כחבל מעבר בין אזורים מפותחים תרבותית וכלכלית בתקופתם - עמק הנילוס ועמקי הפרת והחידקל - מספוטמיה, לפיכך אלו יש חשיבות ללימוד אזור זה להבנת התפתחות החברה האנושית בתקופות הפרהיסטוריות. באזורים אלו היו ממלכות גדולות בעלות השפעה רבה. "דרך הים", הדרך הבין-לאומית של אותם ימים, השתרעה לאורכו של האזור ודרכה חלפו ועברו צבאות וסוחרים.

מישור החוף היווה גם נקודת מפגש חשובה בין תרבויות המערב לבין תרבויות המזרח, תבלינים מהודו ומחצי האי ערב הועברו דרך נמלי הים התיכון לאימפריה הרומית, וסחרות מהאימפריה הרומית עברו לארץ ולמזרח.

מעבר עמים רבים ומפגש בין התרבויות השאיר את חותמו בשטח. עממים רבים שלטו באזור זה במהלך ההיסטוריה.

במהלך חלק מהתקופות ההיסטוריות ההתיישבות במישור החוף הייתה דלה ביחס להתיישבות בהר בגלל חסרונות יחסיים של מישור החוף ביחס להר. אחד החסרונות היה כיסוי של חלקים ממישור החוף בביצות עונתיות בחלק מהתקופות. מהתקופה הממלוכית חל גידול בשטח המכוסה בביצות. גם מבחינת ההגנה היה יתרון להר.

המהפך ההתיישבותי היהודי במישור החוף חל רק במאה ועשרים השנים האחרונות, עת נרכשו אדמות באזור, ברובן אדמות חמרה ובחלקן אדמות ביצה שלאחר ייבושן הוקמו עליהן יישובים חקלאיים. כיום מישור החוף הוא האזור המאוכלס והצפוף ביותר בארץ.

לאורכו של מישור החוף הוקמו עוד מקדמת דנא ערי נמל חשובות שחלקן קיימות עד ימינו, למשל: עכו, יפו, אשקלון.

מישור החוף מהווה יחידת נוף נפרדת המכוסה בדיונות חול ואדמת חמרה, אדמות שבחלקן הגדול ראויות לחקלאות לאחר דישון והשקיה מרובה. ביחידת הנוף יש גם צמחייה טבעית ייחודית שסיגלה לעצמה תנאי מחייה בחול והגנה מפני רסס הים המלוח.

ביחידה זו נסקור ונלמד מכלול נושאים אלה, נכיר את היישובים השונים ואת תולדותיהם את הסיבות להקמתם ואת תפקידם, נכיר ונבין את הקשר בין היישובים לאקלים ולתנאי השטח אז והיום, ונבין את חלקו של האזור בתולדות ההתיישבות הציונית בארץ ישראל.

יחידת מישור החוף כוללת כמה חבלי משנה: מישור החוף הצפוני, חוף הכרמל, מישור החוף התיכון והדרומי ("הר הכרמל" יילמד במסגרת לימוד היחידה - ההר המרכזי, בעוד העיר חיפה נלמדת במסגרת יחידה זו).

מטרות לימוד היחידה

א. טיפוח האהבה למישור החוף וחיזוק הזיקה אליו.

1. הכרת תולדות מישור החוף ואתריו ההיסטוריים.
2. הכרת הייחודיות של נופי מישור החוף.
3. הכרת ערי הנמל ותפקידן במהלך ההיסטוריה.
4. טיפוח מעורבות פעילה לשימור אתריו ההיסטוריים ונופיו של מישור החוף.
5. חינוך לסובלנות ומתן כבוד לבני מיעוטים ודתות שונות במישור החוף.

ב. פיתוח אסטרטגיות חשיבה מסדר גבוה וכישורים מטה-קוגניטיביים שתוכני הלימוד מזמנים.

1. ניתוח השוואתי של מישור החוף בתקופות השונות על פי קריטריונים שונים (למשל: האוכלוסייה, השלטון ומעמדו של האזור).
2. גיבוש דעה מנומקת בעקבות חשיפה לנקודות מבט שונות ולדעות שונות (למשל: הגורמים להתיישבות גויי הים).
3. חשיפת הלומדים לעקרון אי-הוודאות במדע – גילויים חדשים משנים תפוסות קודמות (למשל: פיתוח מישור החוף בתקופה האומאית).
4. העלאת השערות בסוגיות בלתי פתורות (למשל: מוצא גויי הים).
5. פיתוח כושר הדמיון וההפשטה בשחזור מבנים וממצאים.

6. **קישור** בין תנאים פיזיים ושלטוניים ובין אירועים מרכזיים במישור החוף (למשל: הזנחת מישור החוף על ידי הממלוכים).
7. **קישור** בין מגמות פיתוח לבין הסכנות המאיימות על נופי מישור החוף (למשל: דיונת החול באשדוד).
- ג. **פיתוח כישורי מידענות באמצעות ממצאים בשטח ומקורות היסטוריים להסברת תופעות ותהליכים בסביבות הפיזית והאנושית במישור החוף בעבר, בהווה ובעתיד.**
 1. **הפקת מידע** מממצאים ארכיאולוגיים ומחפירות ארכיאולוגיות ועיבודו.
 2. **הערכת תקיפותם ומהימנותם** של ממצאים ארכיאולוגיים כמקור מידע לעברו של מישור החוף (הערכה ביקורתית של מקורות מידע).
 3. **הפקת מידע** ממקורות כתובים וחזותיים (מפות, תרשימים, תצלומים, דגמים) וממקורות שמע ועיבודו.
 4. **הערכת תקיפותם ומהימנותם** של מקורות כתובים וחזותיים כמקור מידע על מישור החוף.

א. המסד הפיזי

מטרות:

יכירו את מאפייני המבנה של מישור החוף כאזור מעבר בין חופים חוליים, שטוחים, מישוריים ולא מפורצים לבין חופים הרריים, סלעיים, צרים ומפורצים.

יסבירו את הקשר בין אופיו של החוף ובין מידת הקשר של יושביו אל הים.

ישוו בין מידת הקשר אל הים של יושבי החופים בעלי המאפיינים השונים.

יכירו את אופיו של קו החוף של ארץ-ישראל כקו חוף קשתי ויסבירו את הגורמים לכך ואת ההשלכות של מאפיין זה. יכירו ויזהו בשטח את רצועות האורך במישור החוף.

יכירו את מאפייני רצועות האורך במישור החוף ויעריכו את היתרונות והחסרונות של ההתיישבות בכל אחת מהן. ישוו בין חופי צבירה וחופי גידוד.

יעריכו את הטיעונים של הדעות השונות בדבר דרכי היווצרותו של המצוק החופי.

יסבירו את הדרכים בהם הגיעו החולות למישור החוף.

יסבירו את הסיבות להתמעטות החולות במישור החוף בשנים האחרונות.

יסבירו את הדרכים בהם נוצרו רכסי הכורכר.

יכירו את החבלים הטבעיים במישור החוף ואת מאפייניהם.

ישוו בין מאפייני החבלים הטבעיים במישור החוף.

יכירו את המאפיינים הייחודיים של הנחלים במישור החוף.

יסבירו את הסיבות לחסימת זרימת הנחלים בדרכם אל הים.

יסבירו את השפעת המבנה הפיזי של האזור על היווצרותן של ביצות בעבר.

יסבירו את התנאים הפיזיים שמשפיעים על הנגר העילי במישור החוף.

ישוו בין תכונות התשתית ואפיקי הנחלים במאה ה-20 לבין תכונות אלו בימינו.
 יסבירו את הסיבות לשינויים שחלו בנגר העילי במישור החוף בשנים האחרונות.
 יכירו את מערכות מזג האוויר האופייניות למישור החוף בעונות השנה השונות ויסבירו את ההשפעה של המערכת העונתית על מזג האוויר האופייני לעונה.
 יסבירו את השפעת הים על האקלים במישור החוף.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. מאפייני המבנה של מישור החוף (8 שעות)	- אזור מעבר בין חופים חוליים, שטוחים, מישוריים ולא מפורצים לבין חופים תלולים, סלעיים, צרים ומפורצים - ההשלכות של ההבדלים בין סוגי חופים אלה על הקשר בין יושבי החוף והים - קו חוף קשתי - הגורמים לכך	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הקשר בין אופיו של החוף ובין מידת הקשר של יושביו אל הים, דוגמה: קיומם של מפרצים מעודד קשר חזק אל הים. השוואה: ישוו בין מידת הקשר אל הים של יושבי החופים השונים, דוגמה: ליושבי חופים בעלי תוואי נוף בולט (הר) יש קשר חזק יותר אל הים מאשר ליושבי חוף לו אין תוואי בולט הניתן לזיהוי מהים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לכך שקו החוף הוא קשתי, דוגמה: התאמה לקווי המבנה של אזור ההר.	יש לציין שעיקר המשמעות לקשר זה היא בימי קדם.

		והשלכותיו על האזור (התאמה של תוואי הנוף הבולטים לקווי המבנה של קו החוף), למשל: השקעת חול רבה יותר באזור הקשת הרחבה בדרום	
יש לתת את הדעת לכך שלא לכל אורך מישור החוף ניתן להבחין בכל הרצועות. המבנה הטבעי של האזור היטשטש במהלך העשורים האחרונים בשל תנופת הבנייה באזור.	השוואה: ישו בין חופי צבירה וחופי גידוד על פי תבחינים שיציעו הלומדים, דוגמה: חופי צבירה מאופיינים בחולות וחופי גידוד – בסלעים. - מאפייני קו החוף והשלכותיהם על התיישבות האדם באזור הערכה: יערכו את היתרונות והחסרונות של ההתיישבות לאורך קו החוף, דוגמה: יתרון - האפשרות לפרנסה מהים, חסרון - קו החוף אינו יציב	- רצועות האורך במישור החוף: קו החוף והחוליות רכסים - רכסי הכורכר והרכס האדום (אדמת חמרה) עמקי הסחף - האבוסים, והמרזבה בהדום ההרים במזרח - סוגי החופים: חופי צבירה וחופי גידוד - תפוצתם והתנאים להיווצרותם - מאפייני קו החוף והשלכותיהם על התיישבות האדם באזור	א. רצועות האורך (5 שעות)

	הצדקת הידע והערכות: יעריכו את הדעות השונות בדבר דרכי היווצרותו של המצוק החופי, דוגמה: שקיעתו של נמל קיסריה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הדרכים בהם הגיעו החולות למישור החוף, דוגמה: הזרם החופי הערכה: יעריכו את היתרונות והחסרונות של ההתיישבות לאורך רצועת החולות, דוגמה: יתרון - מצע טוב לחקלאות מודרנית, חסרון - קשיי תעבורה זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות להתמעטות החולות במישור החוף, דוגמה: בניית סכר אסואן גרם להקטנת כמות החולות שהוסעו בעבר על ידי הנילוס. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הדרכים בהם נוצרו רכסי הכורכר, דוגמה: היווצרות דיונות והתאבנותם	פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין: המצוק החופי - קו שבר אומצוק גידוד - החולות והחוליות - מקורן, מאפייניהן והשלכותיהם על התיישבות האדם באזור (למשל: חלחול המים, מיעוט חומרי הזנה לצומח) - הסיבות למגמת התמעטות החולות במישור החוף (למשל: סכר אסואן, בניית מרינות)	
--	--	--	--

	הערכה: יעריכו את היתרונות והחסרונות של ההתיישבות לאורך רכסי הכורכר, דוגמה: יתרון - חומר בנייה, חסרון - קשיי עיבוד חקלאי הערכה: יעריכו את היתרונות והחסרונות של ההתיישבות בגבעות החמרה, דוגמה: יתרון - התאמה לחקלאות מודרנית, חסרון - יער האלונים והצורך לבראו הערכה: יעריכו את היתרונות והחסרונות של ההתיישבות בעמקי הסחף, דוגמה: יתרון - התאמה לחקלאות, חסרון - ביצות זיהוי בשטח: יזהו בשטח את רצועות האורך ואת מאפייניהם, דוגמה: יזהו את רכסי הכורכר	- רכסי הכורכר - תהליכי היווצרותם, מאפייניהם והשלכותיהם על התיישבות האדם באזור בעבר ובתחילת המאה ה-20 - הרכס האדום (גבעות החמרה) - חידת היווצרות החמרה, תכונותיה והשלכותיהן על התיישבות האדם באזור - עמקי הסחף – האבוסים והמרזבה - מאפייני הקרקע בעמקי בסחף והשלכותיהם על התיישבות האדם באזור בעבר ובימינו	
--	--	---	--

	השוואה: ישו בין מאפייני החבלים הטבעיים במישור החוף על פי תבחינים נתונים: למשל רוחב, סוג החול בחופים, זיקות היסטוריות, דוגמה: חוף הכרמל הוא הצר ביותר.	לימוד בשטח - להכרת רצועות האורך ומאפייניהן אתרים לביקור, לדוגמה: חתך לרוחב השרון - אנדרטת משמר הגבול, שמורת אלון, חולות קיסריה, ביתן אהרון, חוף גבעת אולגה - המאפיינים הייחודיים של החבלים הטבעיים במישור החוף (מישור החוף הצפוני, חוף הכרמל, השרון, מישור החוף הדרומי) - המאפיינים הייחודיים של הנחלים במישור החוף, למשל: כיוון זרימתם ביחס למערך רצועות האורך באזור	
נושא השפעת קיומן של ביצות במישור החוף על ההתיישבות יידון בנושאים הרלוונטיים בהמשך לימוד היחידה.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה, השוואה: יקשרו בין המבנה הפיזי של מישור החוף ותכונות הקרקע והמסלע של רצועות האורך לבין הסיבות להיווצרות ביצות באזור, דוגמה: הפרעה למהלך הזרימה של הנחלים אל הים על ידי רכסי הכורכר, החסימה גרמה להיווצרות ביצות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה, ינתחו את הגורמים להיווצרותו של	- הסיבות לחסימת זרימת הנחלים בדרכם אל הים ותוצאותיה, למשל: היווצרות ביצות.	ב. מערכת הניקוז (3 שעות)

	הנגר העילי ולעוצמתו, דוגמה: מידת חדירות התשתית. השוואה: ישוו בין תכונות התשתית ואפיקי הנחלים במאה ה-20 לבין תכונות אלו בימינו והשפעתם של תכונות אלו על הנגר העילי. דוגמה: הבנייה המואצת יצרה באגן הניקוז של נחל איילון יצרה תשתית אטומה, ולכן עצמת הנגר העילי גברה מעבר לחזו.	- התנאים הפיזיים שהשפיעו על הנגר העילי במישור החוף, השינויים שחלו בו בתקופות האחרונות וסיבותיהם	
מומלץ להורות את הנושא באמצעות מפות סינופטיות. ידע מוקדם נדרש - מושגי יסוד בנושא האקלים.	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשפעה של המערכת העונתית על מזג האוויר האופייני לעונה, דוגמה: יסבירו מדוע שקע מעל מזרח הים התיכון גורם לירידת משקעים במישור החוף. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת הים על האקלים – חיוביות ושליליות, דוגמה: השפעה חיובית – מיתון הטמפרטורות בקיץ ובחורף, השפעה שלילית – שיעורי לחות גבוהים בעונת הקיץ.	- מערכות מזג האוויר האופייניות למישור החוף בעונות השנה השונות - השפעת הים על האקלים במישור החוף (השפעה ממתנת, לחות גבוהה, בריזה)	2. אקלים (4 שעות)

ב. מקורות המים

מטרות :

יכירו את מאפייני שלוש האקוות (אקוויפרים) במישור החוף וישוו בין תכונותיהן.
 יסבירו את דרכי ההיווצרות של שלוש האקוות (אקוויפרים) במישור החוף.
 ישוו בין דרכי ניצול מקורות המים בעבר לעומת אפשרויות ניצולם בעת החדשה.
 יסבירו את והדרכים האפשריות לניצול הנגר העילי במישור החוף.
 יסבירו את הגורמים המשפיעים על ירידה באיכות המים במישור החוף בעשרות השנים האחרונות ואת הדרכים שיש לנקוט כדי למנוע את החמרת המצב.
 יכירו את התפתחויות טכנולוגיות המאפשרות להגדיל את כמויות המים הזמינות למטרות שונות.

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. מקורות המים במישור החוף (6 שעות)	- מי תהום - דרכי ההיווצרות של שלוש האקוות (אקוויפרים) במישור החוף: אקוות ההר, אקוות החוף, אקווה שעונה - המגבלות לניצול מי התהום בעבר וההתגברות על מגבלות אלו בעת החדשה	השוואה: ישוו בין שלוש האקוות שבמישור החוף על פי תבחינים נתונים (מיקום, תכונות המים, דרכי היווצרות), דוגמה: אקוות ההר מכילה יותר סידן מאקוות החוף. השוואה: ישוו בין דרכי ניצול מקורות המים בעבר לעומת אפשרויות ניצולם בעת החדשה, דוגמה: עומק הבארות. העלאת אפשרויות מגוונות לצורך	נושא הכנסת מנוע שריפה הפנימית לשימוש לשאיבת מים - יידון בפרק ההתיישבות הציונית במישור החוף.

	פתרון בעיה: יציעו דרכים לניצול הנגר העילי, דוגמה: בניית סכרים. העלאת אפשרויות מגוונות לפתרון בעיה: יציעו דרכים לשמירת איכות המים, דוגמה: בקרה על כמויות המים הנשאבות למניעת שאיבת יתרהגורמת להמלחת המים ולירידה באיכותם.	- נגר עילי - האפשרויות והדרכים לניצול הנגר העילי במישור החוף (למשל: החדרת מים לקרקע ואגירה) - הגורמים המשפיעים על ירידה באיכות המים במישור החוף בעשרות השנים האחרונות (זיהוםהמלחה) והדרכים שיש לנקוט כדי למנוע את החמרת המצב - התפתחויות טכנולוגיות המאפשרות להגדיל את כמויות המים הזמינות למטרות שונות - התפלה וטיהור	
--	---	---	--

ג. מגוון הצומח והחי

מטרות:

- יכירו את בתי הגידול לצומח במישור החוף ויסבירו את הגורמים להיווצרותם.
- יסבירו את השפעת התנאים בבתי הגידול השונים על הצומח.
- יסבירו את דרכי ההסתגלות של הצומח לתנאים בבתי הגידול.
- יזהו בשטח את בתי הגידול, דרכי הסתגלות הצומח וחברות הצומח האופייניות.
- ישוו בין הצומח בחבלים השונים של מישור החוף ויסבירו את הסיבות לתפוצה השונה שלהם.
- יזהו בשטח פרטי צומח ובעלי חיים האופייניים לאזור.
- יכירו את בתי הגידול של הצמחים האופייניים למישור החוף ויסבירו את הקשר בין תכונות כל צמח לבין בית גידולו.
- יכירו את בתי הגידול לחי במישור החוף ויסבירו את הגורמים להיווצרותם.

יסבירו את השפעת התנאים בבתי הגידול השונים על החי.
 יסבירו את דרכי ההסתגלות של החי לתנאים בבתי הגידול.
 יזהו בשטח את בתי הגידול ואת דרכי ההתאמה של בעלי החיים במישור החוף לחיים בבתי הגידול השונים.
 יכירו את בתי הגידול של בעלי החיים האופייניים למישור החוף ויסבירו את הקשר בין תכונות כל בעל חיים לבין בית גידולו.
 ישוו בין תמונת החי והצומח בעבר לתמונה זו בימינו ויסבירו את הגורמים לשונות.
 ידונו בסוגיית פיתוח מול שימור במישור החוף, יעלו טענות מנומקות ויצדיקו את עמדתם.
 יעריכו את מידת הצלחתם של המאבקים לשמירת הנוף הטבע במישור החוף.

נושא לימוד: 1. הצומח (3 שעות)

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים
- הגורמים המשפיעים על היווצרותם של בתי גידול מגוונים במישור החוף (למשל: תכונות הקרקע, תנאי האקלים, הקרבה לים, מידת המליחות של הקרקע) והשפעתם על הצומח - דרכי הסתגלות הצומח במישור החוף לתנאים הפיזיים בבתי הגידול השונים לימוד בשטח: להכרת בתי הגידול, דרכי	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת התנאים בבתי הגידול השונים על הצומח, דוגמה: רסס מהים הפוגע בנוף הצמח. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את דרכי ההסתגלות של הצומח לתנאים בבתי הגידול, דוגמה: שורשים עמוקים ומסועפים כהתאמה לבית הגידול החולי. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את בתי הגידול, דרכי הסתגלות הצומח וחברות הצומח האופייניות.	

יש להדגיש שבסוגיה זו עוסקים בעיקר בתנאים בבתי הגידול ובהשפעתם על הצומח. מיני הצמחים מהווים דוגמא בלבד לתהליכים אלה.	השוואה: ישוו בין הצומח בחבלים השונים של מישור החוף ויסבירו את הסיבות לתפוצה השונה שלהם, לדוגמה: נר הלילה לעומת אלון התבור. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יקשרו בין התנאים הפיזיים בבתי הגידול השונים לבין סוגי הצומח בבית הגידול, לדוגמה: הצמח ידיד החולות מותאם לתנאים השוררים בדיונות החול. הוא גדל ומתפתח בבית גידול זה הודות למערכת שורשים עמוקה ומסועפת.	הסתגלות הצומח וחברות הצומח האופייניות אתרים לביקור: בתי הגידול, הצומח האופייני להם וצמחים בולטים, לדוגמה: חתך מערב- מזרח - מחוף הים עד המרזבה: קו החוף: נר הלילה החופי, חבצלת החוף (גן לאומי חוף השרון, חוף פלמחים) רכסי הכורכר: חרוב מצוי, אלת המסטיק (שמורת ביתן אהרון) חולות: ידיד החולות, לענה חד-זרעית, רותם המדבר (חולות ניצנים) חמרה: אלון התבור (שמורת אלון) אבוסים ומרזבה: פיקוס השקמה (חולות ניצנים) נופי מים: נופר צהוב (גן לאומי מקורות הירקון)
--	---	--

נושא לימוד: 2. החי (3 שעות)

אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת התנאים בבתי הגידול השונים על החי, דוגמה: אזור הכרית והשינויים המהירים בין רטיבות ליובש, זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את דרכי ההסתגלות של החי לתנאים	- התנאים בבתי הגידול השונים והשפעתם על החי - דרכי ההסתגלות החי במישור החוף לתנאים

רצוי להציג ללומדים בעלי חיים האופייניים לכל אחד מבתי הגידול.	בבתי הגידול, דוגמה: ביצי קיימא כהתאמה להתייבשות השלוליות בקיץ. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה והשוואה: יקשרו בין התנאים הפיזיים ובין מאפייני החי בסביבות הגידול השונות. דוגמה: האגמית החיה במקווי מים (למשל: בריכות דגים) מצוידת בקרומי שחייה המאפשרים לה לנוע על פני המים ולצלול לעומק כדי להשיג את מזונה. זיהוי: יזהו את בעלי החיים האופייניים.	הפיזיים בבתי הגידול השונים לימוד בשטח: להכרת בתי הגידול ודרכי ההתאמה של בעלי החיים במישור החוף לחיים בבתי הגידול השונים: קו החוף חולות נופי מים - נחלים - שלוליות עונתיות - ביצות ובריכות דגים - בעלי החיים האופייניים למישור החוף: כוח אפור, גרביל החולות, ירבע מצוי, נחש חולות, אגמיות, ברווזים, שחפים, שלדגים, חפרית עין החתול, צב רך, שפמנון, קורמורן, סיקסק
---	--	---

נושא לימוד: 3. תמורות, סכנות ושימור (3 שעות)

אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
	השוואה, סיבה ותוצאה: ישוו בין תמונת החי והצומח בעבר לעומת הקיים בימינו, על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, ויסבירו את הסיבות לשוני. דוגמה: בעבר היה יער האלוני סבוך בשרון, ואילו בימינו נותרו אלוני מעטים, הסיבה - האדם כרת את העצים כדי להפיק חום ואנרגיה.	תמורות שחלו בעולם החי והצומח במישור החוף וסיבותיהן – תמונת העבר לעומת המצב כיום: הרס בתי גידול הכחדה של מיני חי וצומח, למשל: תנינים, ג'מוסים, אלון התבור חדירה של מינים פולשניים, למשל: מיינה הודית, דרך, שיטה מכחילה פנים לכאן ולכאן - סוגיה לסיכום:

	דין והעלאת טיעונים מנומקים: יביעו דעה מנומקת בנושא פיתוח מול שימור, דוגמה: שימור הדיונות והחי והצומח הטבעיים או בנייה למגורים (למשל: אשדוד, נס ציונה). הערכה: יעריכו את מידת הצלחתם של המאבקים לשמירת הנוף הטבע במישור החוף, דוגמה: ביטול תכניות הבנייה בחוף פלמחים ושימורו כגן לאומי וכשטח ציבורי פתוח.	מצד אחד: חשיבות השמירה על נופי הטבע במישור החוף והשלכותיה לעתיד – חי, צומח, חוליות, ומצד אחר: הצורך והביקוש לשטחים למגורים ולמסחר במרכז הארץ - המאבקים לשימור הנוף הטבעי במישור החוף – הצלחותיהם, חשיבותם ותרומתם
--	---	---

ד. הדרכים במישור החוף

מטרות:

- יעריכו את החשיבות של מישור החוף כאזור מעבר.
- יסבירו את השפעת המבנה הפיזי של מישור החוף על מערך הדרכים באזור בתקופות השונות.
- ישוו את תוואי הדרכים בעבר לזה שבימינו.
- יסבירו את הקשיים בהעברת דרכי רוחב במישור החוף.
- יעריכו את היתרונות ואת המגבלות של התובלה הימית.
- ישוו בין התובלה הימית בעבר לזו שבימינו.
- יסבירו את השפעת מבנה קו החוף על מיקומם של נמלים במישור החוף.
- ישוו בין מיקום הנמלים בעבר ובהווה ויסבירו את הסיבות לשינויים.

נושא לימוד: 1.דרכים ומסחר במהלך הדורות - (6 שעות)

רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים
- חשיבותו של האזור כארץ מעבר בעבר	הערכה: יעריכו את החשיבות של מישור החוף כאזור מעבר, דוגמה: מעבר נוח בין הדלתא של הנילוס לבין מסופוטמיה

נושא לימוד: א. דרכי האורך - (2 שעות)

רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	
- השפעת המבנה הפיזי של מישור החוף (רצועות האורך) על תוואי, הדרכים בעבר -ויה מאריס (דרך הים)ובימינו - כבישים מספר 2, 4, ו 6- ומסילת הברזל	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה, השוואה: יקשרו בין המבנה הפיזי של מישור החוף ובין תוואי הדרכים באזור וישוו את תוואי הדרכים בעבר לזה שבימינו, דוגמה: התוואי של ויה מאריס (דרך הים) בעבר בהשוואה לתוואי כביש החוף כיום.	יש לשים לב שגם הביצות במישור החוף השפיעו על תוואי הדרכים בעבר.

נושא לימוד: ב. דרכי הרוחב - (1 שעה)

רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים
- הקשיים בהעברת דרכי רוחב במישור החוף	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה, השוואה:

והסיבות לכך	יקשרו בין המבנה האורכי של מישור החוף לבין קשיים בהעברת דרכי רוחב, דוגמה: רצועת החולות לאורך החוף יוצרת קשיים למעבר לרוחב מישור החוף.
-------------	--

נושא לימוד: ג. הסחר הימי - (3 שעות)

רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
- היתרונות והמגבלות של התחבורה הימית בעבר ובימינו - השפעת מבנה קו החוף על מיקומם של נמלים במישור החוף והשינויים באיתורם במהלך התקופות	הערכה: יעריכו את היתרונות ואת המגבלות של התובלה הימית, דוגמה: יתרון בכמות, מגבלה בניווט בים. השוואה: ישוו בין התובלה הימית בעבר לזו שבימינו, דוגמה: ההתגברות הטכנולוגית על קשיי הניווט בים השוואה: ישוו בין מיקום הנמלים בעבר ובהווה, דוגמה: בעבר מוקם הנמל לפני מוצא הנחלים לים, למשל: תל קסילה. במהלך התקופות לא התנאים הפיזיים קבעו את מיקומו של הנמל אלא הצורך, למשל: נמל קיסריה בתקופתו של הורדוס, ונמל אשדוד בתקופתנו.	בנושא הנמלים על התלמידים להכיר את המושגים: הינטרלנד, פורלנד

ה. תולדות התיישבות האדם במישור החוף עד המאה ה- 19

מטרות:

יכירו את מאפייני כל תקופה ותקופה ואת ייחודה מבחינות אלו: אירועים היסטוריים, התרבות החומרית ותפירת האוכלוסייה. יכירו בשטח את הממצאים המייצגים כל תקופה ותקופה ויפיקו מידע מהממצאים (למשל: מבצרים, ערי נמל, מבני ציבור ובנייה פרטית, בתי תפילה, מפעלי מים).

יסיקו על הקשר שבין המצב הביטחוני – מלחמה או שלום – וכוחו של השלטון ובין תפירת היישובים באזור והתרבות החומרית. יזהו מרכיבים של תרבות חומרית שמקורה בארצות אחרות ויסיקו מכך על קשרים מסחריים ותרבותיים.

יכירו דעות שונות על ממצאים ואירועים בתקופה וינקטו עמדה כלפיהם.

ישוו בין צורתם וסגנונם של ממצאים חומריים בעלי תפקוד דומה בתקופה זמן אחת ובין צורתם וסגנונם של ממצאים חומריים בתקופות אחרות.

יסיקו מתולדות האזור על היותו אזור מעבר ומפגש בין תרבויות.

יכירו את שלבי התפתחות התרבות החומרית.

יתארו את השינויים שחלו בבסיס הקיום האנושי בעקבות המהפכה החקלאית.

יתארו את מנהגי הפולחן והקבורה בתקופה הכלקוליתית.

יסבירו את דרכי ניצול התנאים הטבעיים באזור על ידי האדם הקדמון ואת התבטאותם בממצאי התרבות החומרית.

יכירו בשטח את ממצאי ואת אתרי התרבות החומרית מהתקופות הפרהיסטוריות.

יכירו את מאפייני התרבות הכנענית.

יסבירו את העדויות על החסות המצרית ועל התרופפותה בתקופת הברונזה המאוחרת.

יתארו את התרבות הכנענית באמצעות הממצאים בשטח.

יסבירו את הדעות השונות באשר למוצאם של גויי הים שהתיישבו לאורך מישור החוף.

יסבירו את הגורמים השונים להתיישבות גויי הים במישור החוף.

יכירו את המקורות המקראיים והחיצוניים המעידים על התיישבות גויי הים במישור החוף ויסבירו עדות זו.

יתארו את המאפיינים התרבותיים, החברתיים והדתיים של גויי הים.

יתארו את היחסים בין בני ישראל לבין גויי הים במהלך תקופת הברזל ויסבירו את הסיבות לשינויים שחלו ביחסים אלה.

יכירו בשטח את הממצאים האופייניים לגויי הים.

יתארו את תרבות גויי הים על סמך הממצאים בשטח.

יסבירו את הסיבות שהביאו להקמת ערים במישור החוף בתקופה ההלניסטית.

יתארו את מאפייני הערים ההלניסטיות במישור החוף.

יתארו את הגורמים והדרכים בהם השתלטו החשמונאים על מישור החוף.
 יסבירו את הגורמים לשינויים שחלו בתפרוסת ההתיישבות היהודית ובתעסוקות התושבים בעקבות כיבוש מישור החוף על ידי החשמונאים.
 יכירו בשטח את ממצאי הבנייה ההלניסטית, מבנה הערים ההלניסטיות והתרבות ההלניסטית.
 יכירו את התמורות השלטוניות במישור החוף בתקופה הרומית-ביזנטית.
 יסבירו את השפעת התמורות השלטוניות במישור החוף בתקופה הרומית-ביזנטית על ההתיישבות במישור החוף.
 יסבירו את המניעים לפיתוחו של מישור החוף בתקופה הרומית-ביזנטית.
 יכירו בשטח את מפעלי הפיתוח בתקופה הרומית.
 יתארו את עקרונות התכנון והבנייה של הערים הרומיות והביזנטיות ואת הגשמתם בערי מישור החוף.
 יכירו בשטח את המבנה והממצאים של הערים הרומיות-ביזנטיות במישור החוף.
 יסבירו את הסיבות שהביאו לגידול האוכלוסייה במישור החוף בתקופה הרומית.
 יסבירו את הגורמים למעבר הסנהדרין מירושלים ליבנה ולהפיכתה למרכז סמכותי.
 יסבירו את הסיבות להידלדלות היישוב היהודי במישור החוף בתקופה הרומית המאוחרת ובתקופה הביזנטית.
 יכירו את מוצאם של השומרונים ואת תולדותיהם בקיסריה.
 יכירו את מסורות הקדושה הנוצרות במישור החוף.
 יכירו את פעילות המרכז הרוחני הנוצרי בקיסריה.
 יכירו את המאבק על מעמדה של קיסריה בנצרות למול ירושלים ואת תפקידו של אוסביוס במאבק זה.
 יכירו את העדויות לאמונות הפגאניות במישור החוף.
 יכירו בשטח את הממצאים האופייניים לכל אחת מהאוכלוסיות במישור החוף בתקופה הרומית-ביזנטית.
 יסבירו את הגורמים להזנחת מישור החוף בתקופה הערבית.
 יסבירו את הגורמים לבניית מבצרים לאורך החוף בתקופה הערבית.
 יסבירו את הסיבות לקביעת רמלה כמרכז שלטוני בתקופה הערבית.
 יכירו בשטח את מבנה הערים ואת מאפייניהן בתקופה המוסלמית הקדומה.
 יכירו בשטח את המבצרים הערביים במישור החוף.
 יכירו את מסעי הצלב העיקריים ואת ההבדלים ביניהם.
 יסבירו את הסיבות לשינוי מעמדו של מישור החוף בתקופה הצלבנית לעומת מעמדו בתקופה הערבית.
 יסבירו את מעמדו של מישור החוף בממלכת ירושלים הראשונה ואת מעמדו בממלכת ירושלים השנייה.
 יכירו את מאפייני הבנייה הצלבנית במישור החוף.
 יכירו בשטח את ערי החוף הצלבניות ומאפייניהן ואת הביצורים הצלבניים לאורך מישור החוף.
 יסבירו את הגורמים להרס ולהזנחת מישור החוף בתקופה הממלוכית ובראשית התקופה העות'מאנית.
 יסבירו את הגורמים לפיתוח מישור החוף במאות ה-17 וה-18
 יכירו את מפעלי הפיתוח של השליטים המקומיים במישור החוף בתקופה העות'מאנית – דאהר אל עומר, אחמד אל-ג'זאר.
 יכירו בשטח את אתרי ערי החוף במאות ה-17 וה-18

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידקטיות
1. התקופות הפרהיסטוריות (2 שעות)	- התפתחות התרבות החומרית (למשל: כלי צור, אבני יד) התקופות הניאוליתית והכלקוליתית המהפכה החקלאית - מעבר מליקוט וציד לגידול מזון מנהגי פולחן וקבורה לימוד בשטח: להכרת התרבות החומרית ודרכי הסתגלות האדם הקדמון לתנאי הסביבה אתרים לביקור: מערות הכרמל, מערת כברה, מוזאון ישראל	הסקה: יסיקו מממצאי התרבות החומרית בשטח על דרכי ניצול התנאים הטבעיים באזור על ידי האדם הקדמון, דוגמה: התגוררות במערות בחוף הכרמל.	אמנם מערות הכרמל קשורות גם ליחידת ההר - אך כיוון שהן קשורות גם למישור החוף הן מוזכרות גם ביחידה זו.
2. תקופות הברונזה (3 שעות)	- מאפייני התרבות הכנענית: התרבות החומרית		נהוג לכנות את התקופות הקדומות בשמות משני תחומים שונים: האחד

– שם מדיני (למשל: כנעני, ישראלי) והשני – שם של תרבות חומרית (למשל: ברונזה ברזל).	הסקה: יסיקו מהממצאים במישור החוף על החסות המצרית ועל התרופפותה בתקופת הברונזה המאוחרת, דוגמה: מטמון כפר מונש המכיל כלי עבודה מצריים הסקה: יסיקו על אופייה של התרבות הכנענית מהממצאים בשטח, דוגמה: בניית ביצורים.	התרבות העירונית הדת הכנענית - עדויות לחסות המצרית במישור החוף ועדויות להתרופפות החסות לימוד בשטח: להכרת התרבות הכנענית באמצעות הממצאים בשטח אתרים לביקור: אשקלון, תל מקנה, תל אפק, תל דור, יפו	
		- הדעות השונות באשר למוצאם של גויי הים שהתיישבו לאורך מישור החוף: פלשתים, תכ'רים, פיניקים, שרדנה	3. תקופת הברזל – גו' י' הים (6 שעות)

מקורות - גם מקורות כתובים וגם מקורות גרפיים	העלאת השערות ומגוון נקודות מבט: יעלו השערות לגורמים להתיישבות גויי הים במישור החוף: לדוגמה: חיפוש אתרים להקמת תחנות מסחר. הסקה: יסיקו מהמקורות השונים על התיישבות גויי הים במישור החוף, דוגמה: מגילת ון אמון השערה: ישערו את הסיבות לשינויים שחלו ביחסים בין גויי הים לבין שבטי ישראל, דוגמה: התלכדותם של שבטי ישראל לממלכה המאוחדת הביאה להגברת עצמתם כלפי גויי הים. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את הממצאים האופייניים לגויי הים הסקה: יסיקו על תרבות גויי הים על סמך הממצאים בשטח, דוגמה: ממצאי ייצור שמן הזית בתל	פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין הגורמים להופעת גויי הים - דעות שונות במחקר - המקורות המקראיים והחיצוניים המעידים על התיישבות גויי הים במישור החוף - מאפיינים תרבותיים, חברתיים ודתיים של גויי הים - היחסים בין בני ישראל לבין גויי הים במהלך תקופת הברזל: ימי השופטים, הממלכה המאוחדת, ממלכות ישראל ויהודה לימוד בשטח: להכרת ממצאי ההתיישבות של גויי הים במישור החוף אתרים לביקור: המוזאון הפלשתי באשדוד, תל צפית, תל מקנה, הרחוב הפלשתי ברבדים, תל קסילה, עיזבית צרטה, תל דור, מוזאון המזגה, מוזאון הכט, אכזיב, מגדל סטרטון	
--	--	---	--

	מקנה.		
	4. התקופה ההלניסטית (4 שעות) - התפתחות הערים ההלניסטיות במישור החוף ומאפייניהן: הגורמים להקמת נמלים מעמד העיר התכנון העירוני (אורתוגונולי) - הגורמים והדרכים בהם השתלטו החשמונאים על מישור החוף - שינויים בתפוצת ההתיישבות היהודית ובתעסוקות התושבים בעקבות כיבוש מישור החוף על ידי החשמונאים לימוד בשטח: להכרת הבנייה ההלניסטית, מבנה העיר והתרבות ההלניסטית אתרים לביקור: דור, מוזאון המזגגה, מגדל סטרטון, מוזאון הכט	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות שהביאו להקמת ערים במישור החוף בתקופה ההלניסטית, דוגמה: הקמת נמלים כדי לקיים קשרי מסחר עם ארץ המוצא. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לשינויים שחלו בתפוצת ההתיישבות היהודית ובתעסוקות התושבים בעקבות כיבוש מישור החוף על ידי החשמונאים, דוגמה: ההזדמנות לעסוק בימאות. הסקה: יסיקו על סמך הממצאים בשטח על תכנית העיר דוגמה: מערך הרחובות וצורת הבתים של העיר דור.	כדאי לשים לב בעיקר לדרך ההשתלטות של ינאי על צפון מישור החוף. לראשונה בתקופה זו הייתה שליטה יהודית על המוצא לים.

5. התקופה הרומית- ביזנטית (8 שעות)	- התמורות השלטוניות במישור החוף בתקופה הרומית- ביזנטית והשפעתן על ההתיישבות במישור החוף	השוואה: ישו בין מאפייני השלטון בתקופה הרומית-ביזנטית לבין מאפייני השלטון בתקופות הסמוכות, דוגמה: השלטון בתקופה הרומית- ביזנטית היה שלטון חזק יותר מאשר בתקופות הסמוכות זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת התמורות השלטוניות בתקופה הרומית- ביזנטית על ההתיישבות במישור החוף, דוגמה: מפעלי ניקוז.	
א. פיתוח ובנייה (4 שעות)	- המניעים לפיתוחו של מישור החוף בתקופה זאת - מפעלי הפיתוח במישור החוף: בניית דרכים וגשרים ניקוז נחלים וביצות אספקת מים - העברה בתעלות ובאמות ואגירה פיתוח נמלים לימוד בשטח: להכרת מפעלי הפיתוח בתקופה הרומית אתרים לביקור: אמות המים לקיסריה,	העלאת השערות: ישערו מה הייתה מטרת הרומאים בפיתוח מישור החוף, דוגמה: מישור החוף היה אזור מעבר בין מצרים לבין מסופוטמיה. הסקה: יסיקו ממצאים בשטח על החותם שהטביעו הרומאים באזור לדורות רבים, דוגמה: הפרצה בנחל פולג. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את י"שום עקרונות התכנון	

	סכר נחל תנינים, הפרצה בנחל פולג, נמל קיסריה - עקרונות התכנון והבנייה של הערים הרומיות והביזנטיות והגשמתם בערי מישור החוף לימוד בשטח: להכרת המבנה והממצאים של הערים הרומיות-ביזנטיות במישור החוף אתרים לביקור: קיסריה, אשקלון	והבנייה של הערים הרומיות והביזנטיות, מערכת רחובות צולבים בקיסריה. העלאת השערות: יעלו השערות באשר לתפקוד ומבנה של מבנים רומיים וינמקו אותן, לדוגמה: מדוע המושבים בתיאטרון פונים לכיוון הים, מהו תפקודו של המבנה? (היפודרום).	
ב. האוכלוסייה (4 שעות)	- הגורמים לגידול האוכלוסייה ולגיוונה	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות שהביאו לגידול האוכלוסייה במישור החוף בתקופה הרומית, דוגמה: שיפור בתנאי החיים הודות למפעלי הפיתוח וניקוז הביצות.	
1. האוכלוסייה היהודית	- הגורמים למעבר הסנהדרין מירושלים ליבנה ולהפיכתה למרכז סמכותי בימיו של ריב"ז - מעמדו של היישוב היהודי בקיסריה	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למעבר הסנהדרין מירושלים ליבנה ולהפיכתה למרכז סמכותי, דוגמה: חורבן בית שני.	נושא זה מטופל גם במסגרת יחידת הלימוד הראשונה בירושלים ראוי להתייחס לרבי הושעיה לרבי אבהו ולסוגיית עריכת מסכת נזיקין

והתלמוד הירושלמי.	העלאת השערות: יעלו השערות לסיבות להידלדלות היישוב היהודי במישור החוף, דוגמה: היהודים נמלטו ממישור החוף מאימת הביזנטים.	בתקופה הרומית המאוחרת ובתקופה הביזנטית	
נושא השומרונים יילמד בהרחבה במסגרת יחידת ההר		- מוצאם של השומרונים ותולדותיהם בקיסריה	2. השומרונים
		- מסורות קדושה נוצריות במישור החוף - פעילות המרכז הרוחני הנוצרי בקיסריה - המאבק על מעמדה של קיסריה בנצרות למול ירושלים ותפקידו של אוסביוס	3. הנוצרים והנצרות
	זיהוי בשטח: יזהו בשטח ממצאים האופייניים לכל אחת מהאוכלוסיות.	- עדויות לאמונות פגאניות במישור החוף לימוד בשטח: להכרת הממצאים האופייניים לכל אחת מהאוכלוסיות במישור החוף אתרים לביקור: קיסריה, המוזיאון	4. הפגאנים

		בשדות ים, אשקלון, יפו, דור	
	השוואה: ישוו בין מצבו של מישור החוף בראשית התקופה המוסלמית הקדומה לעומת מצבו בשלהי התקופה המוסלמית ויסבירו את הסיבות להבדלים, לדוגמה: הזנחת הנמלים עקב שינוי באוריינטציה של המוסלמים - ממערב לדרום-צפון. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לבניית מבצרים לאורך החוף, דוגמה: החשש מפלישת נוצרים מן הים. העלאת השערות: יעלו השערות באשר לסיבות לקביעת רמלה כמרכז שלטוני וינמקו אותן, דוגמה: מיקומה של רמלה באזור מעבר במישור החוף מצפון לדרום. הרצון לבנות מרכז שלטוני חדש כדי להתנתק ממורשת העבר. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את מאפייני הערים	- הגורמים להזנחת מישור החוף - הגורמים לבניית מבצרים לאורך החוף - הרקע לבניית בירה חדשה - רמלה - ומאפייני העיר לימוד בשטח: להכרת מבנה הערים ומאפייניהן בתקופה המוסלמית הקדומה אתרים לביקור: קיסריה, רמלה לימוד בשטח: להכרת המבצרים הערביים במישור החוף אתרים לביקור: אשדוד ים, מבצר הבונים	6. התקופה המוסלמית הקדומה (התקופה הערבית) (3 שעות)

	המוסלמיות.		
	השוואה: ישוו בין מסעי הצלב על פי תבחינים שיעלו הלומדים, דוגמה למניעים: מניעים, תוצאות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יקשרו בין תכונות המיקום של מישור החוף לבין מעמדו בתקופה הצלבנית, דוגמה: הקרבה לים ונמלי מוצא לאירופה. השוואה: ישוו את מעמדו של מישור החוף בשתי התקופות על פי תבחינים נתונים, לדוגמה: בתקופת ממלכת ירושלים הראשונה - ירושלים הבירה, ובממלכת ירושלים השנייה - עכו הבירה. זיהוי ושיום: יזהו בשטח מבנים צלבניים על פי מאפייניהם, ויידעו ל שיים את חלקי המבנה השונים,	- הדרכים שבהן השתלטו הצלבנים על מישור החוף: מסע הצלב הראשון - כיבוש ערי החוף ושיתוף הפעולה עם הקומונות הימיות מסע הצלב השלישי - הקרבות בין ריצ'ארד לב- ארי וסלאח א- דין (עכו וארסוף) מסע הצלב החמישי - הסכם תל אלעג'ול מסע הצלב השביעי - לואי התשיעי ושיקום הביצורים בערי החוף - הסיבות לשינוי מעמדו של מישור החוף בתקופה הצלבנית לעומת מעמדו בתקופה הערבית - מעמדו של מישור החוף בממלכת ירושלים הראשונה לעומת מעמדו בממלכת ירושלים השנייה (הרכב האוכלוסייה, צפיפות, מרכז שלטוני) אתרים לביקור: עכו, עתלית (תצפית), קיסריה, ארסוף, אשקלון	7. התקופה הצלבנית (5 שעות)

	לדוגמה: הקשת הצלבנית, חפיר, מעוז, שער צלבני העלאת השערות: יעלו השערות לסיבות הרס המבצרים ולהזנחת מישור החוף וינמקו את השערותיהם, לדוגמה: החשש שמא המבצרים ישמשו שוב את הצלבנים אם יכבשו את האזור זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפיתוח מישור החוף במאות ה- 17 וה- 18 דוגמה: החשש משודדי ים.	- הגורמים להרס ולהזנחת מישור החוף בתקופה הממלוכית ובראשית התקופה העות'מאנית - הגורמים לפיתוח מישור החוף במאות ה- 17 וה- 18 - שליטים מקומיים שמפתחים את מישור החוף - דאהר אל עומר, אחמד אל-ג'זאר לימוד בשטח: להכרת אתרי ערי החוף במאות ה- 17 וה- 18 אתרים לביקור: חיפה, עכו, יפו	8. התקופה המוסלמית המאוחרת (3 שעות)
חשוב לציין שהשרידים הניכרים בשטח מתקופה זו אינם רבים			

ו. התיישבות האדם במישור החוף מהמאה ה- 19 ועד לאחר הקמת המדינה

מטרות:

יסבירו את הגורמים למסע נפוליאון ואת הגורמים לכישלונו.
יסבירו את השפעת מסע נפוליאון על ערי החוף ואת הסיבות להשפעה השונה על הערים השונות.
יתארו את השינויים שחלו במצבן של ערי החוף במאה ה- 19
יסבירו את הסיבות שהביאו להתפתחות ערי החוף במאה ה- 19
יכירו בשטח את הבנייה בערי החוף במאה ה- 19
יסבירו את תהליך היציאה מהחומות בערי החוף.
יסבירו את הגורמים להתיישבות הטמפלרית בארץ-ישראל.
יכירו את מאפייני המושבות הגרמניות במישור החוף.
יסבירו את הגורמים להגירה ולהתיישבות של מיעוטים מוסלמיים במישור החוף.
יכירו בשטח את המושבות הגרמניות במישור החוף.
יכירו בשטח את העדויות להתיישבות המוסלמית במישור החוף.
יסבירו את תולדות הדת הבהאאית.
יכירו את עקרונות הדת הבהאאית ואת הזיקה שלה לדתות המונותאיסטיות.
יכירו את האתרים הקדושים לדת הבהאאית ואת מאפייניהם.
יסבירו את הגורמים להתקדשות אתרי הדת הבהאאית.
יכירו בשטח את האתרים הבהאאיים במישור החוף.
יסבירו את הסיבות לריכוז ההתיישבות הציונית במישור החוף.
יסבירו את הגורמים לקשיי ההתיישבות הציונית במישור החוף.

יסבירו את הדרכים בהן התמודדו המתישבים הציוניים עם קשיי ההתיישבות.
 יסבירו את השפעת רכישת הקרקעות בראשית ההתיישבות הציונית על היחסים בין יהודים לערבים.
 יכירו את צורות ההתיישבות הציונית במישור החוף.
 יכירו בשטח את מאפייני הבנייה והתכנון של ההתיישבות הציונית.
 יסבירו את הסיבות שהביאו להתפתחות הפרדסנות לענף כלכלי מרכזי של היישוב העברי.
 יסבירו את תרומתו של ענף הפרדסנות לפיתוח הארץ.
 יסבירו את הגורמים להקמת שכונות הגנים בחיפה ובתל-אביב.
 יסבירו את השפעת אחוזת בית והדר כרמל על ההתיישבות העירונית הציונית.
 יכירו בשטח את מאפייני הבנייה של שכונות הגנים בחיפה ובתל-אביב.
 יתארו את הכיבוש הבריטי של ארץ ישראל.
 יסבירו את הגורמים להשקעת המשאבים על ידי שלטון המנדט הבריטי בפיתוח תשתיות במישור החוף.
 יכירו את מפעלי הפיתוח, התשתית והבנייה הבריטיים במישור החוף.
 יכירו בשטח את מאפייני הסגנון הבינלאומי.
 יכירו בשטח את מפעלי הפיתוח, התשתיות וסגנון הבנייה במישור החוף בתקופת המנדט.
 יכירו את תרומתו של יהושע חנקין לרכישת האדמות במישור החוף.
 יכירו את גושי ההתיישבות החקלאית ואת היישובים העירוניים שקמו במישור החוף בתקופת המנדט.
 ישוו בין התפתחותה של חיפה לבין התפתחותה של תל-אביב בתקופת המנדט.
 יסבירו את הגורמים לעיור של היישובים סביב תל-אביב.
 יכירו בשטח את ההתפתחויות היישוביות מתקופת המנדט.
 יכירו את המאבק לעלייה חופשית לארץ ישראל ואת ביטויו בנוף מישור החוף.
 יכירו בשטח את אתרי המאבק הקשורים להעפלה.
 יסבירו את הגורמים לפלישת הצבא המצרי למישור החוף ואת הגורמים לעצירתו.

יכירו את כיבוש הערים המעורבות והערים הערביות במלחמת העצמאות.
ישוו בין המפה היישובית של מדינת ישראל לאחר מלחמת העצמאות לבין תוכנית החלוקה.
יכירו בשטח את אתרי הקרבות העיקריים במישור החוף במלחמת העצמאות.
יכירו את הפתרונות ההתיישבותיים לבעיות שהתעוררו בעקבות העלייה הגדולה בשנותיה הראשונות של המדינה.
יסבירו כיצד יושמה התכנית לפיזור האוכלוסין במישור החוף.
יסבירו את המניעים להקמה של נמל חדש באשדוד.
ישוו בין נמל חיפה לנמל אשדוד.
יסבירו את הגורמים להתפתחות מטרופולין תל-אביב.
יסבירו את הדרכים השונות לשימור האתרים והסביבה במישור החוף.
יכירו בשטח את הדרכים השונות לשימור אתרים

נושאי הלימוד	רעיונות מרכזיים, מוקדי הוראה ולימוד בשטח	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	הצעות דידיקטיות
1. המאה ה-19 - נקודת מפנה (8 שעות)	- הגורמים למסע נפוליאון והסיבות לכישלונו - השפעת מסע נפוליאון על ערי החוף - יפו מול עכו	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למסע נפוליאון, דוגמה: שאיפה ליצור רצף עם המושבות הצרפתיות בצפון אפריקה. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לכישלונם של מסע נפוליאון, דוגמה: חוסר במידע מודיעיני.	

	השוואה: ישוו בין השפעת מסע נפוליאון על עכו להשפעתו על יפו, דוגמה: הבנייה מחוץ לחומה ביפו אך לא בעכו.		
התלמידים ילמדו שתהליך היציאה מן החומות והתרחבות העיר אל מחוץ לחומותיה היה תהליך שחל בעוד כמה ערים בארץ במחצית השנייה של המאה ה-19 – י"ט. כיוון שהתלמידים כולם לומדים את תולדות ירושלים מן הראוי לקיים השוואה בתהליכי הבנייה מחוץ לחומות בין ירושלים לבין יפו. נושא הטמפלרים נלמד במסגרת יחידות ירושלים.	השוואה: ישוו בין מצבן של ערי החוף בראשית המאה ה-19 לעומת מצבן בסופה, לדוגמה: בתחילת המאה - ערים צפופות ומוזנחות מהן מוקפות חומה, בסוף התקופה - גידול באוכלוסיית הערים והכנסת מודרנה. העלאת השערות: יעלו השערות לסיבות שהביאו להתפתחות ערי החוף, לדוגמה: השערות נכונות - שיפור רמת הנגישות, הכנסת טכנולוגיה, השערה מוטעית - מעבר "היישוב הישן" לערי החוף. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את הבנייה בערי החוף במאה ה-19 השוואה: ישוו בין תהליכי ההתפתחות של ירושלים מחוץ לחומות לבין תהליכי ההתפתחות של יפו מחוץ לחומות,	- השינויים שחלו במצבן של ערי החוף בראשית המאה ה-19 לעומת מצבן בסופה של התקופה והגורמים לכך לימוד בשטח: להכרת פיתוח הבנייה בערי החוף במאה ה-19 אתרים לביקור: חיפה, עכו, יפו והשכונות שהוקמו מחוץ לחומותיה - הגירה והתיישבות מאורגנת של נוצרים במישור החוף - המושבה האמריקאית וההתיישבות הטמפלרית - הגורמים להגירה ולהתיישבות של מיעוטים מוסלמים: בוסנים, צ'רקסים, שבטי הע'ורנה, אחמדים לימוד בשטח להכרת המושבות הגרמניות באזור ואופיין אתרים לביקור: חיפה, יפו, שרונה, בני עטרות (וילהלמה)	א. התפתחות היישוב במישור החוף (2 שעות)

	דוגמה: הבנייה היהודית מחוץ לחומות ירושלים קדמה לבנייה היהודית מחוץ לחומות יפו. השוואה: ישוו בין ההתפתחות של יפו מחוץ לחומות להתפתחות של חיפה מחוץ לחומות, דוגמה: בשתיהן שלב חשוב הוא בנייה של שכונת גנים יהודית - הדר כרמל ואחוזת בית. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתיישבות הטמפלרית בארץ-ישראל, דוגמה: רצון להקים קהילת מופת. השוואה: ישוו צורות התיישבות על פי התבחינים הבאים: אופי האוכלוסייה, המניעים לבנייה, מראה המבנים, סגנון אדריכלי, התפקוד של המבנים, התפרוסת המרחבית של היישוב, מיקום הבניינים, לדוגמה: בנייה אירופאית גרמנית במישור החוף - הדומה והשונה בין סגנון הבנייה המקומית לבין סגנון הבנייה הגרמני.	לימוד בשטח להכרת העדויות להתיישבות המוסלמית במישור החוף אתרים לביקור: קיסריה, ג'יסר אל-זרקא, כבביר	
--	--	--	--

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להגירה ולהתיישבות של מיעוטים מוסלמיים במישור החוף, דוגמה: שבטי הע'ורנה - בריחה מהשלטון החזק במצרים. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את מאפייני המושבות הגרמניות. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות המוסלמית.		
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הנסיבות ההיסטוריות להתפתחות הדת הבהאאית, דוגמה: ראשית העת החדשה במזרח התיכון וכניסה של מושגים מודרניים השוואה: ישוו בין עקרונות הדת הבהאאית לבין העקרונות של הדתות המונותאיסטיות, דוגמה: בדת הבהאאית אין אנשי דת במינוי קבוע – אין כוהני דת.	- תולדות הדת הבהאאית - הנסיבות ההיסטוריות שבהן התפתחה - עקרונות הדת הבהאאית והזיקה שלה לדתות המונותאיסטיות - האתרים הקדושים לדת הבהאאית – הסיבות לקדושתם ומאפייניהם לימוד בשטח: האתרים הבהאאיים במישור החוף	ב. הדת הבהאאית ואתריה במישור החוף (2 שעות)

	אתרים לביקור: חיפה, עכו	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתקדשות אתרי הדת הבהאאית, דוגמה: כליאתו של הבהאא- אוללה בעכו שקרובה לכרמל. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את מאפייני האתרים הבהאאים.	
ג. ההתיישבות הציונית במישור החוף בשלהי התקופה (4 שעות)	- הסיבות לריכוז ההתיישבות הציונית במישור החוף - קשיים והזדמנויות להתיישבות הציונית במישור החוף - דרכי ההתמודדות עם קשיי ההתיישבות - השפעת רכישת הקרקעות על היחסים בין יהודים לערבים - צורות ההתיישבות הציונית במישור החוף - מושבות ואחוזות פרטיות לימוד בשטח: להכרת ההתיישבות	העלאת השערות: יעלו השערות באשר לסיבות להתיישבות הציונית במישור החוף, לדוגמה: השערה רלוונטית: באזור היו אפשרויות תעסוקה, למשל בפרדסים, השערה לא רלוונטית מקומות קדושים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לקשיי ההתיישבות הציונית במישור החוף, דוגמה: הזנחת מישור החוף וכיסויי בביצות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הדרכים בהן התמודדו עם	רצוי לתת את הדעת להכשרה החקלאית שנעשתה בבתי ספר חקלאים, כמו מקווה ישראל. פרשת ניל"י נלמדת במסגרת תוכנית הלימודים בהיסטוריה. מומלץ להמשיך ולתאר את תולדותיה של אחוזת בית עד היותה לתל אביב.

	הציונית במישור החוף אתרים לביקור: חדרה, חפציבה, ראשון לציון, רחובות, מזכרת בתיה, גדרה, זכרון יעקב לימוד בשטח: להכרת אתרי פרשת ניל"י אתרים לביקור: זכרון יעקב, חוות אהרונסון - ראשית הפרדסנות העברית – הסיבות שהביאו להתפתחותו לענף כלכלי מרכזי: התאמת הגידול לתנאי האקלים והקרקע מי תהום זמינים יישום הידע הבסיסי לגידול ההדרים שהיה במשק הערבי התפתחות טכנולוגית שאפשרה שאיבת מים והשקיה של הגידולים - תרומתו של ענף הפרדסנות לפיתוח הארץ - הגורמים להקמת השכונות אחוזת	קשיי ההתיישבות, דוגמה: הכשרה חקלאית מתאימה. העלאת השערות: יעלו השערות באשר ליחסים בין יהודים לערבים בעקבות רכישת קרקעות מערבים, לדוגמה רכישת הקרקעות מאדוני הקרקע הביאה לנישול יושבי הקרקע ולכן למתחים עם המתיישבים הציוניים. זיהוי בשטח: זהו בשטח את מאפייני הבנייה והתכנון של ההתיישבות הציונית. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יקשרו בין התנאים הטבעיים במישור החוף (קיומם של מי תהום) ובין ההתפתחות הטכנולוגית, דוגמה: שימוש במשאבה להעלאת מי התהום אפשר להשקות שטחי חקלאות במישור החוף, ובעיקר הרחבת ענף ההדרים.
--	--	---

	בית והדר כרמל, מאפייניהן והשפעתן על ההתיישבות העירונית הציונית לימוד בשטח: להכרת אחוזת בית, הדר כרמל ואתריהן אתרי ביקור: אחוזת בית, הדר הכרמל	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את תרומתו של ענף הפרדסנות לפיתוח הארץ, דוגמה: היכולת לשווק פרי הדר לאירופה הביאה לפריחה כלכלית שהייתה חיונית לחיזוק ההתיישבות הציונית. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להקמת שכונות הגנים בחיפה ובתל-אביב, דוגמה: רצון להקים שכונות מודרניות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת אחוזת בית והדר כרמל על ההתיישבות העירונית הציונית, דוגמה: הצלחתה של אחוזת בית הביאה להתפתחותה של העיר העברית (הציונית) הראשונה - תל-אביב. השוואה: ישוּו בין אחוזת בית ובין הדר כרמל, דוגמה: בשתיהן הוקם מבנה ציבורי
--	--	---

	מרכזי - הגימנסיה העברית והטכניון.		
	זיהוי בשטח: יזהו בשטח את מאפייני הבנייה של שכונות הגנים בחיפה ובתל-אביב.		
נושא הכיבוש הבריטי את ארץ ישראל נלמד גם ביחידה 2 בירושלים.		- בתחבולות תעשה לך מלחמה – הכיבוש הבריטי את ארץ ישראל (הקרבות בעזה, הגנרל אלנבי, קו העוג'ות)	2. תקופת המנדט (6 שעות)
הרחבה בנושא שכונות הגנים והסגנון הבינלאומי קיימת ביחידה השנייה של ירושלים.	העלאת השערות: יעלו השערות באשר למניעי הבריטים להשקיע משאבים בפיתוח תשתיות במישור החוף, לדוגמה: השערה רלוונטית: החשיבות האסטרטגית של האגן המזרחי של הים התיכון, השערה לא רלוונטית: יצירת מקומות תעסוקה ליהודים. זיהוי בשטח: יזהו בשטח את מאפייני הסגנון הבינלאומי.	- הגורמים להשקעת המשאבים בפיתוח תשתיות - פיתוח תשתיות תחבורה: פיתוח נמלי ים - בניית נמל מודרני, עמוק מים, בחיפה, הקמת נמל תל אביב הקמת נמלי אוויר פיתוח רשת מסילות ברזל סלילת כבישים - פיתוח תשתיות מים וחשמל - תכנון מודרני ואדריכלות בסגנון הבינלאומי - פיתוח תעשייה כבדה	א. תהליכי מודרניזציה ופיתוח תשתיות (3 שעות)

		לימוד בשטח: להכרת מפעלי פיתוח, תשתיות וסגנון בנייה במישור החוף בתקופת המנדט אתרים לביקור: נמל חיפה, נמל תל-אביב, מוזיאון הרכבת, תחנת הכוח הישנה בתל-אביב, תחנת הכוח בחיפה, מעיינות אפק, בתי הזיקוק ומפעלי התעשייה במפרץ חיפה, הסגנון הבינלאומי והתכנון העירוני בחיפה ובתל-אביב	
יש להדגיש שהכוונה לתהליכי ההפיכה של יישובים כפריים ליישובים בעלי מאפיינים עירוניים ולא דווקא להכרה במעמד המוניציפאלי כערים.	השוואה: ישו בין התפתחותה של חיפה לבין התפתחותה של תל-אביב בתקופת המנדט, דוגמה: חיפה מתפתחת כעיר נמל ותעשייה כבדה לעומת תל-אביב שמתפתחת כמרכז מנהלי ומלאכות קלות. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לעיור של היישובים סביב תל-אביב, דוגמה: הגידול באוכלוסייה בעלת זיקה עירונית.	- גאולת האדמה - תרומתו של יהושע חנקין ברכישת אדמות במישור החוף - הקמת גושי התיישבות חקלאית - עמק חפר, גוש תל מונד - הקמת יישובים עירוניים – חולון - התפתחותה של תל-אביב בהשוואה להתפתחות חיפה בתקופת המנדט	ב. התפתחות ההתיישבות העברית (3 שעות)

	זיהוי בשטח: יזהו בשטח את ההתפתחויות היישוביות מתקופת המנדט.	- הגורמים לתהליך העיור של היישובים סביב תל אביב לימוד בשטח: להכרת ההתפתחויות היישוביות במישור החוף בתקופת המנדט אתרים לביקור: עמק חפר, גוש תל-מונד, נתניה, חולון, תל-אביב, חיפה - המאבק לעלייה חופשית לארץ ישראל וביטוי בנזף מישור החוף לימוד בשטח להכרת אתרי המאבק הקשורים להעפלה אתרים לביקור: סידני עלי, מחנה עתלית, מוזאון ההעפלה בחיפה	
	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפלישת הצבא המצרי למישור החוף ואת הגורמים לעצירתו, דוגמה: שאיפה מצרית להגיע למרכז היישוב היהודי בתל-אביב.	- פלישת הצבא המצרי למישור החוף הדרומי, עצירתו והדיפתו - כיבוש הערים המעורבות והערים הערביות: יפו, רמלה, לוד, חיפה עכו	3. מלחמת העצמאות (3 שעות)

	השוואה: ישוו בין המפה היישובית של מדינת ישראל לאחר מלחמת העצמאות לבין תוכנית החלוקה, דוגמה: מדינת ישראל כוללת את מישור החוף הצפוני שלא נכלל בתוכנית החלוקה.	- המפה היישובית במישור החוף בעקבות מלחמת העצמאות לעומת מפת תכנית החלוקה (רצועת עזה, שינוי דמוגרפי) לימוד בשטח: הקרבות העיקריים במישור החוף במלחמת העצמאות אתרים לביקור: גשר "עד- הלום", ניצנים, יד מרדכי	
	העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יעלו הצעות לפתרון בעיית הדיור של העולים החדשים, דוגמה: התיישבות בבתים ערביים נטושים. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו כיצד יושמה התכנית לפיזור האוכלוסין במישור החוף, דוגמה: הקמה של עיירות פיתוח במישור החוף הדרומי.	- הפתרונות ההתיישבותיים לבעיות שהתעוררו בעקבות העלייה הגדולה בשנותיה הראשונות של המדינה (התיישבות בנכסים נטושים, מחנות צבא בריטיים, מחנות עולים, מעברות) - התכנית לפיזור אוכלוסין ויישומה במישור החוף - חבל לכיש, עיירות פיתוח - המניעים להקמת נמל חדש באשדוד	4. ההתיישבות לאחר הקמת והמדינה (6 שעות)

	זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את המניעים להקמה של נמל חדש באשדוד, דוגמה: רצון להקים נמל גדול ומודרני ולפיכך צורך בשטח פנוי מבנייה קיימת. השוואה: ישו בין נמל חיפה לנמל אשדוד, דוגמה: באשדוד קיימים רציפי אצבעות בעוד שבחיפה ברוב הרציפים האוניות עוגנות במקביל לרציף. זיהוי רכיבים וקשרים - סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתפתחות מטרופולין תל-אביב, דוגמה: יוממות גבוהה בין היישובים הסמוכים לבין תל-אביב. טיעון: יעלו טיעונים בנוגע לדרכים השונות לשימור אתרים, דוגמה: פיתוח של מוסדות ציבור במבנים לשימור מסייע לשימורם.	- הגורמים שהביאו להתפתחות תל אביב-יפו למטרופולין - דרכי שימור האתרים והסביבה במישור החוף פנים לכאן ולכאן - סוגיה לדין דרכים שונות לשימור אתרים לימוד בשטח: הכרת דרכי שימור אתרים אתרים לדוגמה: מקווה ישראל, מזכרת בתיה, מושבה גרמנית, בתי האמידים, גימנסיה הרצליה (כיום – מגדל שלום)	
--	---	--	--

	זיהוי בשטח: יזהו בשטח את הדרכים השונות לשימור אתרים.		
--	--	--	--

א"יטופ – עבודות חקר: 4 מסלולים

[http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/
Eretz/Bagrut/geotop/Hinchayot.htm](http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Eretz/Bagrut/geotop/Hinchayot.htm)